



**HANDELINGEN**  
VAN HET  
**GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS**  
GESTICHT ONDER DE BENAMING  
**SOCIÉTÉ D'ÉMULATION**  
**TE BRUGGE.**

— — —  
**DRIEMAANDELIJSCH TIJDSCHRIFT**  
VOOR DE STUDIE  
**VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN**  
**VAN VLAANDEREN**

— — —  
DEEL LXXVIII VAN DE VERZAMELING

— — —  
**JAAR 1935, n<sup>o</sup> 1 en 2**

**BRUGGE**

Drukkerij E. VERCRUYSE-VANHOVE, S. CLARAstraat, 1.

**1935**



+

## INHOUD

### BIJDRAGEN.

	Blz.
R. A. PARMENTIER. — Een Noordnederlandsch devotieboekje van 't jaar 1557. . . . .	1-47
C <sup>te</sup> PIERRE DE LICHTERVELDE. — Les Bâtards de Louis de Male . . . . .	48-58

### MEDEDEELINGEN EN OORKONDEN.

L. CEYSSENS. — Eenige oorkonden over het Begijnhof van Aardenburg . . . . .	59-102
E. COPPIETERS STOCHOVE. — Essai d'introduction à Bruges de l'industrie des filets de pêche (1766-1769) . . . . .	102-107
P. ALLOSSERY. — Ne pereant ! . . . . .	108-111
KRONIEK . . . . .	112-120
BOEKENSCHOUW . . . . .	1*-23*

---

---

**HANDELINGEN**  
**VAN HET**  
**GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS**  
**GESTICHT ONDER DE BENAMING**  
**SOCIÉTÉ D'ÉMULATION**  
**TE BRUGGE**

**HANDELINGEN**  
VAN HET  
**GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS**  
GESTICHT ONDER DE BENAMING  
**SOCIÉTÉ D'ÉMULATION**  
**TE BRUGGE.**

— — —  
**DRIEMAANDELIJKSCH TIJDSCHRIFT**  
VOOR DE STUDIE  
**VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN**  
**VAN VLAANDEREN**

— — —  
DEEL LXXVIII VAN DE VERZAMELING

— — —  
**JAAR 1935, n<sup>o</sup> 1 en 2**  
— — —

**BRUGGE**  
DRUKKERIJ E. VERCRUYSE-VANHOVE, S. CLARA STRAAT, 1.  
**1935**

**ANNALES**  
DE LA  
**SOCIÉTÉ D'ÉMULATION**  
DE BRUGES.

REVUE TRIMESTRIELLE  
POUR L'ÉTUDE  
DE L'HISTOIRE ET DES ANTIQUITÉS  
DE LA FLANDRE.

TOME LXXVIII DE LA COLLECTION.

**ANNÉE 1935, n° 1 et 2**

BRUGES  
IMPRIMERIE E. VERCRUYSSÉ-VANHOVE, RUE SAINTE-CLAIRE, 1.  
1935

831444

RESEARCH



1839

1839

1839

1839

1839

*Ter nagedachtenis aan  
mijn vader  
Theophile Louis Parmentier  
† Brugge, 29-IX-1934.*

## Een Noordnederlandsch devotieboekje van 't jaar 1557.

Handschrift 319 van de stadsbibliotheek te Brugge is een Nederlandsch devotieboekje, dat, volgens een oorspronkelijke aantekening, in 't jaar 1557 werd vervaardigd, blijkbaar in de Noordnederlandsche gewesten. Deze kleine papieren codex is vrij onaanzienlijk wat den vorm, doch zeker belangrijk wat den inhoud aangaat. De aldaar voorkomende teksten zijn inderdaad teekenend voor den ontwikkelingsgang van het Roomsch-Katholiek gebedenboek en tevens weerspiegelen zij uitstekend de religieuze stroomingen dier dagen in de Nederlanden.

Getijden of soortgelijke gebedsvormen, op een min of meer liturgische leest geschoeid, worden in den codex niet aangetroffen. Wat nog meer is, al de gebedsformulieren, behalve twee, hebben betrekking op de Godheid; nergens vindt men een gebedje ter eere van de Maagd Maria of afzonderlijke Heiligen. Daarentegen worden het H. Sacrament des Altaars en het sacrament der biecht goed op den voorgrond geplaatst, vooral door middel van enkele leerstellige traktaatjes.

De bovengenoemde traktaatjes maken om zoo te zeggen het hoofdbestanddeel uit van het boekje en er is geen twijfel of zij werden gemaakt in hetzelfde tijdperk waarin de codex werd afgeschreven. In die

verhandelingen voelt men goed den polsslag van de godsdienstige bekommelingen der toenmalige Roomsch-Katholieken in de Nederlandsche provinciën. Zooals in vele andere streken van Europa was de eenheid van het christelijk geloof toentertijd ook in de Nederlanden ernstig aan 't verbrokkelen. De Hervormingsgezinden verspreidden aldaar hun denkbeelden met steeds toenemenden bijval en spandden zich voornamelijk in om de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in het H. Sacrament, alsmede de oorbiecht te bestrijden<sup>1</sup>. Precies die sacramenten nu worden in de bovengemelde traktaatjes gecommentarieerd, verdedigd en aanbevolen. In dezelfde vertoogen wordt ook terloops gewag gemaakt van de opkomende ketterij; verder wordt er nog gehandeld over de onwaardige bedienaars van Eucharistie en biecht. Laatstgenoemde uitweidingen zijn hoogst belangwekkend en werpen een bepaald ongunstig licht op sommige betreurenswaardige toestanden bij de geestelijkheid.

Het komt waarschijnlijk niet dikwijls voor dat de inhoud van een met de hand geschreven gebedenboek in zulk een nauw verband staat met het milieu, waarin het manuscript werd tot stand gebracht. Ook geven de reeds meer vermelde traktaatjes aan onderhavig devotieboekje een heel bijzonder cachet. Doch niet-tegenstaande bepaald kenmerkende nieuwigheden breekt het handschriftje toch niet geheel af met de traditioneele gedaante van het Roomsch-Katholiek gebedenboek. Immers, talrijke gebeden en oefeningen, die de vroomheid der middeleeuwsche Christenen hebben gevoed, worden ook hier aangetroffen, met

---

1. Over de gevoelens van de eerste Protestanten in de Nederlandsche gewesten met betrekking tot Eucharistie en biecht vgl. J. DE JONG, *Handboek der kerkgeschiedenis*, tom. II (Utrecht-Nijmegen, 1931), blz. 250-253; J. REITSMA, *Geschiedenis van de Hervorming en de Hervormde Kerk der Nederlanden*, blz. 166 en passim (Utrecht 1916).



name : de zeven Boetsalmen, en nog wel volgens de vertaling van Geert Groote, de Litanie van Alle Heiligen, zij het dan ook in verkorten vorm, de Pseudo-Augustiniaansche gebeden tot God en zijn heiligen, een communiegebed van den gekenden predikheer Suso, de oefening van de wapenen Christi en meer andere.

Eenige jaren na de vervaardiging van het devotieboekje, waarvan de omstandige literaire ontleding hieronder volgt, grepen in de Nederlandsche gewesten uiterst gewichtige veranderingen plaats op politiek en religieus gebied. Codex 319 van de Brugsche stadsbibliotheek is een merkwaardige getuige voor de kennis van het godsdienstig gemoedsleven der Roomsche Katholieken op den vooravond van dien omkeer.

Brugge.

R. A. PARMENTIER.

---

### Brugge, stadsbibliotheek, hs. 319.

(Nederlandsch devotieboek).

Handschrift op papier, bestaande uit drie en dertig katernen, die gewoonlijk acht bladen behelzen<sup>1</sup>, alles samen 262 bladen<sup>2</sup>, waaronder de eerste zes en de keerzijde van het laatste onbeschreven zijn, 101 mm. hoog bij 69 breed. Van meet af aan zijn verscheidene bladen verkeerd ingenaaid geworden, zooals bij de

---

1. Twee katernen bevatten vier en twee andere tien bladen; verder is er één katern van twaalf bladen. Het dient opgemerkt, dat de eerste twee bladen van het eerste katern tegen den binnenkant van het voorplat van den codex geplakt zijn.

2. Volgens de onlangs met potlood aangebrachte folieering in den rechterbovenhoek van elk blad zou de codex maar 261 bladen tellen; bij deze folieering echter werd het blad dat volgt op blz. 227 niet meegerekend, zoodat het handschrift eigenlijk 262 bladen bevat. Het overgeslagene blad hebben wij genummerd 227bis.

verdere beschrijving blijken zal. Met betrekking tot die onjuiste volgorde heeft een hand uit denzelfden tijd waarin de codex vervaardigd werd een paar bemerkingen gemaakt, namelijk :

op blz. 60 v. onderaan :

Slaet acht bladen verby,

op blz. 68 v. onderaan :

Keert tien bladen weder therugge,

en op blz. 72 v. onderaan :

Keert 12 bladen terugge.

De schrijfspiegel, gevormd door vier met rooden inkt getrokken lijnen die elkander rechthoekig kruisen, is met rooden inkt gelijnd voor tien regels<sup>1</sup>; doch daar de kopiïst nu en dan tusschen de lijnen heeft geschreven, telt men soms elf regels schrift per bladzijde, op blz. 7 daarentegen bij uitzondering slechts negen. De tekst is geschreven met een duidelijke, ofschoon geenszins fraaie hand, met bleeken inkt, die van tijd tot tijd door ietwat zwarteren vervangen werd, op een gemiddelde hoogte van 58 bij een gemiddelde breedte van 49 mM. Het schrift is over het algemeen grof en dik, op sommige plaatsen wordt het eenigermate fijner en kleiner. Eenige signaturen zijn bewaard gebleven, van andere zijn er nog sporen aanwezig. De codex is gedateerd 1557, zooals uit het nader te vermelden onderschrift aan het slot blijkt.

I. — 1. (Blz. 7-30). Paraphrase van het Vaderons.

(Rubriek) Hier begint een corte uitlegginge opt Vaderons, in bedens wys gestelt.

De voorrede en ieder der zeven smeekingen of vragen van het gebed des Heeren worden door enkele toepas-

---

1. Bij uitzondering voor elf, zooals in het laatste katern bijvoorbeeld.

selijke beschouwingen nader verklaard. Deze overweging, in den vorm van gebed, deelen wij hieronder, in Bijlage I, in haar geheel mede '.

Aan het slot komt het volgend gebed voor, tot God den Vader gericht (blz. 28 v.-30):

O almachtige, eeuwige God, guedertieren Vader over dat menschelicke geslachte, wy, arme, sondige creatueren, bidden Dy oetmoedelicken, wilt ons ghebden ontfangen, die wy tot U opsenden in den naem dyns lieven Soens Jesu Christi <sup>2</sup>, ende geeft ons uwe godlicke gracie, dat wy alle onsen wercken soe moeten beginnen ende eynden dat ghi daerdeur wort geëert ende onsen evenkersten mensch inne gesticht, dat wy aldus uwen godlicken will hier moegen volbrengen ende dyns lieven Kynts voetstappen volghen, opdat wy hiernaemales oick met dynen lieven Soen ende metten Heiligen Geest, drie persoenen een warachtich God, ende mettet gansche hemelsche heyr mogen ewelicken verblyden. Amen.

---

1. Gelijksoortige behandelingen van het Vaderons, met stichtelijk en tevens didactisch karakter, worden vermeld bij D. C. TINBERGEN, *Des Coninx Summe*, blz. 165-182 (Leiden, z. j.) en A. TROELSTRA, *De toestand der catechese in Nederland gedurende de vóór-reformatorische eeuw*, blz. 113-115 (Groningen, 1901). Vgl. ook W. DE VREESE, *De handschriften van Jan van Ruusbroec's werken*, 1<sup>e</sup> stuk, blz. 125, 167-168 (Gent, 1900, uitgave van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde).

2. Telkens als wij in het hs. den naam *Christus* en de daarvan afgeleide woorden in verkorten vorm aantreffen, hebben wij die woorden met *ch* geschreven. Het dient evenwel opgemerkt, dat zulke woorden in den codex een paar malen voluit geschreven staan zonder *h*: uwen lieven Cristenen (blz. 42 v.), alle syne lieve heilige Cristenen (blz. 46), eenen cristenen mensche (blz. 49 v.), mit allen Cristenen (blz. 86), Heere Ihesu Criste (blz. 257 v.-258): doch daarnaast vindt men eveneens voluit de vormen: christene menschen (blz. 34 v.), die Christenen (blz. 35), die oprechte Christenen (blz. 35 v.), o heere Jesu Christe (blz. 194 v.), o Christe God (blz. 223 v.). Om reden van de gelijkmatigheid hebben wij bij het oplossen der verkortingen steeds de *h* aangewend, zooals het overigens in de 16<sup>e</sup> eeuw de meest gebruikelijke spelling was.

## 2. (Blz. 30 v.) Rijmpje.

(Tekst) Dynen doot ende Christus lyden,  
 Des werlts droch tot allen tyden,  
 Des hemels vroude, der hellen pyn,  
 O vrient, laet dit u gedachten syn.

Daaronder staan de letters N. K. (minuskels), van elkander gescheiden door een vlechtwerk van lijnen <sup>1</sup>.

## 3. (Blz. 31-73). Drieledig traktaat over het H. Sacrament des Altaars.

(Rubr.) Hier begint een corte bereydinge voer dengeene die tot den Hoehwaerdigen Avontmael Ons Heeren Christi Jesu begeeren the gaen.

(Inleiding) Onsen Heer Christus Jesus inder nacht doen Hy verraeden wart nam Hy dat broet, ende danckende brack hyt, ende gavet synen jongeren, seggende: « Neemet ende eetet, dat is myn Lycham dat voer u gegeven sal worden; sulcks doet tot mynder gedachtenisse ». Desselvegeleycke nam Hy oec den kelck naeden avontmael ende danckende gaf Hyse hoer, seggende: « Nemet ende drincket alle hieruut: dese kelck is dat Nye Testament in mynen Bloede, dat voer u ende voer veele sal utgestort warden tot vergevinge der sonden. Soe dick gy dit doet, ontfanget tot myne gedenckenisse ». Nu, aendachtige, lieve vrunt, uut desen woorden Gods hoert ghi claelicken wie dit Sacrament ingeseth heeft, te weten: Jesus Christus selver, ende geen mensch, noch propheet, noch apostel, noch eenige engell. Item, wanneer: als Hy soude gaen tot den doot des cruces ende dat menschelicke geslacht verlossen uut die banden des duyvels ende uut der ewiger verdoemenisse. Dit moecht gy claelicken lesen byden vier evangelisten ende in geen fabelsboecken.

De schrijver heeft zijn vertoog in drie deelen gesplitst; zijn schrijftrant echter is verward en met

---

1. Bovengenoemde letters zijn de initialen van den kopiïst van het handschrift, zooals verder zal worden aangetoond.

uitweidingen overladen, zoodat de hoofdgedachten niet scherp genoeg omlijnd zijn. Het traktaat is in den aanspraakvorm gesteld, zooals uit de hieronder medegedeelde excerpten voldoende blijkt.

1° (Blz. 33 v.-42 v.). Wat het H. Sacrament des Altaars is.

(Begin) Nu ten eersten sult gy hoeren wat het Sacrament is. Ditselve luiden claerlicken die worden Christi, daer Hy spreeket : « Dit is myn Lycham ende Bloot », onder dier gedaente van wyn ende broot, onsenlick ende onbegypelicken boven der menschen verstant, dat wy noch geen engelen en moegen begrypen, dat Hy ons te eeten ende te drincken ende te breeken hevet gegeven...

Aan het einde van dit deel maakt schrijver voor het eerst melding van het geweldige kerkelijke conflict tusschen Roomsche-Katholieken en Hervormden, dat te dien tijde de geheele christenheid in spanning houdt :

Nu myn besondere goede vrient alleene, wilt God aenbidden om synen Heyligen Geest, dat Hy u ende alle herten der Christenen wil verlichten ende van ons wil nemen alle ketterye ende duvelsche leeringe, want de werlt nu besonder in groter dwaeling is, der duvel hevet syn saet gesayt op veelen plaetsen, jae, over der ganscher werlt, die menschen syn gansch vercolt van Gods liefde, jae, dat harte Pharaonis is al verheret.

Daarop volgt blz. 41-42 v. een gebed om wel te communicereen, waarvan de aanhef insgelijks gewaagt van den jammerlijken kerkstrijd, die overal woedt : O Godt van hemelrick, in wyen alle hoep ende troest wy setten, siet doch neder op dyn volck ende verlost ons vanden valschen, quaden kettters ende laegen des duvels, van welcken uwe gelovige seer gequelt warden...

2° (Blz. 42 v.-52 v.). In welke zielsgesteldheid men de H. Communie moet ontvangen.

(Beg.) Nu sult gy hoeren voertaen hoe gy u holden sult tot

desen Avontmael gaende. Dus leert ons die Heilige apostel Paulus, I *Corint.* XI: « Den mensche beproof hem selven eerst wel, ende alsdan eete hy van desen broede, ende drincke van desen kelck ; want soe wie onwerdich eet ende drinckt, die eet ende drinct sich dat oor[del], niet onderscheydende dat Lycham des Heeren ». Dit, myn lieve vrient, is een grouwelicke dreyginge voer dengeenen die daer dat Heilige Sacrament misbruken ende onwardich daertoe gaen. Ende hi seit : « Hy is schuldich dat Lycham ende Bloot Jesu Christi ». Item : « Hy ontfanct dat oordel », te weten : die eewighe verdoemenisse...

Volgende passus verdient opmerking (blz. 48 v.-49) :

Tot desen Avontmael te gaen waerdelicken, en is niet in eeniger menschen macht, sonder die gaeve des Heiligen Geest, die Godt ons moet seynden in onsen herten, die ons inden geloeve stercke ende in allen heyligen wercken, om hier waerdich toe te gaen.

Op dit tweede deel volgt blz. 51 v. - 52 v. een gebed om een christelijk leven te mogen leiden "sonder eenige phariseyscheyt", alsook om waardig tot de H. Tafel te mogen naderen : O God van hemel, wilt doch U ontfermen over ons, arme sondaeren, ende geven ons de gaeve dyns Heiligen Geestes om ons te leyden tot u eewige ryck...

3° (Blz. 52 v.-58 v., 63-68 v., 59-60 v., 69-72 v., 61-62 v., 73). Met welk doel het H. Sacrament is ingesteld.

(Beg.) Ten darden wert gy my hoeren tot wat meynninge dit Sacrament is ingeset ende wat groeter saelicheynt ons hieruut coemt. — Dit kunt gy nergent beter uut leeren dan uut den woorden Christi, *Math.* XXI, daer Hy aldus secht : « Dit is myn Lycham, twelck voer u sal werden geleverd in vergiffenisse der sonden ». Hoert gy nu wel claerlick wat Christus Jesus hier spreekt? Mach dat oeck werden verdonckert by eenigen valsschen ketter ofte godloeser boeser mensch, die die jongeren Christi willen verleyden?...

Blz. 66 v. - 68 wordt bevestigend geantwoord op de vraag, of men de H. Eucharistie uit de handen van een onwaardigen priester mag ontvangen '.

Blz. 59-60 v., 69-70 worden de geloovigen opgewekt om dikwijls te Communie te gaan. Merkwaardig vooral is het eerste gedeelte dezer aansporing :

Item, Christus en heevet ons geen seker tyt geset dit Heylige Sacrament te ontvangen, dan Hy hevet syn gelovigen gansch vry gelaeten endè een yder Christen synen eygen wil hierin gegeven, soe dick hi wil. Dan nietemin, myn lieve vrient, wy sullen dit gerne ende faeck ontvangen, jae ons selven met een reyne ende devotich hert opofferen den Heer, ende lyff ende siel in synen vaderlicken handen geven, dat Hy diegeen is daer wy alle onsen hoep ende troest op setten. Item, hierom sullen wy tot desen Avontmael gerne gaen, opdat wy arfgenaemen moegen syn ende medegemeynscap hebben mit Christo, ende mit allen lieven Heyligen, ende mit alle vroemen Christenen te lyden ende oec te sterven. Item, hierom sullen wy oec dickmael gaen tot desen Hoehwerdigen Sacrament Christi, opdat wy van onsen sonden ontbonden werden, want Hy heeft ons selver toegesecht quyttseldinge onser sonden, soe dick wy hiertoe gaen mit een vast geloof ende betrouwen in Hem...

Ten slotte wordt er op gewezen, hoe de Christenen in vroegere dagen insgelijks bij veelvuldige gelegenheden communiceerden (blz. 70-72 v., 61 r.-v.):

---

1. Deze vraag was ook in de latere middeleeuwen gesteld en door de Kerk steeds in bevestigenden zin beantwoord geworden. Om aan de geloovigen duidelijk te maken, dat de onwaardigheid van den bedienaar de geldigheid van het H. Sacrament des Altaars niet verhinderen kan, werden toen eigenaardige beelden en gelijkenissen in omloop gebracht; vgl. daarover C. G. N. DE VOOYS, *Middelnederlandsche legenden en ewempelen*. Bijdrage tot de kennis van de prozalitteratuur en het volksgeloof der middeleeuwen, blz. 234-235 (Groningen, 1926).

Oeck soe sult gy leeren dattment bevynt ende leest op veele plaetsen der Heyliger Schrift, dat die froeme, gelovige christen menschen plachten totten Hoehwerdigen Avontmael Christi te gaen als sy waeren in elende ende tribulatiën, als sy worden vanden duvel aengevochten ende van quaden ketters. Item, als God haer oversenden duertyt, crych ende oorloch etc., terstont deden sy penitentie. Item, sy biechten haer sonden ende badden den Heer om vergiffenis, datt Hy sich wolde ontfermen over synen lieven Christenen, daer voer Hy gestorven was, ende sy naemen voer haer niet meer in sonden te vallen, daer sy duslange hadden in gelegen. Sy hebben Gods geboden onderhouden ende Hem naegevolcht. Ende daerenboven op datse gesterket mochten warden in haeren moet, soe gingen sy tot desen altaer des Hoehwerdighen Sacraments om haere herten te stercken ende een goet betrouwen in God te hebben. Item, als sy souden reysen over zee ende over landt. Item, als sy souden gaen inden stryt tegen haeren vianden. Item, als sy in swaeren sonden gevallen waeren, soe bereyden si haer mit groter nersticheyt om tot desen Sacrament des Altaers te gaen, om mit God versoent te werden, ende om datse van haren sonden ontbonden mochten werden, ende oec om mit God een gemeynscap te hebben hier op der aerden ende nae desen tyt in eewicheit. Amen <sup>1</sup>.

---

1. Het is niet zonder belang om bij onderhavige uiteenzetting te vergelijken wat Cornelis van Dordrecht, de vermaarde volkspredikant uit het Brugsche Minderbroedersklooster, omstreeks hetzelfde tijdstip schreef over het al dan niet herhaaldelijk communiceeren, in zijn werkje *De seven Sacramenten* (Brugge, 1556), fol. 82 v.-83: «Wylieden segghen, dat dicmaels ten Sacramente te gane beter is dan selden, alst geschiet uut een bernende grooten hongere ende dorst, dat is: begeerte tot deser Tafelen; maer alst alleene soude comen uut een gewoonte, sonder viericheyt, ruecke oft smake, hunger ende dorst, noch en souden met Christo niet mueghen segghen: «Met grooter begeerten hebbe ick begeert dit Paeschlam met ulieden te etene», dattet dan beter ghelaten is dan ghedaen... Maer waeraen sal ick oock muegen weten, oft voer my beter is dit dicmaels oft selden te doene?»



Blz. 61 v., 62 r.-v., 73 bevatten een recapitulatie van het geheele traktaat, alsmede een slotzin, waarin de verder sub 4 aangegeven verhandeling wordt aangekondigd.

4. (Blz. 73-81). Korte onderrichting over de voorbereiding tot de H. Communie '.

(Beg.) Dus sal een christen mensch hem hiertoe <sup>2</sup> bereyden om mit salicheit synre sielen hiertoe te gaen. Then eersten moeten hem syn sonden leet syn ut ganser herten, ende moet dit belyen tegen Godt ende den priester, ende wilt gerne hiervan verlost wesen, ende mit God versoenen ende syn lieve kynt werden, de [sic] duslange wederspannich ende ongelovich is geweest, nu willende hem voertaen houden als een oprecht goett Christen. Then anderen soe sal hy voertaen gedencken die sonden te scouwen daer hy duslange hevet in gelegen; item, der werlt ende allen boesen godloesen leven van hem te werpen ende te myden alle valsche leeringe...

Volgens deze onderrichting moet de Christen, die tot de H. Tafel wil naderen, de vier volgende punten in acht nemen :

---

Ist dat ghy daerduer vierigher, verstorvender wort ende vromer om weder te stane tvleesch, de weerelt ende den vyant, so en muecht ghy daer niet te dickmaels gaen, al ghinct ghy daer oock alle dage. Maer ter contrarien, en gevoelde ghy daerduere gheen meerder devotie, afgetrockenthey, noch sonderlinghe victorie teghens die sonden, so ist beter thuys gebleven dan daer getydelyck ghegaen ». Opmerkelijk is het overigens, dat de raadgevingen van broeder Cornelis met betrekking tot de dagelijksche Communie in hoofdzaak overeenstemmen met de meening van den H. Ignatius van Loyola, zooals hij die liet blijken in een schrijven van 15 November 1543, aangehaald bij H. BREMOND, *Histoire littéraire du sentiment religieux en France depuis la fin des guerres de religion jusqu'à nos jours*, tom. IX (Parijs, 1932), blz. 81, noot 1.

1. Onderhavige verhandeling begint zonder opschrifttitel en is van het voorgaande traktaat uiterlijk alleen door een met rooden inkt uitgevoerde paragraafteeken gescheiden.

2. Te weten: tot het nuttigen van het H. Avondmaal des Heeren, waarvan aan het einde van het voorgaande traktaat gewaagd wordt.

1° hij moet een oprecht berouw gevoelen over zijn zonden en deze aan God en den priester belijden ;

2° hij moet het stellig voornemen hebben om zijn leven te beteren ;

3° hij moet den H. Geest bidden, dat Hij hem de genade zou verleenen met de gewenschte gesteltenis te communiceeren<sup>1</sup> ;

4° hij moet een vast geloof hebben.

De stijl van dit traktaat is buitenmate slordig.

Over onderrichtingen van denzelfden aard vgl. M. MEERTENS (Zr. IMELDA), *De godsvrucht in de Nederlanden naar handschriften van gebedenboekken der 15<sup>e</sup> eeuw*, tom. III (z. p., 1932), blz. 48-49.

5. (Blz. 81-86). Communiegebeden.

1° (Blz. 81-84). (Rubr.) Een gebet eermen then Heiligen Sacrament gaet.

(Beg.) Och Heere Jesu Christe, die in u laetste avontmael, dattu dedeste mit dynen lieven discipulen, opdat wy, tot dat eynde der werlt oeck mede dit oeffenende, uwer onsprekelicker liefsten solden gedencken, namestu dat broet ende brekende spraekestu : « Nemet ende eetet : dit is myn Lycham, welcke voer u gegeven sal werden... »

Het slot van dit voorbereidingsgebed luidt als volgt :

Ick bid U, Heer, reynicht myn hart doer dynen Heiligen Geest, om tot desen Hoehwerdigen Avontmael bequamelick te gaen, opdat ic dagelicks gestercket wordt ende soe volstandich in die gemeinscap dynre uutvercoeren jongeren werd gehouden, mit welcken Du mit hoer ende sy mit Dy syt, die Du leves ende regneertste in eewicheit. Amen.

2° (Blz. 84-86). (Rubr.) Dit gebet salmen leesen als men totten Heiligen Sacrament geweest hevet.

---

1. Als gebedsformulieren worden opgegeven het *Veni Sancte Spiritus* en het *Paternoster*.

(Beg.) Ick dancke Dy, lieve Heer Jesu Christe, voer die groete onsprekelicke liefde, dattu my ende alle geslachten der menschen mit dynen heyligen duerbaeren doot verlost hebbes van die pyne des eewigen helschen viers ende my mit dyn Heilige Sacrament dyns Lychams ende Bloots hebt gespysicht...

6. (Blz. 86-108 v.). Traktaat over de navolging van 's Heeren leven in verband met de H. Communie.

(Rubr.) Vermaninge.

(Beg.) Aenmercket doch eens, myn lieve vryndt, die goedertyerenheyt ende liefde Ons Salichmaekers Christi Jesu, die Hy aen ons getoent heeft. Want Hy is om ons te verlossen vander sonden, die ons van Adam opgelecht was, nederghedaelt uut dat hoechste der hemelen uut den schoet syns Vaders, daer sulcken vroude ende blyscap is als noyt mensche oegen gesyen en hebben, noch oeren gehoert, jae, geen hart en heeftse connen begrypen. Daer is Hi om onsen wil van getreden ende heeft Hem hier in deser bedroefder werlt onderdaenich gemaect alle eleyndicheyt ende armoede, slaverye, druck ende lyden, ende alle om onsen wil...

Opmerkelijk is de volgende passus, met betrekking tot het lezen der Heilige Schrift door het gemeene volk (blz. 93 v.-94):

Als wy dit [Heilige Sacrament] dan gebruycken, so behoeren wy mit ganser herten ende aendachten voer oegen te verhalen dat gansche leven dat Onsen Salichmaker — ghecoemen synde in dit dal der traenen — geleyt hevet, twelc ons seer naerstelicken doer den predicanten wort dagelicks vercondighet, ende die connen lesen, mogent selven vinden inder Heyliger Schriften...

In een heel gepaste beeldspraak wordt gewezen op de H. Eucharistie als zinnebeeld van eenheid en liefde onder de geloovigen (blz. 96-99):

Oeck willet dit anmerken, hoe dat den wyn ende broet, daer dit Sacrament van geconsecreert wort, van veele bessen der druyven geparst wort, ende is nochtans één wyn, ende dat broet wort van veele correlen te saemen gepact ende gebacken doer die cracht des vuys : alsoe behoert oec die christen broderscap, dien dit Sacrament is achtergelaeten, van vele menschen te gaeder doer die vuyricheyt der liefsten gebacken te worden, van sy eeten alle van eenen Sacrament. Daerom gelyc ons Paulus leert, behoeren oec alle diegene — hoewel der veel is — die van eenen broet eeten ende van eenen kelc drincken één geestelick lycham op te timmeren, twelck doer dat vuyr der liefsten sal bieenslyuten. Siet : is dan die heilige christen vergaderinge één lycham van veele litmaeten te saemen geset. Ende want dat eene litmaet metten anderen (aen één lycham) medelyden heeft ende het een dander gedienslich is, soe behoeren oeck die Christenen deen den anderen lief te hebben ende gedienslichich te wesen, ofte sy snyden haer selven af vander christelicker broederscapen ende van Christo selven. Ende want sy daervan gesneden syn, soe sullen sy in hem selven verdorren, overmits datse nyet mede deelachtich en syn die goede wercken, die de gelovige Christenen onder malcanderen wercken, als Christus selver leert...

Schrijver van het traktaat spreekt meestal rechtstreeks den lezer toe in dier voege : Aenmercket doch eens, myn lieve vryndt... (blz. 86) ; O vryent, wye dat gy syt, aenmercket... (blz. 99) ; O vrient, segt doch mi... (blz. 100 v.) ; Daerom, keert doch weder, myn lieve vryent... (blz. 101 v.) ; O dinckt doch eens, myn lieven vrient... (blz. 104 v.) ; Nu, myn lieve vryndt, laet ons overdencken... (blz. 107).

7. (Blz. 109-136). Traktaat over de biecht.

(Rubr.) Hiernaes volget een korte onderwysinge hoe een christen mensch biechten sal. — Bewys uut der Heyliger

Schrift dat die byecht soe inden Nyeuwen Testament als inden Ouden Testament is gefigureret ende inder schaduwe bevoelen geweest ende dat die bycht een yder christen mensch seer saelich is ende nuth.

(Beg.) Inden eersten soe ist openbaer dat die byechte voer een Sacrament der penitencien van God is ingeset ende gefigureert soe inden Ouden Testament als inden Nyeuwen Testament. Want inden Ouden Testament figureerden Hy die biecht, daerin dat Hy geboet dat alle dygeen die eenige seerten der maelaetsheyten an haeren liff voelden, dat dese alsdan terstont soudent sich den pryester toenen, om van hem geordelt te warden oft sy malaets weeren oft nyet. Daerom heeft Christus oeck datselve onderhouden inden Nyeuwen Testament ende heeft malaetschen mensch, dye hy gesuyvert had van syn malaetsheyten, totten priester gesant, waerin hy claer die byecht figureerde...

Om te bewijzen dat de biecht door Christus is ingesteld, beroept steller van het traktaat zich hoofdzakelijk op Mt. XVI, 19<sup>1</sup>.

Van rechtgeloovig standpunt uit, lijkt volgende bewering zeer verwonderlijk (blz. 125 v.-126):

Voert, diegeen die niet willen geloven dat die biecht van Christo is bevolen — twelck die Heilige christen Kerck gelooft — die moeten nochtans deselve onderhouden, als een nut, salich ende profitelick ding dengeenen diese behoerlick volbrengen, ende oeck als een ding, dat voer langen, menigen tyden is approbiert ende goet gekent...

Tot tweemaal toe wordt nadruk gelegd op de gepaste keus van een biechtvader (blz. 126 v., blz. 132-135):

Daerom is dan van noede dat wy uitkysen eenen sinceeren, geleerden, stillen ende bequamen priester, die onse gebreecken kan met goeden raet ende met heiligen woorden meysteren...

... soe isset te beclaegen hetgeene datter nu daech-

---

1. In 't hs. staat verkeerdelijk: Mt. X.

lycks onder ons Christenen geschiet. Want daer die menschen behoerden eenen wysen, discreten, geleerden priester te soecken, die haer sonden mochte meysteren mit Gods woert, mit synre heiliger lere ende onderwysinge, mit raet ende mit daet, soe gaense nu ende kysen eenen ongeleerden buffel van een priester, die somtyts, overmits oltheit ende ander fantasie, half suft. Ende alse voer desen coemen, soe en weteen sy niet een woort van haeren sonden te seggen, dan sy coemen stom ende ongeleert totten priester, ende gelyck sy tot hem coemen, soe scheiden sy wederom van hem. Ende als sy die absolutie des ongeleerden priesters hebben ontfangen — die somtyts niet half te helt gelesen en wordt — soe meinen sy terstont datse van haeren sonden vry syn, alsi nochtans geen berou van haeren sonden en hebben, waerinne si haer selven beddriegen. Ende dus soe coemptet, dat als den eenen blinden den anderen leit, datse beyde inden sloot vallen. Want diegeene die dus gebiecht heevet, die gaet voert sonder eenich berouw totten Heilighen Sacrament ende ontfanget dat tot synre verdomnisse, ende den priester is oeck den doot schuldich, overmits dat hy hem voer een geestelicke medicynmeister uitgevet ende brengt nochtans die siel ter doet, die hi aengenomen hadt om toe genesen. Daerom seecker ist wel te bescreyen dat daegelicx onder ons geschiet, daer sommige priesters konnen LX<sup>1</sup>, L, LX personen — jae, al seyde ick meer ick soude niet liegen — in eenre uren hoeren. Daeruyt men wel kan merken wat leeringe ende onderwysinge sy dengeenen, die met sonden beladen syn, konnen geven<sup>2</sup>.

---

1. Wellicht moet dit cijfer omgezet worden en moet men lezen: XL.

2. In een traktaatje, dat voorkomt in een op het British Museum te Londen aanwezigen codex uit het einde van de 15<sup>e</sup> eeuw, wordt eveneens de keus van een biechtvader behandeld: "Hoe anxtelyc het es dat een mensche willens eenen quaden biechter kiest". Vgl. K. DE FLOU en E. GAILLIARD, *Beschrijving van Middelnederlandsche en (andere handschriften die in Engeland bewaard worden*, tom. II, blz. 25 Gent, 1896, uitgave van de *Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde*).

Het slot der verhandeling, dat bij het laatst medegedeelde excerpt aansluit, dient als overgang tot de daaropvolgende oefening (blz. 135-136) :

Daerom, die wil saelichlicken biechten, die moet eerst syn conscientie wel examineeren ende ondertasten, ende soucken dan eenen bequaemen, geleerden, godtfruchtigen priester. Ende eer sy tot dien coemen, is het van noede datse ierst warachtich leetwesen van haeren sonden hebben, ofte anders kan der priesters absolutie niet baten. Daerom moechtgy dese abbreviaete forme wel overleesen ende aenmercken oft ghi oeck in eenigen van desen naegescreven articulen hebt gesondicht.

8. (Blz. 136-147 v.). Algemeen biechtformulier.

(Rubr.) Hiernaevolcht een generael forme om uut te biechten.

(Beg.) Ick arme, sondige mensche... Na een korte schuldbelijdenis in algemeene bewoordingen volgt een omstandige opgave van allerhande zonden, die voor het gemak van het gewetensonderzoek tot vier categoriën herleid zijn, namelijk : zonden door gedachte, woord, werk, en verzuim<sup>1</sup>. Deze lijst blijkt ten gerieve van een kloosterling bewerkt te zijn. Den volledigen tekst vindt men hieronder in Bijlage II afgedrukt<sup>2</sup>.

1. Ook de predikheer Dirk van Delft, in zijn op 1404 gedateerde *Tafel van der Kerstenre Gheloven*, rangschikt de aan den priester te belijden zonden onder soortgelijke rubrieken. Vgl. D. C. TINBERGEN, *Des Coninx Summe*, blz. 146.

2. Soortgelijke formulieren voor schuldbelijdenis zijn, naar den grooten Hulthemschen codex van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, gepubliceerd geworden door C. P. SERRURE in *Vaderlandsch Museum voor Nederduitsche letterkunde, oudheid en geschiedenis*, tom. II (1858), blz. 220-221, 420-423. Handleidingen voor de biecht staan ook vermeld bij W. DE VREESE, *De handschriften van Jan van Ruusbroec's werken*, 1<sup>e</sup> stuk, blz. 215, 354, en 2<sup>e</sup> stuk (1<sup>e</sup> aflevering), blz. 653 (Gent, 1900-1902, uitgeven van de *Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde*). Godschalc Rosemond, theoloog en professor aan de universiteit te Leuven († 1526), heeft in twee her-

## 9. (Blz. 148-152). Gebed na de biecht.

(Rubr.) Een gebet als men gebiecht hevet.

(Beg.) Almachtige eeuwige God, die Du doer dinen profeet hebste gesproken: « Ick wil niet die doet der sondaeren, mer datse haer bekeeren ende leven », o Heer, hoe sullen wi ons bekeeren tensy dat ghi ons helpt ! Siet ick ben in dynen handen als dat leem inden handen des pottenbackers : soe ghy wilt soe drayet my, want ick anders nyet en can doen dan Dy, Heere, mynen last ende noot claegen. Heere, coemet my te hulpen, want anders can ick nyet gereynicht warden dan van U alleen. Heer, ick heb gesondicht boven tgetal der sterren des hemels...

## 10. (Blz. 152 v.). Korte bespiegeling op rijm.

(Tekst) O mensche, edel creatuer,  
 Als die doet compt ende die uur  
 Alsmen vanhier scheyden moet,  
 Hebstu dan gheen ander goet  
 Dan hoeghe huysen, lant ende gelt,  
 Soe ist armelicken met u gestelt.

Nagenoeg hetzelfde rijmpje, doch in ietwat langer redactie, komt voor in een manuscript met ascetische literatuur, dat dagteekent uit het midden van de 15<sup>e</sup> eeuw en op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel aanwezig is. Vgl. W. DE VREESE, *De handschriften van Jan van Ruusbroec's werken*, 2<sup>o</sup> stuk (1<sup>o</sup> aflevering), blz. 674.

---

haaldelijk gedrukte werkjes een rijke verscheidenheid van zondenregisters in 't licht gegeven. Vgl. daarover W. DE VREESE, in *Biographie nationale publiée par l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, tom. XX (1908-1910), voc. *Rosemond*, kolommen 105-108. Zie daarenboven twee oude biechtspiegels in 't Engelsch bij W. MASKELL, *Monumenta ritualia ecclesiae Anglicanae*. The occasional Offices of the Church of England according to the old use of Salisbury, the Prymer in English and other prayers and forms, with dissertations and notes, tom. III, blz. 296-303 (Oxford, 1882). — Over allerhande werkjes, die eertijds bij het onderzoek des gewetens gevolgd werden, vgl. verder A. TROELSTRA, *De toestand der catechese in Nederland gedurende de vóór-reformatorische eeuw*, blz. 78-102.



11. (Blz. 153-192). De zeven Boetspsalmen met de Litanie van alle Heiligen.

1° (Blz. 153-179). (Rubr.) Hiernae volgen die seeven psalm der penitencie.

(Beg.) Heere, in dynre verbolgentheit en straft my niet, ende in dynen toerne en berispe my niet.

Ontferme Dy mynre, Heere, want ick cranck ben : maect my gesont, want al myn gebeenten syn meede gestoert.

Ende myn siel is alte seer gestoert : mer Du, Heer, hoelange ?

Keert Dy om, Heere, trect uut myn siele : maect my gesont om dyn ontfermherticheit.

Want hy en is inden doeden niet die Dy gedencken sall : ende wye sal inder hellen Dy belyden ?

Ick heb gearbeit in mynen suchten, ick sal myn bedde waschen op elcken nacht mit mynen tranen : ick sal begieten myn gesprayedede bedde.

Myn oege is van verbolgentheyt seer gestoert...

Onderhavige vertolking der Boetspsalmen komt in hoofdzaak overeen met die van Geert Groote († 1384). Vgl. W. MOLL, *Geert Groote's Dietsche vertalingen, beschreven en toegelicht*, blz. 7-9, 53-54, 67-68 (Amsterdam, 1880 — *Verhandelingen der Koninklijke Academie der Wetenschappen, Afdeling Letterkunde*, deel XIII). Vgl. eveneens de in hun geheel afgedrukte teksten bij K. DE GHELDERE, *Ghetiden Boec* (naar een handschrift der 15<sup>e</sup> eeuw uitgegeven), blz. 127-136 (Gent, 1893) <sup>1</sup>.

Opmerkenswaardig zijn de volgende varianten :

(Ps. 31 vs. 4). Want dach ende nacht is <sup>2</sup> dyn hant op my beswaert : ick ben ommegekeert in mynen jamere, als in doeren besteeken.

(Ps. 101 vs. 4). Want myn daegen die syn vergaen gelyck een roeck : ende ick ben verdorret als een herst.

1. Het valt aan te stippen, dat de laatstgenoemde uitgever het auteurschap van Geert Groote niet eens schijnt vermoed te hebben.

2. *Is.* : in.

(Ps. 101 vs. 13). Maer, Heere, Du blyves in eewicheyt :  
ende dyn memoriaele blivet in geboerten der geboerten.

Aan het slot wordt de volgende antiphon gebeden,  
die in de redactie van Groote ontbreekt :

O Heer, en willet niet gedencken die sonden van  
ons, noch de sonden van onsen ouders : ende en willet  
geen vraecke neemen van onsen misdaden, mer laet  
ons te voeren coemen dyn barmherticheit, want wi  
seer arm syn geworden <sup>1</sup>.

2° (Blz. 179 v.-192). (Rubr.) Die Letanyen.

(Beg.) Heere, ontferme Dy onser.

Christe, ontferme Dy onser.

Heere, ontferme Dy onser.

Christe, hoort ons.

God Vader, God Soene, God Heilige Geest, ontfermt onser.

---

1. Bewerking van de Bijbelplaatsen Tob. III, 3 en Ps. 78 vs. 8. Het eerste gedeelte van deze antiphon is eensluitend met de antiphon *Ne reminiscaris*, die thans bij de zeven Boetpsalmen hoort in het aanhangsel van het *Breviarium Romanum*. — Oorspronkelijk werden de Boetpsalmen zonder antiphon gebeden en het is vooral nog niet uitgemaakt op welk tijdstip een antiphon daarbij in gebruik kwam. In sommige getijdenboeken uit de laatste jaren der 15<sup>e</sup> eeuw zijn de Boetpsalmen reeds vergezeld van een antiphon, beginnende met de woorden *Ne reminiscaris*. Vgl. M.-L. POLAIN, *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique*, tom. II, blz. 435-437, 440-443 (Brussel, 1932, uitgave van *La société des bibliophiles et iconophiles de Belgique*). In de voorschriften, die abt Louis de Blois ten jare 1539 uitvaardigde, voor het Benedictijner-klooster van Liessies bij Avesnes in Henegouwen, is er insgelijks sprake van een antiphon *Ne reminiscaris*, die bij ieder der afzonderlijk gebeden Boetpsalmen moet worden aangewend. Vgl. *Ven. Ludovici Blosii abbatis Laetiensis O. S. B. statuta monastica* (ed. D. U. BERLIÈRE, O. S. B.), blz. 13, 139-140, [Padua, 1929], collectie "Scritti Monastici editi dai Monaci Benedettini della Badia di Praglia" nr. 10. Aan het einde van de Boetpsalmen komt in het brevier van de voormalige Sint-Donaaskerk te Brugge de volgende antiphon voor: "Parce, Domine, parce populo tuo, quem redemisti, Christe, sanguine tuo: ne in eternum irascaris ei". Zie: Brugge, stadsbibliotheek, nr. 1578, *Breviarium ad usum insignis ecclesie Sancti Donatiani Brugensis* (Parijs, 1520), winterstuk, folio LVIII (van de tweede foliatie met Romeinsche cijfers), zomerstuk, folio LVIII.

God Heylige Drievoldicheit, ontfermt onser.  
 Ghesontmaecker der werlt, helpt ons.  
 Heylige Moeder Gods, bid voer ons.  
 Heylige jonckfrouwe alle der jonckfrouwen, bid  
 voer ons.  
 Sinte Maria, bidt voer ons.  
 Sinte Michiel...

Deze Allerheiligen-litanie is betrekkelijk kort ; vooral de opgave van de beden en de smeekingën, in het tweede en het derde deel, is zeer beknopt. De volgende aanroepingen van Heiligen trekken de aandacht : Sinte Cosma, Sinte Damiaen, Sinte Ypolitus, Sinte Jeroen, Sinte Fabiaen, Sinte Sebastiaen,... Sinte Marten, Sinte Silvester,... Sinte Hubrecht, Sinte Joest,... Sinte Katherina, Sinte Barbara,... Sinte Apollonia, Sinte Kunera, Sinte Anna, Sinte Petronella... De meest opvallende namen zijn stellig die van S. Hippolytus, S. Jeroen en S. Cunera ; eertijds werden laatstgenoemde heiligen voornamelijk in de Noordnederlandsche gewesten vereerd <sup>1</sup>. S. Maarten is aan het hoofd van de groep der belijders geplaatst, hetgeen bepaald wijst op het voormalig bisdom Utrecht <sup>2</sup>.

1. Te Delft was de oudste der twee parochiekerken aan S. Hippolytus toegewijd. Vgl. H. VAN HEUSSEN en H. VAN RIJN, *Kerkelijke historie en outheden der zeven vereenigde provinciën*, tom. III, blz. 666 en vlg. (Leiden, 1726). Reliquieën van S. Jeroen werden in de Benedictijner-abdij van S. Adalbert te Egmond en in de parochiekerk te Noordwijk bewaard. Bij verordening van 15 November 1429 verhiel Zweder van Kuilenburg, bisschop van Utrecht, het feest van S. Jeroen, op 17 Augustus, tot een verplichten rustdag voor Noord-Holland, West-Friesland en omliggende plaatsen. Vgl. I. MOLANUS, *Natales Sanctorum Belgii, et eorundem chronica recapitulatio*. fol. 174 v.-175 (Douai, 1616); H. VAN HEUSSEN en H. VAN RIJN, t. a. p., tom. I, blz. 291-292, tom. III, blz. 949-950; *Acta SS. Boll.* (ed. Palmé), Augusti tom. III, blz. 475-476. S. Cunera werd inzonderheid in de parochiekerk te Rhenen aangeroeven. Vgl. I. MOLANUS, t. a. p., fol. 115; H. VAN HEUSSEN en H. VAN RIJN, t. a. p., tom. II, blz. 398-399.

2. S. Maarten was de patroon van de domkerk te Utrecht. Vgl. H. VAN HEUSSEN en H. VAN RIJN, t. a. p., tom. II, blz. 2; H. J. A. COPPENS, *Algemeen overzicht der kerkgeschiedenis van Noord-Neder-*

De slotgebeden zijn ten getale van vier. De eerste drie hebben betrekking op de overledenen en komen grootendeels naar inhoud overeen met oraties uit de doodenmissen in het huidig *MISSALE ROMANUM*, te weten: met de collecte voor overleden broeders, verwanten en weldoeners (*Deus, veniae largitor*), voor overleden ouders (*Deus, qui nos patrem et matrem*) en voor verscheidene overledenen (*Deus, cui proprium est*).

Het vierde gebed houdt eigenlijk verband met het lezen der Boetsalmen; het is tamelijk uitgebreid en luidt aldus:

O Heer Godt, vader almachtich, want gy doer dyne milde barmherticheyt ons vergiffenisse der sonden belovet hebt als wy se voer Dy belyden, leetwesen daervan hebbende, ende begeerende van Dy troest ende aflaet daervan, siet, Heer, in desen seven psalmen heb ick Di myn noet ende armoet geclaeget ende voer Dy beleden dat ick anders doch dan geheel sondich niet en ben, in sonden ben ick ontfangen ende geboeren ende in sonden gelevet tot deser uren toe. Daerom bid ick U, o Heer, wilt doer desen seven psalmen, in welcken ick Dy gebeden heb ende mynen noet geclaecht heb, my arme, snode sonder, weder suyveren ende reyngen, gelyck gy dynen knecht David dedest, diewelcke allerierst mit desen psalmen Dy om vergiffenisse synder sonden gebeden heeft, ende Du hebbetse hem vergeven. Laet ons oeck alsoe geschieden, Heere, want salich syn diegene die haer boesheyden vergeven syn ende dien haere sonden doer dyne goedertierenheit gedecket syn. Geevet ons oec dyn goddelicke hulpe ende bystant, opdat wy in ure der temptacien den boesen temptierder ende vyant vander hellen moeghen wederstaen ende den sonden geen consent geven, op datse in onse sterflicke lycham niet en dominere [sic], mer dat wy mit onsen

lidmaten dyne godlicke geboden hier moeten volbrengen, opdat wy nae desen sterfficken leven eewelicken mit Dy mogen leven hierboven in hemelrycke. Amen.

12. (Blz. 192-197). Oefening ter eere van de wapenen Christi ' : negen gebedjes, telkens afgewisseld door het Onze-Vader en het Wees-gegroet.

(Rubr.) Soe wie leest voer die wapenen Ons Heeren passie, mit berou van synen sonden, dese 9 gebeden, die verdient XCII jaeren XXIII<sup>ii</sup> jaer ende LXXX daegen aflaets<sup>2</sup>.

(Beg.) O Heere Jesu Christe, ick aenbede Dy inden cruce hangende ende een dornen croene in uwen hooft dragende ; ick bidde Dy dat dyn cruce my verlossen moet vanden engel des Satans... De gebedjes, behalve het achtste, zijn alle tot den Zaligmaker gericht. In het achtste gebedje draagt de geloovige aan God den Vader den dood op van zijn goddelijken Zoon, alsmede de liefde van Jezus' hart (blz. 195-196) :

O alrelieste Heere, hemelsche Vader, ick offer Dy den onnoeselen doot dyns alreliersten Soens ende die liefste synder godlicker herten voer alle die pyne ende schult, die ic, alreonsaelichste ende snootste van

1. Onder de benaming van wapenen Christi dienen de talrijke werktuigen van het lijden des Zaligmakers verstaan te worden : kruis, nagels, doornenkroon, lans, rietstok met spons, graf en zoo voort ; deze werktuigen werden eertijds als de wapenen beschouwd, waarmede Christus de helle machten bevochten en overwonnen had. Vgl. M. MEERTENS, *De godsvrucht in de Nederlanden naar handschriften van gebedenboeken der 15<sup>e</sup> eeuw*, tom. II (z. p., 1931), blz. 84 85.

2. De opgave van het getal jaren aflaat is blijkbaar foutief : voorzeker heeft de kopiïst verzuimd na het getal XCII de letter *M* te plaatsen, die het geijkte afkortingsteeken voor mille of duizend vormt. Aldus zou er eigenlijk moeten gelezen worden : *XCII<sup>m</sup> jaeren XXXIII<sup>ii</sup> jaer ende LXXX daegen aflaets*. Overigens weze opgemerkt, dat juist hetzelfde getal van 92024 jaren en 80 dagen ook in twee andere manuscripten wordt aangegeven. Vgl. B. KRUITWAGEN, O.F.M., *Catalogus van de handschriften en boeken van het Bisschoppelijk Museum te Haarlem*, hs. 108, sub 35 (Amsterdam, 1913); M. MEERTENS, t. a. p., tom. II, blz. 89, noot 22.

allen sondaeren, voer myn sonden verdient hebbe, ende ic bidde Dy, lieve Heere, voer alle myn vrienden, levende ende doden, ende voer allen sondaers, dattu ons wilste ontfermen. Amen <sup>1</sup>.

In den aanvang van het negende gebedje wordt gewag gemaakt van een bovennatuurlijke openbaring van het mysterie van 's Heeren lijden aan den heiligen paus Gregorius I.

De oefening ter eere van de wapenen Christi wordt gewoonlijk in verband gebracht met den bovengenoemden paus Gregorius en komt in vier verschillende redacties voor, die onderscheidenlijk vijf, zeven, negen en tien korte gebeden behelzen. De redactie met negen gebedjes schijnt eerst uit het einde der 15<sup>e</sup> eeuw te dagteekenen en werd totnogtoe, in Nederlandschen vorm, alleen in handschriften uit het begin der 16<sup>e</sup> aangetroffen. Vgl. M. MEERTENS, *De godsvrucht in de Nederlanden naar handschriften van gebedenboeken der 15<sup>e</sup> eeuw*, tom. II, blz. 85-95. — Latijnsche teksten vindt men bij V. LEROQUAIS, *Les livres d'heures manuscrits de la Bibliothèque nationale*, tom. II (Parijs, 1927), blz. 346 (zeven gebedjes); W. NAKATENUS, S. J., *Caeleste Palmetum...* (Mechelen, 1884), blz. 224-225 (zeven gebedjes); F. SOLEIL, *Les Heures gothiques et la littérature pieuse aux 15<sup>e</sup> et 16<sup>e</sup> siècles* (Rouen, 1882), blz. 257 (zeven gebedjes), blz. 263-264 (negen gebedjes) en in *Missale Romanum Mediolani, 1474* (ed. R. LIPPE), tom. II: A collation with other editions printed before 1570 (Londen 1907. — *Henry Bradshaw Society*, vol. 33), blz. 380-381 (tien gebedjes, met merkwaardige rubrieken, volgens het

---

1. Nagenoeg gelijklopende redacties van hetzelfde gebedje vindt men, volgens vier oude devotieboeken, in moderne spelling medegedeeld bij G. KANTERS, *De godsvrucht tot het Heilig Hart van Jesus in de vroegere Staten der Nederlanden (XII<sup>e</sup>-XVII<sup>e</sup> eeuw)*, blz. 82, 180-181, 230, 269-270 (Brussel-Amsterdam-'s Hertogenbosch, 1929).

Romeinsch Missaal in 1530 te Parijs uitgegeven bij Fr. Regnault) <sup>1</sup>.

13. (Blz. 197-241). Zes gebeden tot de Godheid, waarna een gebed tot alle Heiligen.

(Rubr.) Item, hierna volgen vele schoender gebeden, hoe een geestelicken mensch mit Godt spreken sal.

Deze gebedsformulieren zijn ontleend aan het werkje *Meditationum liber unus*, een gebedenverzameling in den vorm van bespiegelingen, die veelal op naam staat van den H. Augustinus, doch in hoofdzaak opgesteld werd door abt Jan van Fécamp († 1078); de tegenwoordige gedaante van dit geschrift dagteekent uit het begin van de 15<sup>e</sup> eeuw <sup>2</sup>. Over het algemeen werd de onderhavige overzetting naar de letter gedaan en mag zij ook kernachtig genoemd worden; nu en dan echter heeft de vertaler het Latijnsche origineel eenigszins vrij bewerkt <sup>3</sup>.

1. Sommige bestanddeelen van de oefening ter eere van de wapenen Christi komen al vroeg in Engelsche manuscripten voor, namelijk: in een gebedenverzameling uit de eerste helft der 9<sup>e</sup> eeuw, gekend als *The book of Cerne*, alsook in een gebed ter eere van het H. Kruis, dat in een getijdenboek uit de 11<sup>e</sup> eeuw wordt aangetroffen. Vgl. M. MEERTENS, t. a. p., tom II, blz. 86-88; E. S. DEWICK, *Facsimiles of Horae de Beata Maria Virgine from English Mss. of the eleventh century*, kolommen 45-46 (Londen, 1902. — *Henry Bradshaw Society*, vol. XXI).

2. Wat de wording van bovengenoemd geschrift aangaat, zie: *Méditations et prières de Saint-Anselme*, traduites par D. A. CASTEL, introduction par D. A. WILMART, blz. VII-XI (Parijs, 1923, collectie "Pax", vol. XI) en vooral D. A. WILMART, *Auteurs spirituels et textes dévots du moyen âge latin*. Etudes d'histoire littéraire, blz. 126-128 en voorts passim (Parijs, 1932). Vgl. ook M. MEERTENS, *De godsvrucht in de Nederlanden naar handschriften van gebedenboeken der 15<sup>e</sup> eeuw*, tom. I (z. p., 1930), blz. 23-24, 43-44.

3. Verschillende deelen van het Pseudo-Augustiniaansche geschrift *Meditationum liber unus* — waaronder vooral een gebed tot de H. Drieuldigheid, dat het 40<sup>e</sup> hoofdstuk uitmaakt — zijn voorheen in het Nederlandsch bewerkt geworden. Vgl. M. MEERTENS, t. a. p., tom. I, blz. 43-48, 117-125; W. DE VREESE, *Sint-Augustinus in het Middelnederlandsch, uit de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*, in *Miscellanea Augustiniana*. Gedenkboek samengesteld uit de verhandelingen over S. Augustinus bij de viering van zijn zalig overlijden vóór 15 eeuwen, 430-1930, blz. 348, 355 (z. p., 1930).

1° (Blz. 197 v.-204). Gebed tot God om een vernieuwing van zieleleven.

(Rubr.) Een gebed omeen nyewe veranderinge eens geestelicken levens van Godt te bidden. (Beg.) O Heer, myn Godt, geeft myn harte dattet Dy mach begeeren, ende begeerende te soecken, ende soeckende te vynden...

Stemt naar inhoud overeen, behalve wat het slot betreft, met het 1<sup>ste</sup> hoofdstuk van het geschrift *Meditationum liber unus*. Vgl. *Sancti Aurelii Augustini Hippo-ponensis episcopi operum tomus sextus...*, opera et studio monachorum Ordinis S. Benedicti e Congregatione S. Mauri (Parijs, 1685), appendix tomi sexti... continens subdititia quaedam opuscula, kolom 107 (A, B, C). Onderhavig gebed wordt hierbeneden in zijn geheel gepubliceerd in Bijlage III.

2° (Blz. 204-210 v.). Aanroeping van God den Vader door bemiddeling van God den Zoon.

(Rubr.) Hoe wy den Vader sullen aenroepen doer den Zoen, Christum, onsen Heylant. (Beg.) Ick roep U aen, myn Heer, myn Godt, ick roep U aen, want gy naeby syt allen dengeenen die U aenroepen inder waerheit, dat is doer uwen lieven Soen Jesum Christum, die die waerheit is, ghelyck Hy van syn selven tuycht, seggende: « Ick ben den wech, die waerheit ende dat leven ». Daerom, o Christe, wysheit des Vaders, eewige waerhey, leert my uwe weth, want ick geloeve dat diegeene saelich [is] die gy onderwyset ende doer uwe wet leert. Leert my dan hoe ic dynen Vader sal aenroepen. Voerwaer ick hoer U seggen: « All wat gy begeert in mynen naem van mynen Vader, dat sal U geschieden ». Daerom, o almachtige, hemelsche Vader, doer dyn Woordt dat inden beginsel was, dat dye waerheit is, roep ick U aen, dat is doer uwen eenigen Soen...

Vertaling van het 5° hoofdstuk van *Meditationum liber unus*; het hierboven medegedeelde begin van onderhavige redactie wijkt echter merkelyk af van den Latijnschen tekst. Vgl. *Sancti Aurelii Augustini Hippo-*



*nensis episcopi operum tomus sextus...*, appendix tomi sexti..., kolom 109 (A, B, C).

3° (Blz. 210 v.-217). Gebed waarin aan God den Vader het lijden van God den Zoon in herinnering wordt gebracht.

(Rubr.) Hier verhaelt den mensch den Vader dat lyden syns lieven Soens Christi Jesu. (Beg.) Aensiet, goedertyeren Vader, uwen alreliecten Zoen, die soe seer veele ongerechtelicken geleden heevet. Aensiet, sachtmodige coninck, ende gedenct goedertierlick wye dat daer lydt ende voer wyen dat Hy lydt. O Vader, is dit nyet dynen onschuldigen Soen, denwelken gy geleverd hebt opdat gy den knecht verlossen soudet? Is dit nyet dengeenen die den menschen tleven geeft, die nu nochtans gelyck een scaepken tot den doot geleyt wort en is U, synen hemelschen Vader, in allen dingen onderdanich geweest, hen tot den doot des cruyces? Dit is dengenen die gy van aenbeginne uut dyner crachten hebt gegenereert, denwelken gy nu hebbet willen deelachtich warden onser menschelicker cranckheit...

Vertaling van het 6° hoofdstuk van *Meditationum liber unus*, met weglating nochtans van de korte, maar aandoenlijke passage, waarin gewezen wordt op het gemarteld lichaam van den gekruisigden Zaligmaker<sup>1</sup>. Vgl. *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi operum tomus sextus...*, appendix tomi sexti..., kolom 109 (D, E, F).

4° (Blz. 217-223). Dankgebed tot God den Vader, omdat Hij door het lijden van zijn Zoon de zondige menschheid heeft verlost.

(Rubr.) Vanden betrouwen dat een mensch sal hebben inden Heer Christo Ihesu ende in syn Passie. (Beg.) O Godt hemelsche Vader, ick had met recht wel moegen mistroestich warden overmits myn groete sonden ende myn ontallicke versumenissen, then hadde saeck geweest dat u Woort hadde

---

1. « Candet nudatum pectus, rubet cruentum latus... rigat terabratos pedes beati sanguinis unda ».

vleysch geworden ende hadde in ons gewoent. Mer nu en derff ick nyet mistroestich weesen, want doe wy vyanden waeren, doe syn wy versoent doer den doot dyns lieven Soens, ende hoeveel toe meer alsnu doer Hem versoent syn[de] sullen wy saelich warden doer Hem? Want alle myn hoep, alle myn betrouwen, alle myn sekerheit is gelegen in syn precioese bloot, twelck uutgestort is om ons ende om onse saelicheit. In datselve bloet wart ic gesterckt in mynen ghemoet, daerin betrouwe ende begeere ick tot U te coemen...

Vertaling van het 14<sup>e</sup> hoofdstuk van *Meditationum liber unus*. Vgl. *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi operum tomus sextus...*, appendix tomi sexti..., kolom 112 (C, D, E).

5<sup>o</sup> (Blz. 223 v.-232 v.). Gebed tot Jezus.

Dit gebed is ontleend aan verschillende gedeelten van het geschrift *Meditationum liber unus*, die tot een geheel vereenigd zijn. Van ieder dezer samenstellende deelen wordt hier het begin en het slot aangegeven, benevens de verwijzing naar het Latijnsche origineel.

a) (Blz. 223 v.-224 v.). (Beg.) O Christe God, gy syt myn hoep, gy syt den soeten liefhebber der menschen, dat licht, die wech ende die vercyeringe dyns volcks... ende bent nae veertich daegen weder opgestegen then hemel, daer gy in eewicheyt leevest ende regneertst.

Vertaling van het dichtstuk ter eere van Jezus, geplaatst aan het begin van hoofdstuk 18. Vgl. *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi operum tomus sextus...*, appendix tomi sexti..., kolom 114 (B).

b) (Blz. 224 v.-226). (Beg.) O Jesu, onse verlossinge, onse liefde ende onse begeerte, levende Gods Soen, staet my, dyn dyenaersche, by in allen noot. Dy bid ick an, tot Dy roep ick uut ganse mynre herten... opdat ick mach werden Dy een bequaem tempel hier ende in eewicheyt.

Vertaling van den aanvang van hoofdstuk 35. Vgl. *t. a. p.*, kolom 122 (B).

c) (Blz. 226-227<sup>bis</sup>). (Beg.) Gy syt myn levende, warachtige Godt, myn heylige Vader, myn goedertyeren heer, mynen goeden herder, myn meyster alleen, myn hulper ende myn bystander seer getrou... Syet, myn hart is tot Dy, verdryvet die duysternisse daerut, opdattet mit den brant dynre liefde mach vervult werden.

Vertaling van de eerste helft van hoofdstuk 18, met weglating van eenige lofprijzingen op Jezus. Vgl. *t. a. p.*, kolom 114 (C, D).

d) (Blz. 227<sup>bis</sup>-229). (Beg.) Ick bidt Dy, goedertyeren Ihesu, doer die litmaeten dynre goedertyerenheit, wilt myn roepen nyet versmiden overmits myn sonden, want gy coemen syt om die sondaers salich te maecken... nemet van my al wat die oegen dynre Maejesteys in my mishaeget.

Vertaling van den aanvang van hoofdstuk 36. Vgl. *t. a. p.*, kolom 123 (D).

e) (Blz. 229-231). (Beg.) Ende geeft my een fonteyn der traenen, dat ick myn misdadichheyden mach bescreyen; die traenen moeten syn myn spysen by nacht ende by dach. Want gy, coninck der glorien, een meyster van allen duechden, hebt ons geleert mit woerden ende oeck mit wercken, dat wy sullen suchten ende weenen... Seyt dynen Heyligen Geest in my, die myn steenen hart mach bemorven, dat ick myn voerleden sonden mach bescreyen ende dat ick die niet weder en doe.

Vertaling van een gedeelte van de tweede helft van hoofdstuk 36. Vgl. *t. a. p.*, kolom 124 (C).

f) (Blz. 231-232 v.). (Beg.) O soete Jesu, wilt altyt vervullen myn hert mit dynre onblusselicker liefden, dat ick Dy altyt mach nerstelicken gedenken, opdat ick geheele mach barnen in dye soetheyt dynre liefden, gelyck een bernende vlamme des vuys... opdat ic then laetsten doer Dy, alregetrouwelickste leytsman, mach coemen tot dat beschouwen dynre uitvercorene schoonheit, waervan ick in eewicheyt moet versaedigent warden.

Vertaling van den aanvang van het eindgedeelte uit hoofdstuk 35. Vgl. *t. a. p.*, kolom 123 (B).

6° (Blz. 232 v.-237). Aanroeping van den H. Geest.

(Rubr.) Vanden vertroester den Heiligen Geest. (Beg.) O heylige, almachtige, vertroestende Geest, die inder eenicheit des Vaders ende des Soens eenen waerachtigen Godt syt, een goedertyeren vertroester der bedroefder herten, wilt nu doer dyn almachtige cracht nederstygen in dat binnenste mynre herten ende die duystere hoecken (die den boesen geest daerin verdonckert) wilt die verlichten mitten schyn dyns blinkenden lichtes, ende mit den douv dynre godlicker gracien wilt myn droge ende onfruchbaere hert vervuchten ende fruchtbaer maken. Doerwont dat binnenste myns herten mit de pylen dynre liefsten...

Met uitzondering van den slotzin is dit gebed overgenomen uit het 9° hoofdstuk van *Meditationum liber unus*<sup>1</sup>. Vgl. *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi operum tomus sextus...*, appendix tomi sexti..., kolom 111 (A, B, C).

7° (Blz. 237-241). Aanroeping van alle Heiligen.

(Rubr.) Van allen Heilighen. (Beg.) O saelige Heilighen, die dit sterffelicke meer syt oevergescheept...

Vertaling van het 24° hoofdstuk van *Meditationum liber unus*; het grootste gedeelte van dit hoofdstuk is naar de letter overgezet, de laatste passages daarentegen zijn in verkorte gedaante bewerkt geworden. Vgl. *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi operum tomus sextus...*, appendix tomi sexti..., kolom 116 (E, F, G). Zie den tekst van onderhavig gebed in Bijlage IV.

14. (Blz. 241-242). Morgengebed.

---

1. Een gebed tot den H. Geest, dat gedeeltelijk aan laatstgemelde bron ontleend is, wordt aangetroffen bij F. PRIMIS, *Een Limburgsch gebedenboek uit de 15<sup>e</sup> eeuw*, blz. 3 (Gent, 1926, uitgave van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde, Salsmansfonds, nr. 2).

(Rubr.) Item, des smorgens als men opgestaen is sal men thert keeren tot God ende leesen dit navolgende schoen gebet.

(Beg.) Ick dancke Di, Heere Jesu Christe, Godt ende den almachtighen Vader, dattu my goedertierlic in desen voerleden nacht behoedes heves...

Wellicht van denzelfden inhoud als het Latijnsch gebed, aangegeven bij V. LEROQUAIS, *Les livres d'heures manuscrits de la Bibliothèque nationale*, tom. I, blz. 199, tom. II, blz. 33 (Parijs, 1927).

15. (Blz. 242 v.-244 v.). Vijf aanroepingen tot Jezus.

(Rubr.) Die dit gebet leest met devotiën, die sal nummermeer quaets doots sterven ende dat Heylige Sacrament sall syn leste spyse syn tot syn saelicheyd.

(Beg.) O alresoetste Heer Jesu Christe, om die eere dyns alreheylichsten Lychaems, verleene my arme, snode, sondige mensche, dat dyn alreheilichste Lycham myn leste spyse moet zyn. O alresoetste Jesu Christe, om de eere dyns alreheylichsten Naems...

In deze korte smeekbeden geeft de geloovige Christen zijn vurig verlangen te kennen naar innige vereeniging met Jezus, inzonderheid bij het stervensuur.

16. (Blz. 244 v.-248). Vijf smeekgebedjes tot Jezus, waarin de vrome ziel hare afhankelijkheid te zijnen opzichte bekent (te bidden voor een kruisbeeld).

(Rubr.) Hierna volgen 5 schone gebeden, diemen leesen <sup>1</sup> sal voer dat crucifix Ons Heeren, ende men verdient V duy-sent jaeren afflaets ende seven karenen. — F. N. K. (minuskels <sup>2</sup>).

1. Bij onoplettendheid van den kopiïst werd dit woord in het hs. herhaald.

2. De bij wijze van bladvulling aangebrachte initialen zijn deze van den kopiïst. Zie verder beneden.

(Beg.) O lieve Heer Jesu Christe, hier knyell ick voer dyn oeghen als een misdadich mensche voer eenen scherpen richter ende bidde Dy, lieve Heer, om dyns ordels wille dat over Dy gegeven ward om mynen wille, dattu een genadich oordel wilste geven over myn arme siel, als sy van hier sal moeten scheidende...

Achtereenvolgens verootmoedigt zich de godvruchtige ziel voor Jezus als voor haar rechter, heer, meester, vader en vriend: "als een misdadich mensche voer eenen scherpen richter... als een arme mensche voer eenen rycken heere... als een dyner voer synen heer... als een kynt voer synen lieven vader... als een vrient voer synen liefsten vrient". De gebedjes worden telkens afgewisseld door een Vaderons. Waarlijk roerend is de vierde verzuchting (blz. 246 v.-247):

O lieve Heer, hier knyl ick voer dyn oegen als een kynt voer synen lieven vader ende bidde Dy, dattu doen willeste over my als een goet vader, ende willet my niet onterven, noch uitslyten uut dyn huys, als ick gesloten sal worden uut alle huysen der menschen. Amen.

Vgl. over deze oefening: M. MEERTENS, *De godsvrucht in de Nederlanden naar handschriften van gebedenboeken der 15<sup>e</sup> eeuw*, tom. I, blz. 58-60, alwaar een zeer afwijkende redactie wordt medegedeeld; nog een andere redactie vindt men in *Vaderlandsch Museum voor Nederduitsche letterkunde, oudheid en geschiedenis*, tom. II (1858), blz. 431-432.

17. (Blz. 248-249). Gebed om een oprecht berouw, een volmaakte liefde en ten slotte het eeuwig leven te bekomen.

(Rubr.) Die dit gebet lesen mit berou van haeren sonden, die verdienen groete aflaeten.

(Beg.) O goedertieren Heere Ihesu Christe, aensiet my, arme, sondige mensche, met die oegen dynre barmherticheit,

metten welcken ghi aensegen Sinte Peter int sael der princen, Maria Magdalene in dat werschap ende den mordenaer in die galge des cruces...

Soortgelijk gebed vindt men in zijn geheel afgedrukt bij K. DE FLOU en E. GAILLIARI, *Beschrijving van Middelnederlandsche en andere handschriften die in Engeland bewaard worden*, tom. II, blz. 50. Zie verder den Latijnschen tekst, volgens een getijdenboek van Anna van Bretagne uit het begin der 16<sup>e</sup> eeuw, bij V. LEROQUAIS, t. a. p., tom. II, blz. 345. — Onderhavig gebed wordt in handschriften soms gebed van den goeden Moordenaar of ook al gebed van de H. Maria Magdalena geheeten. Vgl. V. LEROQUAIS, t. a. p., tom. I, blz. 299, tom. II, blz. 271-272.

18. (Blz. 249 v.-250 v). Avondgebed.

(Rubr.) Des avonts als men te bedde wil gaen salmen een berouwich hert maken ende lesen dit ghebeth. — Pater noster.

(Beg.) Almachtige, eewige God, vergiff my genaedelick, overmits segeninge des Heiligen † Cruces, soe wat ic in desen daeghe versumelick misdaen hebbe, denckende, spreekende, doende tegen die gerechticheit dynre geboeden...

19. (Blz. 250 v.-261). Communiegebeden.

1<sup>o</sup> Gebeden voor de H. Communie.

a) (Blz. 250 v.-253 v.). (Rubr.) Wanneer men then Heyligen Sacrament wil gaen salmen dese gebeden leesen. (Beg.) God gruete U, alreheilichste Lychaem Ons Heeren Jesu Christi, onthouden in desen Sacrament! Mit myn lippen belye ick Dy, mit alle myn herte minne ick Dy, mit alle myn binnenste begeer ick Dy...

Is een vertaling van het gebed ter eere van het H. Sacrament des Altaars, dat voorkomt in Suso's *Hologium Sapientiae*, aan het einde van hoofdstuk 4 van boek II; onderhavige overzetting echter breekt af bij de eerste zinsnede van de slotparagraaf van het La-

tijnsche origineel: "O werdige Sacrament, ic bidde Dy dat overmits U alle myn vyanden moeten verdreven warden". Vgl. C. RICHSTATTER, S. J., *Beati Herrici Suso:is Ordinis Praedicatorum Horologium Sapientiae...*, blz. 235-236 (Turijn, 1929). Vgl. daarenboven M. MEERTENS, t. a. p., tom. III, blz. 63-64.

b) (Blz. 253 v., 255-256 v., 254). (Rubr.) Een ander. (Beg.) O heilige, warachtige ende gebenedyde Sacrament des Lychaems Ons Heeren Jesu Christi! O levendige broet, o uitvercoeren ende alresuetste broet, ick onwerdige, sondige mensch, begeer Dy tontfangen in myn sondige lychaem. O Heer Jesu Christi, com in my ende maect my reyn van al myn sonden van gedachten, van woorden, van wercken...

### 2° Gebeden bij de H. Communie.

a) (Blz. 254 r.-v.). (Rubr.) Inden toeganck.

(Tekst) Heere, ick en ben des niet werdich, dattu coemeste in myn arme, sondige lycham: mer spreekte alleen een woort, ende myn siel sal gesont worden<sup>1</sup>.

b) (Blz. 254 v.). (Rubr.) Inden toeganck.

(Tekst) Gebenedyt moeste syn, Mariën Soene, die hier nedercompste te werken myn salicheit. Amen<sup>2</sup>.

### 3° Gebeden na de H. Communie.

a) (Blz. 254 v., 259 r.-v., 257-258 v., 260). (Rubr.) Nae die ontfanginge des Heiligen Sacraments. (Beg.) Och goedertyeren Heer Jesu Christe, vergif my myn onscamelheit, dat ick my vermeten hebbe te gaen tot dyn altaer ende dat Sacrament dyn Vleysches ende Blodes te ontfangen in myn bevelecte mondt, met myn harte voll onsuyvere gedachten, versumelick sonder devotiën, als een onscaemel hont; ick gae weder van-

1. Adaptatie van het *Domine, non sum dignus* uit het Gewone der Mis in het Romeinsch Missaal. Vgl. ook M. MEERTENS, t. a. p., tom. III, blz. 53.

2. Wellicht hetzelfde als bij B. KRUITWAGEN, O. F. M., *Catalogus van de handschriften en boeken van het Bisschoppelijk Museum te Haarlem*, hs. 58, sub 10, 6°. Een gelijksoortige verzuchting wordt eveneens vermeld bij M. MEERTENS, t. a. p., tom. III, blz. 72.



daer sonder danckbaere loeve van soe groete goedertyerenheit der minnen, recht als een vercken, dat versadet is van draf...

b) (Blz. 260-261). (Rubr.) Een ander, nader ont fanc. (Beg.) Danck ende lof segghe ick Dy, almachtige Godt, wanttu my onwerdige, sondige mensch, mitten Heyligen Vleysch ende Bloot dyns lieven Soens Ons Heeren Jesu Christi woldes versaeden...

Verkorte bewerking van een gebed, dat toegeschreven wordt aan den H. Thomas van Aquine en heden ten dage nog voorkomt onder de dankgebeden na de H. Mis in het *MISSALE ROMANUM* (*GRATIARUM ACTIO POST MISSAM, Orationes pro opportunitate sacerdotis dicendae, n° 1*). Vgl. ook : *Prières de Saint Thomas d'Aquin, traduites et présentées par M. l'abbé SERTILLANGES, blz. 52-55* (Parijs, Art catholique, [1920]). Vgl. verder M. MEERTENS, t. a. p., tom. III, blz. 84-85.

II. — De verluchting van het handschrift is zeer eenvoudig en werd uitgevoerd naar den smaak des tijds, die, zooals genoeg gekend, niet veel beteekent. Een drietal initialen (blz. 7, 31, 153) zijn op vrij onbeholpene wijze bewerkt in kleuren. Bovendien komen menigvuldige grootere en kleinere initialen voor in blauw of rood, hier en daar versierd met penteeeningen. Gewone hoofdletters in den tekst zijn rood doorstreept. De opschriften zijn alle met rooden inkt geschreven. Ook worden er talrijke paragraafteekens aangetroffen in blauw of rood. Ten slotte zijn enkele gewone letters in den tekst sober gedecoreerd met penwerk, dat buiten den schrijfspiegel loopt.

De codex is voorzien van zijn oorspronkelijken band : een harden hoornen omslag, waarvan het achterplat met een over de snede gevouwen klap verlengd is. Het oorspronkelijk slot is eveneens bewaard gebleven : een koperen haak, in 't midden van den rand van de klap vastgehecht, grijpt in een koperen oog, aan den linkerkant van het voorplat bevestigd. De rug van den codex is van den band losgeraakt.

Op blz. 261 onderaan staat de volgende aanteeke-ning, met rooden inkt geschreven in dezelfde hand die het geheele manuscript vervaardigde: "Gescreven int jaer Ons Heeren XV<sup>o</sup> ende LVII tot gebruyc van suster Katheryn van Grouv, doer my F. N. K.". Het is wel jammer dat de schrijver van den codex zijn naam niet voluit heeft kenbaar gemaakt. Zooals boven reeds werd medegedeeld, heeft de kopiïst ook op twee andere plaatsen in het handschrift zijn initialen aangegeven, te weten: op blz. 30 v. (N. K.) en op blz. 244 v. (F. N. K.). Bij die driedubbele opgave van initialen is eenmaal de letter *F* weggelaten geworden, waaruit men voorzeker mag afleiden, dat die letter tot den eigenlijken naam van den schrijver niet behoort, maar een verkorting is voor het praedicaat *Frater*. Het gebedenboek werd dus door een ordebroeder ten gerieve van een religieuze afgeschreven.

Om de herkomst van het manuscript aan te wijzen vinden wij vooreerst eenig houvast aan de Allerheiligen-litanie. De aldaar opgesomde namen van heiligen zijn weliswaar niet talrijk, doch juist daarom trekken de aanroepingen van enkele heiligen, die vroeger in Noord-Nederland een bijzondere vereering genoten, zooals S. Hippolytus, S. Jeroen en S. Cunera, des te meer onze aandacht. De eeredienst van S. Hippolytus was gelocaliseerd te Delft, in Zuid-Holland, die van S. Jeroen was verspreid geheel Noord-Holland door en ook eenigermate in Zuid-Holland, terwijl de cultus van S. Cunera inzonderheid bloeide te Rhenen, in de provincie Utrecht. Dat bovendien S. Maarten in de Allerheiligen-litanie aan het hoofd van de belijders komt te staan, wijst beslist op het bisdom Utrecht. Verder blijkt ook uit het taaleigen van den tekst, dat het handschrift in de Noordnederlandsche gewesten moet geschreven zijn. De taal is in het algemeen gesproken Hollandsch — in den beperkten zin van het woord — doch eenige particulariteiten, vooral de taal-

vormen met ongevocaliseerde -ol- in plaats van -ou-<sup>1</sup>, verwijzen naar een oostelijker streek, t. w. : Utrecht of de omgeving van Utrecht<sup>2</sup>. Derhalve meenen wij te mogen besluiten, dat onderhavig gebedenboek herkomstig is uit het voormalig bisdom Utrecht, met name uit het graafschap Holland of het Nedersticht.

---

## Bijlagen.

---

### BIJLAGE I.

PARAPHRASE VAN HET VADERONS.

(Blz. 7-30).

---

*Hier begint een corte uitlegginge opt Vaderons, in bedens wys gestelt.*

*Vader ons*<sup>3</sup>. — O Godt, almachtige hemelsche Vader, verhoert onse gebeden, dye wy nyet uut opgeblasentheynt van onser werdicheit, mer in oetmodicheit, ende overmits dynre godertyrenheyt tot U opsenden. Want het soude seker een grote vermetenisse weesen, dat wy, arme, sondige, snoede creatueren, Dy, almachtige God, souden derven bidden, ende dat meer is, onsen Vader noemen, thenwaer saeck dat uwen enighen lieven Soen ons dit betrouwen van uwer goetheyt

---

1. Bijvoorbeeld: wolde, onderhouden, solden, gehouden, solt, holden...

2. De toelichtingen van philologischen aard hebben wij te danken aan een uitstekenden kenner onzer oude Nederlandsche dialecten: prof. dr. W. de Vreese, vroeger gemeente-bibliothecaris te Rotterdam (Nederland). Het is ons een hoogst aangename plicht den heer de Vreese opnieuw, en ditmaal openlijk, te bedanken voor de vriendelijkheid waarmede hij, niettegenstaande zijn drukke bezigheden, ons de gewenschte inlichtingen heeft verstrekt.

3. De eigenlijke tekst van het Vaderons, in tegenstelling met den commentaar, is in het handschrift rood onderstreept, met uitzondering van de eerste twee woorden, die in 't blauw geschreven staan.

had geleert. Ende daerom, want uwen lieven Soen ons hier geleert heeft hoe dat wy sullen bidden tot Dy, ende heeft ons oec al sulcken betrouwen gegeven op Dy, dat wy vastelicken sullen geloven dat soe wat wy van Dy begeeren in dynen lieven Soens naeme, dat wy tselve vercrygen sullen, daerom, overmits dyne goetheyt ende bermherticheyt, soe segge tot U: Vader ons. Want ghi metter waerheit onsen Vader bent, die ons geschaepen hebt als wy niet en waeren, die ons verlost hebste als wy verloren waeren ende die oeck noch huyden van onser spysen ende dranck, oec van clederen voer ons syt sorchfoldich ende onse leven met dyn godlicke hulpe stercket. Daerom soe setten wy nu in Dy al onsen hoep ende troest, alle onse liefde, want ghy syt onsen Vader ende wy u kynderen. Daerom behoeren wy U met recht on[der]danich te syn ende alle eer toe bewysen. Ende opdat wy Dy moegen behaegen ende dyn erve naevolgens besitten, zoe geeft ons gracie ende bystant, dat wy den duvel, deser werlts genuychten ende onse boese vleysschelicke begeerten moegen versaecken.

Voert, o hemelsche Vader, want ghy eene gemeyne Vader syt over alle die kynderen van Adam, soe ist behoerlick dat wy malcanderen oeck voer broeders kennen, nadenmael dat ghi onser alre Vader begeert te wesen. Want anders met reden en wilt ghi ons voer u kynderen niet kennen, thensy dat wy alle menschen mit broderlicker liefsten omvatten. Seecker niemant en derff dencken dat ghi syn Vader wilt zyn, die vermaet die armen ende elendige te hebben voer broederen.

*Die syt inden hemel.* — O Vader, ghy syt overal, mer nochtans doer dyn majesteyt ende glorie bent ghy sonderlinge inden hemel. Waerom wy oeck onse herten ende sinnen tot Dy opheffen inden hemel, begerende te wesen daer ghi eewelick in uwer majestaet blyft, opdat wy daer dynner eewiger vrouden mogen mede deelachtich syn. Ghi woent inde hemelen, in die engelen ende heyligen, opdat ghyse tot uwer kennisse verlichten soudt, want ghi dat eewige licht syt, ende opdat ghyse tot dyner leefden soudt ontstecken, want ghi selver die liefde bent, ende opdat gy haer metter eewiger saelicheit vervullen soudet, want ghi dat alreopperste goet syt, ende ghi syt den helligen een alten groeten loen.

*Dynen Naem moet geheylicht warden.* — O Vader, inder hemelen, wilt doch also doer dyn gracie onse gedachten, woerden ende wercken schicken opdat dynen Naeme 'die in sichselven altyt is vol gloriën ende seer heerlick) in ons oeck ward geheylicht, opdat die menschen, siende onse duechdelicke ende heilige conversatie, dynen heyligen gloriosen Naem moeten loven, prysen ende eeren. O Heer, geeft ons oeck dat wy in al onsen druck ende lyden, in alle onse elendicheit ende armoede dynen heyligen Naem mit volcoemen betrouwen moeten aenroepen ende Dy alleen van onse welvaart eere ende glorie geven.

*Laet dyn ryck toe ons comen.* — Voertaen, o hemelsche Vader, bidden wy dattu dyn rycke wilt laeten tot ons coemen, opdat soe dynen heyligen Naem te volcoemelicker doer ons mach geheylicht warden. Laet tot ons coemen dyn ryck. Wilt Dy gewardighen in onser herten ende sielen doer dyn godlicke gracie te regneren, opdat wy doer dyn gracie, uitgeworpen ende versaect hebbende alle boese begeerlicheyden, Dy mit suyveren gedachten ende heilige wercken moegen dyenen. Geeft ons oec, hemelsche Vader, sterckheit des geestes, opdat wy ons nyet en laeten verwinnen vander boeser begeerten ende wellustheyt des vleys, noch vanden bloetgierigen helschen vyant ende tyranne, den duvel, opdat hy over ons niet en regneere, mer regneert ghi alleen over ons hier inder tyt doer dyn godlicke gracie ende hiernaemaels doer de eewige salicheit, opdat wy U hier mit behoerlicken heylighen dienste getrouwelic moegen dienen ende nae deser tyt in dyn ryck mogen werden ontfanghen, daer wy U aensicht tegen aensicht moegen aenschouwen ende volcoemelick liefhebben ende der eewiger vrouden met Dy deelachtich wesen.

*Dinen wil die moet geschieden gelyc soe als inden hemel soe oec inder aerden* 1. — Almachtige hemelsche Vader, ghi syt een almachtich God ende ghi doet in hemel ende op aerden al wat ghi willet, ende wy en kunnen U daerinne met onser

---

1. *Hs.* : Dinen wil die moet geschieden gelyc soe *inden als* hemel soe oec inder aerden. Blijkbaar een foutieve woordschikking, die op rekening van den kopiïst moet gesteld worden.

ongunst niet hinderen noch beletten ende oec met onser gunsten en moegen wy U daer niet inne baeten noch helpen. Mer, godertyren Heere, hemelsche Vader, wy begeeren ende bidden U, dat ghi ons doer dyn godlicke gracie wilt geven, dat wy mogen doen ende volbrengen alle hetgeene dat gy ons gebiet ende dat gy wilt, opdat gelyck die engelen ende die helligen ende alle die saeligen Dy inden hemel mit volcoemen onderdanicheit ende eendrachticheit dienen, dat wy oeck also hier opter erden alle onse gedachten, woorden ende werken moeten schicken na dynen godlicken wil, opdat wy nummermeer en moeten volgen die begeerten onses vleyschs ende soe des duvels wil volbrengen. Ende oec bidden wy U, heemelsche Vader, dat gy ons wilt verlenen dat wy dyne castyenge, waerdoer ghi onsen misdaet reynicht ofte onse lydsaemheit beprovet, dat wy die met goeden moet mogen verdraegen ende dat wy in al onsen leven, tsy oft ons wel ofte quaelick gaet, altyt moeten begeeren dat gy uwen wil wilt laten geschieden ende niet den onsen, want gy doch anders niet en wilt dan onse eewighe salicheit.

*Onse daegelicxse broet geevet ons huyden.* — Nu hemelsche Vader, want ghy doer uwe goedertyrenheit alle gedierten spysicht, die gy doer dyne godlicke cracht geschapen hebt, soe bidden wy oeck dat gy ons in redelicker noetrusticheit des lychaems wilt versien, twelck ghi wel weet dat ons van noden is, opdat wy Dy the vroemer ende te blyder moegen dancken ende loeven. Ende niet alleen en begeeren wi dit lychamelicke brode, mer sonderlingen bidden wy om dyn godlicke gracie ende om die gaeve des Heyligen Geestes, waerdoer wy verstercket ende verlicht synde, dynen godlicken wil moegen weten uutter Heiliger Scriften ende dien volbrengen, opdat wy soe oec naevolgens moegen wardelicken ontfangen dat broet des levens, welck is dat Lychaem dyns eenigen gebenedyden Soens Jesu Christi, welcke broet onse sielen moet stercken, opdat wy Hem eetende, die dat waerachtighe leven is, ende in Hem blyvende, mit Hem mogen groyen ende opwassen totten eewigen leven.

*Ende vergevet ons onse schulden gelyck wy onsen schuldenaers doen.* — O bermhertighe hemelsche Vader, doer dy

ongemeten bermherticheit ende doer bequaeme ende volcoemen cracht des lydens ende des doots dyns lieven Soens Jesu Christi vergevet doch ons, goedertieren Vader, alle datgeene dat wy mit wercken, woorden, gedachten ofte met versumenisse tegen dynen godlicken wil gedaen hebben, gelyc wy dengeenen wederom doen die tegen ons misdaen hebben. Ende want wy overmits die rebellicheit ende opgeblasenheit des vleyschs soe volcoemen niet en kunnen vergeven dat teghen ons misdaen wordet, soe bidden wy Dy, lieve Heere, dat ghi doer dynen geest der sachtmodicheit onse herten wilt beroeren ende bewegen, opdat wy alle die tegen ons misdoen volcoemelicken uut gront myns herten vergeven moegen ende haer wunschen gelyc wy wolden dat ons soude geschieden, ende dat wy alle menschen, nyet alleen onsen vrienden, mer oick onsen vianden, goet mogen gunnen ende doen, opdat wy oprechte kynderen moegen syn van Dy, hemelsche Vader, die dyn sonne soetelicken laetste schynen over die goeden ende over die quaeden ende laetste oick dynen reegen vallen op den rechtverdighen ende onrechtverdigen.

*Ende leyt ons in geen becoringe.* — Doer dyne godlicke cracht ende vaderlicke goedertierenheit, hemelsche Vader, wilt doch des duvels boesheit bedwingen, opdat hy ons niet doer sware, onverdrachlicker, boeser temptaciën en verwinne, niet dat wy begeeren nummermeer getempteert te worden, maer geeft ons, Vader, dat ons metter temptaciën een medegaeve dyner graciën gegeven wardet, opdat wy die temptacie moegen verdragen ende tot onsen ghewinne ende meder saelicheit verwinnen.

*Mer verlost ons vanden quaeden. Amen.* — Ten laetsten, o hemelsche Vader, wilt doch onse ganse leven mit dynre godlicker hulpen ende graciën stercken ende vestigen ende van allen periculen des siels ende des lieves vriën ende verlossen, opdat wy nummermeer doer deser tytlicker tegenspoet ende doer des werelts elendicheit en warden gebroecken ende inder sielen gewont, maer geeft ons dat wy alle tegenspoet, alle ongelyck, schemp ende spyt dat ons wordt aengedaen, dat wyt altsaemen doer dyne gracie om dynen Naem

moegen vroemelick verdraegen ende sterckelicken verwinnen, ter tyt toe dat ghi ons verlosset van desen sterffelicken lychaem, twelck die siele benauwet, ende ons suit leyden totter eewiger saelicheit, daer geen temptacie noch eenich quaet en sal moegen regneeren, twelck ghi ons, u kynderen, wilt gunnen, hemelsche Vader, doer die gracie ende bermherticheit dyns enigen gebenedyden soens Jesu Christi, dye met U ende metten Heyligen Geest levet ende regneeret eewich sonder eynde. Amen.

## BIJLAGE II.

BIECHTFORMULIER.

(Blz. 136-147 v.)

*Hiernaë volcht een generael forme om uut te biechten.*

Ick arme sondige mensche coeme te biechten God van hemelryck ende Marie, syn gebenedyde moder, ende U, geestelicke Vader, ende belye hoe dat ick met veele swaere sonden myn Heer ende myn God vertoernt heb, want van kynts op, doen ick eerst sonden doen conde, tot nu toe, ende besonder van dier tyt dat ick lestmael gebiecht heb, seer swaerlicker gesondicht heb.

Inden eersten, met gedachten, want vele quaede gedachten heb ick gehadt, ende heb duc gedacht hoe ick die vleisselicke begeerten soude moegen volbrengen, overtredende myn heyilige professie. Ende heb oick quaelicken gevoelt van God ende vanden articulen onses heiligen geloefs. Item, heb oick gedacht hoe ick alle leet ende ongelyc dat my aengedaen wordt weder soude moegen wreecken ende vergelden. Item, ick heb oic myn selven somtyts inder herten verheven ende gedacht dat ick beter was dan myn naeste.

*Item, van woorden.* Ten anderen geef ic my schuldich dat ick gesondicht heb mit woerden, want ick scandelicke onnutte dingen gesproeken heb, die geenen christen mensch en betaemden. Ick heb oic dinghen gesproeken daerdoer die simpele, reyne oeren gescandalizeert syn ende daer die



suyvere, reyne herten doer beweecht zyn tot onsuvere, periculoese gedachten. Ick heb oic doer woorden mynen evenkerstenmensch tot toernicheit verweckt ende dick tot ydel glorie verheven, ende hem dick gescandalizeert in synder consciëntie. Item, ick heb den naem Gods ydel gebruyct, ende onbehoerlicken gesproecken van God ende synen heyligen, ende oick vanden articulen ons heyligen christen geloefs. Item, doer loegentael ende achterclap heb ick mynen naesten hinderlick geweest aen syn eere ende faem ofte aen syn tyttelicke welvaert.

*Van wercken.* Ten derden geve ick my schuldich dat ick seer gesondicht heb met wercken, want ick myn vyf sinnen ende alle myn litmaeten heb gegeven totter sonden. Then ersten, mit myn vyf sinnen heb ick gesondicht, want doer het gesicht ende doer tgehoer heb ic den brant der vleyschlicker wellusticheyt in mynre harten gelaeten, ende heb myn oeren geopent om te hoeren achterclap ende andere van mynen naesten. Doer den roeck ende smaec heb ick my mit alle leckerheit van spys ende dranck besmet, droncken drinckende, gulsich etende. Ende doer tasten ende voelen heb ick alle sachticheit ende gemack myns eygen vleyschs uutgesocht ende onderdes mynre sielen salicheit achtergesteld. Item, ick heb seer gesondicht in die seeven dootsonden. Want, ten eersten, doer hoverdicheit heb ick versmadet ende bespot nu mynen oeversten ende prelaeten, nu myns gelycken, oft die minder ofte meerder waeren van conditiën dan ick, ende heb my zelve verheven alsoe dat ick doer wederspannichteit ende opgeblaesheit Gods woorden, die my van den predicanten ende van myn oversten worden voergehouden tot mynre saelicheit, dat ick dese hartneckich heb wederstaen ende versmaet. Item, uut gulsicheit heb ick my duck met overvloedich eeten ende drincken ontgaen, ende somtyts overghetreden ende gebroeken den vasten vander Heyliger Kercken ingestelt ende bevoelen. Overmits gyricheit heb ick myn hart ende myn begeerte op gelt ende goet gestelt ende op andere tytelicke ende verganckelicke dingen die my behaechden, diewelcke alse mi niet geboeren en mochten ofte als ickse verloes, soe heb ic my daer onsalichlicken seer af

bedrovet. Item, doer toernicheit heb ic somtyts dat leet dat ic in myn herte begrepen hadt mit woorden ofte werken vergolden, ende heb somtyts mynen naesten, die my yet leets gedaen had, tleven vergunt. Item, doer nydicheyt heb ic dat geluck ende welvaert van mynen naesten benyt ende met den slinckeren oege aengesien, ende syn faeme, nu met heyme-licke achterclap, nu met openbaer lasterie vermindert, ende waer ick hem conde behinderen van syne voerspoet, heb ick boesheyt myns herten gedaen. Item, doer oncuytheit heb ick dat werck des vleyschs volbracht metten wil ende metter ghedachten. Overmits die traechheit heb ic alle goede wercken achterghelaeten als vasten, vieren, bidden, waecken, ende en heb nyet vlytich geweest om Gods woert ende Gods dienst te hoeren ende daerna te doen.

*Van versumenissen.* Then laesten geef ick my schuldich seer gesondicht te hebben overmits versumenissen, want ick die blinckentheit des christen geloefs, twelc ick inden doepsel heb aengenoemen, verdonckert heb, want ick heb droem-seggers ende andere fabels ende fantasyën meer gelooft dan Godes worden, die uns uutter Heyliger Scrift worden te voeren ghehouden. Oeck heb ick versuymet myn getyden somtyts te lesen, ende heb oic versuymet volcomen berou voer myn sonden te hebben, ende en heb die penitencie ofte genoechdoninge voer myn sonden niet vlytelicken volbracht. Ende heb die tyt der saelicheyt, in dewelcke my Godt heeft gespaert om myn leven te beteren, versumelicken voerby laeten gaen.

Dese sonden ende alle sonden, daer my Godt in schuldich kent, die my nu niet te voeren en coemen, waert datse my te voeren quaemen, ick solse gernem biechten, tsy hoe datse geschiet syn, mit gedachten, met woorden, met wercken, staende ofte gaende, sittende ofte liggende, slapende ofte waeckende, in gewyde plaetsen ofte op onghewyde plaetsen, ofte hoe ende waer sy geschiet syn, sy syn my hartelicken leet, ende begeer van Godt almachtich vergiffenisse, ende van U, myn geestelicke Vader, een goede onderwysinghe, ende die absolutie mynre sonden, etc.

Dese forme mach yegelyc die biechten wil overleesen, ende vint hi daer eenige dingen in, die hy mocht gedaen hebben, die mach hy daerut neemen, ende heeft hy yet anders wat swaers gedaen dat moet hy oeck biechten, want hier anders niet in geroert en is dan daechlicxse sonden, om datter niemant in en soude gescandaliseert worden <sup>1</sup>.

### BIJLAGE III.

GEBED TOT GOD OM EEN VERNIEUWING VAN ZIELELEVEN.

(Blz. 197 v.-204).

O Heer myn Godt, geeft myn harte dattet Dy mach be-geeren, ende begeerende te soecken ende soeckende te vynden, ende als ic U gevonden heb, dat ick U dan volcoemen moet liefhebben, ende dat doer die liefde myn sonden moeten vergeven warden, ende dat ick die niet weder en doe, daer ghy my van verlost hebbet. Geeft, Heere, myn hart waerachtige penitencie ende berouw; gevet mynen geest weemoedicheit, myn oegen traenen, myn handen goede wercken. Myn God, doet uut in my die begeerlicheit des vleesch ende ontsteect in my dat vuyr dynre liefsten. Myn Verlosser, verdryvet van my den geest der hoverdicheit ende verleent my den scat dynre oetmodicheit. Myn Salichmaker, doet van myn die raesentheynt des toerns ende verleent my goedertyerlick den helm des lytzaemicheyts. Myn Scepper, treckt van my den haet myns herten ende verleent my oetmoedicheit ende soeticheit der sielen. Gevet mi, godertyeren Vader, sterck geloef ende vasten hoep ende volmaecte liefde.

Myn regierder, keert van my alle ydelheit, mynre sinnen onstantafticheit, mynre spraeken onbetamelickheit, mynre oege verhevenheynt, myns buycs gulsicheit, mynre naesten laster. Keert oec van my die sonde des achterclaps ende alle curiositeit, begeerlicheit der ryckdomen ende alle ydele glorie, dat quaet der beveynstheit, dat venynt des pluymstrickens, die versmadenisse der armen, die verdruckinge des

---

1. Deze slotparagraaf is in het origineel met kleinere letter geschreven.

onmachtigens, den brant der gyricheit, die boesheit des nydicheits, den doot der blasphemien. Myn Scepper, snydt van my alle quaede vermetenheyt, hartneckicheit, ongerusticheit, leedicheit, traecheyt, loyicheit, plompheit myns verstandes, verblyntheit mynre herten, obstinaetheit mynre sinnen, mynre seeden wreetheit, die wederspannicheit dyns goeden raets ende die onachsaemheyt mynre ondersaeten.

O God myn Heer, myn barmherticheit, ick bid U doer uwen lieven Zoen, geeft my wercken der barmherticheit ende der goedertyrenheit, dat ick den armen mach medelyden, den verdvaelden raden, den elendigen ende verlatenen helpen ende den drovigen te vertroesten, mynen schuldaers te vergeven, ende te spaeren die my quaet doen ende lyeff te hebben die my haeten, oeck dat ick mach quaet mit goet loenen, nyemant te versmaden, den goeden nae te volgen, den quaeden the schouwen, die duechden te omvatten ende die sonden te laeten, ende dat ick in allen tegenspoet moet lytzaam weesen, ende geeft my volstandicheit inden voerspoet, ende behoedinge myns mondes, dat ick hem in geenen ongeestelicken ende onbehoerlicke worden en gebruycke.

Geeve my oec, Heere, volcomen lyefte tot Dy, dat ick mach alle tyttelicke dingen onder die voet treden ende nae der ewiger gloriën dorsten, gelyc den propheet David, dynen uutvercoeren, die seyde: < Gelyc een hart dorstet nae der fonteyne des waters, soe dorstet myn siel nae Dy, Heere >, want gy alleen syt myn begeeren. Verleent my, beminde vader, dat ick nae desen crancken, verganckelicken leeven met U in dynre gloriën moet eewelicken verblyden. Amen.

#### BIJLAGE IV.

AANROEPING VAN ALLE HEILIGEN.

(Blz. 237-241).

O saelige Heiligen, die dit sterffelicke meer syt oevergescheept, ende syt gecoemen totter haeven der ewiger rustens, seeckerheits ende vreedes, daer gy U nu altyt rustelicken verblyt ofte vervruechdet, ick bid U, doer die liefde des

Vaders, opdat ghi (die uwenthalven zeecker syt) oec voer ons wilt sorchvoldich wesen. Ghi syt nu seecker van uwer onverderfflicker gloriën, syt oec mede sorchfuldich van onser menigerley elendicheit. Ick bid U doer dengeenen die U heeft uutvercoeren, die U dusdanige gemaect heeft, van wiens overschoene schoenheit ghi nu versaedet wordeste, van wyens onsterflickheit ghi oec onsterflick syt geworden, van wyens aenschouwen ghy U stedes verblyt, weest oec stedes onser gedachtich, coemt ons arme te hulpen, die noch in deser weerlts zee met stedigen golven gheslagen worden. Ghy hoechverheven poorten, die in groeter hoechten syt verheven, helpt ons, die wy noch neder opter aerden liggen; gheeft ons die hant, helpt ons op die voeten, opdat wy genesen synde vander cranckheit moegen sterck werden inden stryt. Bidt ende begeert stedes ende sonder opholden voer ons, arme, sondige ende versumende menschen, opdat wy doer uwe gebeden dyne geselschap moegen toegevoecht werden. Want wi hier in desen periculoesen zee syn vaerende, daer soe meenighe santhoepen ende zeeceppen zyn ende andere periculoese plaetsen, inden welcken die onversichtigen ende die inden geloef twyvelachtich syn soe haeste vergaen. Daerom, alle lieve Gods Heiligen, wilt U gewerdigen stedes te bidden voor ons arme, elendige menschen, opdat wy met geheelen schepe ende mit behouden vrachte moegen ghenaecken ende binnencomen der haven der eewiger salicheit. Amen.

---

## Les Bâtards de Louis de Male.

---

La Revue "*Jadis*" posait il y a quelques années la question reproduite ci-après : " Le 15 Février 1384 (n. st.) (1) Clais Bonin, écuyer, chambellan de Mgr. de Bourgogne et chatelain de Gosnay présente l'inventaire de tous les biens meubles, garnison et artillerie contenus dans le Château. On y lit : " Et quant est de sept " jovènes demiseles et de quatre jovènes fiex donné en " garde et gouvernance de demiselle *Lisebette de Lich- " tervelde*, avecques deux autres demiselles servantes, " ait le dit Messire Henry d'Espierre prins telle infor- " macion qu'il a volu et scet leur estat : car je Clays " n'en euch onques charge de leur amministration, et " autre chose n'y say ".

" Quels étaient ces jeunes gens et ces jeunes filles ?

" En quelle qualité étaient ils au Château de Gosnay " à la mort de Louis de Male ? Quelqu'un pourrait- " il jeter un peu de lumière sur ce problème ? " (2).

Le nom du "*demiselle Lisebette de Lichtervelde*" cité dans ce document ayant éveillé ma curiosité, j'ai tenté de percer cette énigme et après de nombreuses recherches je crois avoir réussi, non pas à jeter un peu de lumière sur le problème, mais de l'avoir résolu.

L'auteur de la question ne citant aucune référence et la Revue "*Jadis*" ayant cessé de paraître en 1914, force

---

(1) Louis de Male, Comte de Flandre, beau père du Duc de Bourgogne, était mort à Saint-Omer, le 30 Janvier 1384 (n. st.).

(2) "*Jadis*" Questionnaire d'Histoire et d'Archéologie : Direction : M. Amé Demeuldre, Soignies, N° 187 de la collection, Septembre 1912, p. 130.

me fut de rechercher la source qui était à la base de la question posée. Je la retrouvai à Lille dans les *Analyses de Godfroy* aux Archives Départementales du Nord. Il s'agit de "l'Inventaire des biens du château de Gosnay" (Artois, actuellement Pas de Calais, Canton d'Houdain) appartenant au Duc de Bourgogne par la mort de Louis Comte de Flandre et dressé par Messire Henry d'Espierre, Chevalier (1).

La partie finale du dit Inventaire nous conduira déjà sur la bonne voie, car j'y lis en effet "Item memore  
" d'un pavillon de chendal sanghin a mettre deseur l  
" lit, une keute pointe de telle couleur assez usée, item  
" l couvertoir de gris de peu de valeur, III tapis de  
" bleu frestelé de blanc a bestez d'Inde, item un roumant  
" de merlin que Monseigneur, cui Dieux pardoinst, don-  
" na ou envoya à la demoiselle qui garde les enffans".

Ah ! le bon Père ! Sinon le bon époux ! Au moins Louis de Male ne se désintéressait il pas du fruit de ses dérèglements !

Si le dernier comte de Flandre de la Maison de Dampierre n'a pas été le détestable prince que les historiens des Communes flamandes nous ont représenté, il n'était cependant pas le parangon des vertus privées, et pas plus que son père Louis de Nevers, et que ses petit fils et arrière petit fils Jean sans Peur et Philippe le Bon, il n'était un modèle de fidélité conjugale.

Marié en 1347 à Marguerite de Brabant, celle-ci ne lui donna qu'une fille légitime, Marguerite de Male, née en 1350. Cette princesse épousera en 1369, Philippe le Hardi, Duc de Bourgogne, 4ème fils du Roi de France Jean II. Marguerite de Male, seule héritière des Comtés de Flandre, d'Artois, de Nevers et de Rethel, sera encore, en qualité de nièce de la Duchesse Jeanne de Brabant, le lien qui assurera plus tard à la Maison

---

(1) Lille : A. D. N<sup>d</sup>. original en papier, B. 16228, N<sup>o</sup> 10948.

de Bourgogne l'héritage du Brabant et du Limbourg d'abord, du Hainaut, de la Hollande et du Luxembourg ensuite, devenant ainsi l'instrument essentiel de l'unification de nos provinces.

Mais à côté de la fille unique légitime, il y avait toute une autre descendance ! Dès le milieu du règne de Louis de Male on voit en effet apparaître à sa Cour, et parmi les personnages importants de l'époque, plusieurs autres enfants nettement avoués, qui perpétueront longtemps en plusieurs lignes naturelles le nom de Flandre légitimement éteint avec lui.

Dans son testament rédigé le 29 Janvier 1384 (n. st.) veille de sa mort (1), le vieux Comte, tout en demandant humblement pardon à Dieu pour les scandales qu'il a donnés, n'oublie cependant pas ses bâtards. Après de nombreuses clauses stipulant en faveur d'institutions religieuses l'octroi de legs réparateurs, Louis de Male recommande à ses exécuteurs testamentaires un certain nombre d'entr'eux, ainsi que "leurs frères et leurs sœurs". Il n'en cite nommément que cinq : trois fils et deux filles ; sans doute ceux là sont ils déjà établis ou en âge de l'être à l'époque ou il rédige ses derniers volontés, ce qui leur vaut une citation nominative.

Ces fils, vaillants et fameux chevaliers, célèbres dans les chroniques du temps, par une fatalité singulière, mourront tous trois le même jour, le 28 Septembre 1396, à la bataille de Nicopolis, au cours de la croisade manquée que le jeune Comte de Nevers (le futur Jean sans Peur) conduisit au désastre dans les plaines de la Bulgarie. Ce sont : *Louis, dit le Haze de Flandre*, allié à une fille de la Maison de Landas ; *Louis de Flandre dit le Frison*, Sgr. de la Woestine, époux de Marie de Ghistelles, auteur de la Maison de Flandre dite de Praet et enfin *Jean de Flandre dit sans Terre* qui par son ma-

---

(1) *Bruuxelles* : Arch. Gén. du Roy. : Trésor des Chartes de Flandre, 2ème Série : 1384, 29 Janvier. Copie du XVIII s.



riage avec Wilhelmine de Nevele (1) fonda la Maison de Flaîndre dite de Drincham.

Quant aux deux filles: il s'agit de deux " Marguerite " : la première, à qui son père avait assuré une rente de sept cents livres parisis à l'occasion de son mariage avec le Sgr de Wavrin, la seconde que le testament comtal se contente de désigner comme la " Nonnain de Peteghem ". Cette Marguerite, Abbessede de Peteghem en 1414, recevait encore à cette époque une pension de 75 livres (2).

Le testateur se charge de nous dire que ce n'est pas tout, puisqu'il nous parle de " leurs frères et de leurs soeurs ". Et en effet, VREDIUS nous cite (3) encore plusieurs fils: Robert, Pierre, Victor, Charles, ainsi que plusieurs filles: Jeanne, Beatrice et une troisième Marguerite.

*Pierre* mourut jeune avant son père, le 3 Mars 1376, et git à Gand aux Dominicains.

*Charles* ne figure dans cette liste que par erreur. Mort en 1491 il aurait vécu 108 ans après la mort de Louis de Male! Son épitaphe, citée par Vredius, le donne d'ailleurs comme fils de Robert.

*Robert* fut pourvu des Seigneuries d'Elverdinghe et de Vlamertinghe et devint Vicomte d'Ypres par son mariage avec Anastasie d'Oultre, Vicomtesse d'Ypres, fille de Baudouin et d'Anastasie de Moorslede (4). Ce

(1) Fille de *Guillaume de Nevele* et de *Wilhelmine de Halwyn*, dame de *Lichtervelde* du chef de sa mère Marguerite de *Lichtervelde*. Le mariage eut lieu à Arras vers 1388: Brux.: A. G. R. Ch. des Comptes, N° 42890, fol. 13 r°.

(2) *Bruxelles*: A. G. R. Ch. des Comptes, N° 2704, compte de Jean Utenhove, Rec. gen. de Flandre, fol. 68 v°.

(3) OLIVIER VREDIUS, *Genealogia Comitum Flandrie*. T. II, 2<sup>e</sup> partie, p. 111; T. IV, 2<sup>e</sup> partie, p. 275.

(4) Cette *Anastasie de Moorslede*, dame de Staden, avait épousé en très jeunes noces *Louis de Lichtervelde*, Chevalier, Prévôt de Lille et puis Haut Bailli de Termonde, tué au Beverhoutsveld en 1382, dont *Victor de Lichtervelde*, Haut Bailli de Courtrai.

mariage se fit en grande pompe à Ypres en présence du Comte de Charolais (Philippe le Bon), le 12 Septembre 1419 (1), soit deux jours après l'assassinat de Jean sans Peur que Charolais ignorait encore à ce moment.

*Victor* fut seigneur d'Ursel et de Wisseghem (2) et épousa Jeanne de Gavre dite d'Escornaix (3). Il était alors Amiral de la Mer et Capitaine de Biervliet (4) et avait été en 1400 l'un des commandants de vaisseau de la flotte de Jean sans Peur condamnés à l'exil par les 4 membres de Flandre (5).

Quant à la troisième *Marguerite*, elle avait épousé d'abord Florent de Maldeghem qui la laissa veuve dès 1374. Elle s'unit ensuite successivement à Hector de Vuerhoute et à Siger de Gand et mourut en 1415.

*Jeanne* fut alliée à Théodoric, Sgr. de Hondschote (6).

*Béatrice* enfin devient la femme de Robert le Maréchal, Chambellan du Comte de Flandre, et l'un de ceux qui firent l'office de témoins à la rédaction de son testament.

Voilà donc identifiés 6 garçons et 5 filles ! Mais ce n'est pas tout encore : car je trouve mention de deux "*Catherine*" : l'une marié en 1390 (7), l'autre religieuse

(1) *Bruvelles* : A. G. R. Ch. des Comptes, N° 38644, fol. 41 v°. Le Comte de Charolais passe à Courtrai à l'aller et au retour les 11 et 13 Septembre : *Ibid.*, N° 33166, fol. 56 v°.

(2) *Victor* est le seul de tous ces enfants dont nous connaissons la mère : celle-ci, *Marguerite Haelshuuts*, se maria à Henri Mayen et fit en 1427 et 1441 des donations en faveur de deux bâtards de Victor.

(3) Le mariage eut lieu à Audenaerde vers le 15 Septembre 1420. *Bruvelles* : A. G. R. Ch. des Comptes, N° 43125, fol. 12 r°.

(4) *Bruvelles* : A. G. R. Ch. des Comptes, N°s 37250, fol. 520, et 32166 : *passim*.

(5) KERVYN, *Histoire de Flandre*, T. III, p. 97.

(6) La dame de Hondschote vivait encore en 1420. *Bruvelles*, A. G. R. Ch. des Comptes, N° 43125, fol. 19 r° et v°.

(7) *Bruvelles* : Bibl. roy. Manuscrits : Fonds Merghelynck, N° 32, T. II, p. 141. : Extr. des comptes d'Ypres 1390, 3<sup>e</sup> trimestre — Dépenses diverses : XX Cronien ghescut ter brulocht *Joncver. Kateline* bastarde dochter Van Min here Lodewick Van Vlanderen..... XXXVIII lb.

au Monastère de la Thieuloye-lez-Arras (1), ce qui nous fait maintenant 6 garçons et 7 filles.

Quant à notre petit collègue du Château de Gosnay, groupant en 1384, " sous la gouvernance de demiselle Lisbette de Lichtervelde ", 4 garçons et 7 filles, il n'y a pas de doute qu'il s'agit bien, sinon d'autres bâtards, tout ou moins de onze bâtards et bâtardes du Comte Louis de Male encore jeunes à l'époque de sa mort.

Sans revenir sur le document cité au début de cette notice qui ne donne qu'une indication assez vague, d'autres documents reposant également aux Archives du Nord nous en fournissent la preuve péremptoire. Il y existe en effet un " Etat concernant le paiement des arriérés dûs aux serviteurs de Mlles les Batardes du Comte Louis de Male, résidant au Château de Gosnay " (2). J'ai trouvé en outre dans le compte de 1384-85 du Receveur Général de Flandre Henri Lippin, sous la rubrique : " Despense..... pour le nourrissement des bastars de feu Monseigneur ", l'article ci-après (3) : " A *Damoyselle Elizabeth* " (c'est notre Lisbette évidemment) " Gouverneresse de plusieurs enfans bastars de feu Monseigneur de Flandres, que Dieux pardoint, pour plusieurs mises et fraiz pour elle faiz et paiez pour vestemens, fourreures et autres choses achetées pour le dit gouvernement, jusques au trépas du dit feu Monseigneur le Comte..... C IIII<sup>XX</sup> V francs ".

Les articles suivants du même document nous permettent d'ailleurs de préciser l'organisation de cet étrange pensionnat de Gosnay. Outre la " Gouverneresse ", il y a une garde des enfants, Marie Wiericx, qui semble être l'économe de l'établissement, car elle reçoit en quatre postes successifs 1145 livres, dont 40 livres de

(1) *Lille* : A. D. N. Invent. Som. T. VII, p. 213, 2<sup>e</sup> col. B. 3329.

(2) *Lille* : A. D. N. Invent. Som. T. VII, p. 355, 2<sup>e</sup> col. B. 3369, N<sup>o</sup> 14517bis, Document sans date : Lisbette de Lichtervelde non citée.

(3) *Lille* : A. D. N. B. 4073, Recette Générale de Flandre du 30 Janvier 1384 (n. st.) au 24 Juin 1385, fol. 70 r<sup>o</sup>.

gratification à remettre à Belle de Rolleghem, Chambrière, et à Pierre Stemonc, Varlet.

Quoique ces onze enfants, leur "Gouvernesse" et le personnel attaché à leur service forment déjà une colonie assez importante, il ne semble pas que le Château de Gosnay ait été exclusivement affecté à leur usage. Le Roi de France Charles VI y vint en personne, quelques mois avant la mort du Comte Louis, comme hôte de Philippe le Hardi, gendre du dit Comte. Je note en effet, dans l'Itinéraire des Ducs de Bourgogne (1) que le Samedi 29 Août 1383, le Duc soupe et gîte à Gosnay "devers le Roy"; le dimanche 30, il y passe tout le jour "devers le Roy"; le lundi 31: "tout le jour sur le champ avec le Roy" C'est la fin d'Août: on chasse!

Quoiqu'il en soit, qui sont donc ces bâtards? Sont ce ceux précédemment cités? Je ne le crois pas, tout au moins pour la plupart!

Il ne se peut agir tout d'abord des trois fils et des deux filles nommés dans le Testament; *Le Haze de Flandre, Louis le Frison et Jean sans terre*, sont déjà en circulation du vivant même du Comte; quant aux deux filles, les deux premières "Marguerite", le testament indique qu'elles sont déjà établies: l'une mariée, l'autre religieuse. Il ne s'agit pas non plus de la troisième Marguerite dont le premier veuvage date de 1374, pas plus qu'il ne peut s'agir de Pierre de Flandre, mort en 1376.

Je compte donc sept bâtards et bâtardes connus qui n'ont certainement pu être ceux de Gosnay. Si nous les ajoutons aux onze de Gosnay, nous pouvons chiffrer le nombre de bâtards du Comte Louis à 18... au moins!

Il est possible que parmi les sept filles de Gosnay, pupilles de Lisebette de Lichtervelde, nous puissions

---

(1) ERN. PETIT, *Itinéraires de Philippe le Hardi et de Jean sans Peur*: Année 1383, p. 159.

compter *Jeanne, Béatrice* et les deux "*Catherine*". Peut être ! Mais je ne puis apporter aucune précision à ce sujet, car dans aucun des comptes consultés, postérieurs à 1384, je n'ai plus trouvé trace, ni de ces demoiselles, ni de leur "*Gouverneresse*".

Il n'en est pas de même des garçons que j'ai pu repérer, au cours d'une heureuse investigation faite aux Archives de la Côte d'Or à Dijon, dans les comptes des Receveurs Généraux des Duché et Comté de Bourgogne. Il en est en effet question dans tous les comptes de ces receveurs de 1386 à 1393 (1).

De l'ensemble des renseignements que fournissent ces documents, je dégage que Philippe le Hardi a mis fin au plus tard en 1385 à l'éducation mixte de ses jeunes beaux-frères et belles-sœurs illégitimes et que ceux là ont été évacués à Langres en Bourgogne, pour y achever leur éducation sous la direction de deux prêtres : Pierre de Cembourg, chargé de leur "*administration*" (2) et Jean Regnaudot, "*maistre en escole*", chargé de leur instruction par Madame la duchesse à partir du 5 Octobre 1386 (3).

Dès 1389 (4) il n'y a plus à Langres que trois bâtards : *Victor, Rennequin et Ginnequin* (ce sont de petits flamands : *Rennekin, Ginnekin*). *Victor*, nous le connaissons déjà : c'est le futur Amiral de la Mer, dont il a été question plus haut, qui se maria un an après son frère *Robert* en 1420. Le quatrième des garçons élevés à Gosnay pourrait très bien être ce Robert dont l'éducation aurait été terminée en 1389 ; marié en 1419, il devait être encore jeune en 1384.

En tout cas, parmi les fils de Louis de Male, *Victor*

(1) *Dijon* : Arch. de la Côte d'Or : B 1465, fol. 80 v° ; B 1470, fol. 77 v° ; B 1473, fol. 56 v° ; B 1474, fol. 53 v° ; B 1478, fol. 46 r° ; B 1480, fol. 39 r° ; B 1484, fol. 62 r° ; B 1490, fol. 82 r°.

(2) *Dijon* : Ibid. : B 1465, fol. 80 v° ; B 1470, fol. 77 v° ; B 1484, fol. 60 v°.

(3) " " : B 1470, fol. 77 v° ; B 1474, fol. 53 ; B 1480, fol. 39.

(4) " " : B 1474, fol. 53.

et *Robert* sont les seuls qui subsistent en Flandre dans le premier tiers du XV<sup>e</sup> siècle. Leur état de bâtards du dernier comte de Flandre, leur proche parenté avec les Ducs de Bourgogne, ainsi que la qualité de leurs alliances, leur assurent une situation prépondérante parmi les seigneurs flamands. La fréquence et le taux des libations, dont ils sont gratifiés lors de leurs nombreux déplacements, en font foi (1). Ils ont d'ailleurs l'esprit de famille, car on les rencontre souvent ensemble et ils s'occupent à l'occasion de leurs neveux et nièces, enfants des autres bâtards (2).

De *Rennequin* et de *Ginnequin*, plus de trace après 1394. Sont ils morts jeunes ? se sont ils établis en Bourgogne ou ailleurs ? Chi lo sa ? Une chose est certaine, c'est qu'ils ont été à Langres avec Victor, sous la direction des deux prêtres cités plus haut, aidés d'un Thevenin de Lalys, varlet, de la femme de celui-ci et d'un cuisinier (3). Langres est leur résidence habituelle depuis 1386. En 1388 ils en sont éloignés quelque temps d'abord en destination de La-Perrière-sur-Saône et ensuite de Rouvres auprès de la Duchesse de Bourgogne "à cause de la mortalité qui estoit à Langres (4)". L'intérêt que Marguerite de Male porte à l'éducation et à la santé de ses jeunes frères est donc bien réel ! En 1391 "la mortalite" les éloigne derechef de Langres, car en Juillet toute la maisonnée est mise à l'abri à Maisy (5).

---

(1) Le vin d'honneur leur est en général offert à raison de 4 cannettes.

(2) Voyez, p. ex.: *Bruvelles*, A. G. R. Ch. des comptes, 43124, Comptes de la Chatellenie de Furnes 1419, fol. 41 r<sup>o</sup> : Le 13 Mars : l'Amiral de la Mer, Robert de Flandre et le Sgr. de Drincham (fils de Jean sans terre) reçoivent le vin d'honneur à Furnes. Ibid., fol. 44 v<sup>o</sup>, 58 r<sup>o</sup> : Le 22 Octobre : *Robert* et *Victor* oncles de "Myns heren s'Haze dochter" assistent à son mariage. Cf. Ibid., N<sup>o</sup> 43125, fol. 18 v<sup>o</sup>, 20 v<sup>o</sup>.

(3) *Dijon* : Arch. de la Côte d'Or. B. 1478, fol. 46.

(4) *Dijon* : Arch. de la Côte d'Or. B. 1473, fol. 56 v<sup>o</sup>.

(5) *Dijon* : Arch. de la Côte d'Or. B. 1484, fol. 60 v<sup>o</sup>.

Une fois 1394, nous ne trouvons plus trace de rien, ni de l'établissement de Langres, ni de dépenses spécialement afférentes aux bâtards ou bâtardes du Comte Louis, ni en Bourgogne ni en Artois ni en Flandre. L'éducation est sans doute terminée et l'éducatrice au repos !

Reste à savoir, en ce qui me concerne tout au moins, qui était cette *Lisebette de Lichtervelde*, cette Maintenon flamande du XIV<sup>e</sup> Siècle. A cet égard je ne puis rien affirmer, j'en suis réduit aux conjectures.

Nos plus anciens généalogistes, dont les travaux ne datent d'ailleurs que du XVI<sup>e</sup> Siècle, ni Voet, ni Gaillard, ni Leblond ne font une place à cette " *demiselle Lisebette* ". Etant donné les circonstances de temps, d'âge et de situation, j'ai tout lieu de croire, que *Lisebette de Lichtervelde* devait être la fille de *Roger de Lichtervelde dit Diederixzone*, l'un des conseillers du Comte Louis de Male. Bailli d'Ypres, chargé de missions diverses en Angleterre (1), à la Hanse teutonique à Lubeck (2), il apparait comme présent au conseil du Comte dans de nombreuses chartes (3); à la fin de sa vie il sera également l'un des membres les plus actifs de l'Audience du Comte (4), organisation qui donna naissance au Conseil de Flandre. De ses deux alliances les généalogistes ne lui donnent que quatre enfants: une fille, *Germaine*, et trois fils *Jean, Louis et Eloy*. *Jean*: Maître es arts de Paris, chanoine de Senlis et recteur

(1) *Bruvelles*: A. G. R. Trésor des Chartes de Flandre: 2<sup>e</sup>me Serie: A<sup>n</sup>o 1370.

(2) *Hanserecesse. Die recessé und andre acten der Hansetage*: 1356-60, p. 174 et 177. n<sup>os</sup> 248, 251.

(3) CTE TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Cartulaire de Louis de Male*, passim. Lille. A. D. N.: B 1566, fol. 97, 163; B 1567, fol. 16, 47, 91 v<sup>o</sup>, 94 v<sup>o</sup>, 97 v<sup>o</sup>, 98 v<sup>o</sup>, 99, 100 v<sup>o</sup> etc.: B 1596, fol. 158, 165 v<sup>o</sup>.

(4) GAILLIARD, *Arch. du Conseil de Flandre: Notice sur l'Audience du Comte*, p. 107.

NAP. DE PAUW, *Bouc der Audiencie*. Gand, 1901: passim.

de Roulers (1); *Louis* : d'abord Prévôt de Lille (2), puis Bailli de Termonde (3) et enfin *Eloy* tué avec son frère Louis au service du Comte au Beverhoutsveld-lez-Bruges en 1382 (4).

Outre ces trois fils j'en ai découvert un quatrième, "*Lievin*", étudiant à Paris et chanoine prébendier de la Collégiale St-Paul à Liège (5). Si on a oublié un fils, à plus forte raison peut on avoir négligé une fille. Aussi tout me donne à penser que "*demiselle Lisebette*" est tout simplement une de leurs sœurs, fille comme eux de *Roger de Lichtervelde*, le conseiller.

Pour une mission de haute confiance et de discrétion comme celle de l'éducation de ses bâtards, dont tout prouve que le Comte ne se désintéressait pas, quoi d'étonnant qu'il se soit adressé à la fille célibataire d'un de ses plus anciens et fidèles conseillers ?

J'accueillerai d'ailleurs avec plaisir toute précision qui pourrait m'être fourni à ce sujet.

COMTE PIERRE DE LICHTERVELDE.

---

(1) *Analecta Vaticano-Belgica*. T. VII, p. 73, 97, 836 ; T. IX, p. 101.

(2) *Bruelles* : A. G. R. *Inventaire des comptes en rouleaux*, par NÉLIS, p. 108, n° 1742.

(3) *Lille* : A. D. N. B. 4070, fol. 18 r°.

(4) MEYER, *Annales Rerum Flandricarum*, Anvers, 1551, Livre XIII, fol. 184 v°.

(5) *Analecta Vaticano-Belgica*. T. VII, p. 226, 836 ; T. IX, p. 260, 989.



## MEDEDEELINGEN EN OORKONDEN

### Enige oorkonden over het Begijnhof van Aardenburg.

Wanneer het Sinte Katelijnen-begijnhof te Aardenburg gesticht werd, is onbekend. Reeds in de jaren 1249 (1) en 1275 (2) wordt het vernoemd. P. Electus de Grave O. F. M. schijnt de waarheid te benaderen, waar hij in zijn *Chronologia Provinciae S. Joseph* (3) schrijft dat het opgericht werd in het jaar 1203; doch hij verliest alle waarschijnlijkheid waar hij er bij voegt dat de stichting geschiedde door Margareta Gravin van Vlaanderen en Henegauwen, die toen nauwelijks kon geboren zijn. Aardenburg moet alleszins vroeg zijn begijnhof gehad hebben daar deze stad spoedig haar glorie zag tanen.

S. Katelijn werd bevolkt door Blauwe Begijnen vermoedelijk zoo geheeten om hun blauwe kleeding (4). Zij kenden de gewone organisatie der begijnhoven: hadden hun *meesteressen*, hun *fermerie*, hun *scholieren*, hun *bekommerde begijnen* (5). Volgens primitieve opvatting leefden ze samen zonder beloften (6).

In 1499 ging dit begijnhof over tot de Derde Orde van S. Franciscus. Mogelijk gaven de verordeningen van Philips den Goede er aanleiding toe (7). Uit de stukken die volgen blijkt wel dat S. Katelijn ruime bezittingen had (8). Echter zonder den minsten twijfel had de felle achteruit-

(1) J. B. Krüger, *Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda* (z. d.) t. IV. bl. 387. n. a. Schr. zegt dat de S. Jacobs-kapel, de eigen kapel zou geweest zijn van het begijnhof.

(2) H. Pirenne, *Causerie sur Ardenbourg*. In *Annales du XX<sup>e</sup> Congrès de la Fédération Archéologique et Historique de la Belgique*, (1907), t. I. bl. 141-150.

(3) Hs. op het Provinciaal Archief der Minderbroeders (= PAM). De zelfde aanwijzing in het stuk: *Ex archivis monasterii monialium Tertii Ordinis S. P. N. Francisci*. PAM, Sect. IV.

(4) J. B. Krüger, *ib.*

(5) Zie de hierachter volgende stukken I-XVIII.

(6) Miraeus, *Opera Diplomatica*, t. III. bl. 454.

(7) J. B. Krüger, o. c. bl. 388.

(8) I-XVII.

gang der stad — in 1496 telde ze nog 60 gezinnen (1) — zijn aandeel in de omvorming van het hof. Anna van Burgondie, tweede vrouw en weduwe van Adolf van Cleve, en Margareta van Luxemburg, vrouw van Philips van Cleve, bekommerden zich om zijn lot en wisten het met al zijn bezittingen te bekomen van Aartshertog Philips den Schoone, om er een klooster van Tertiariessen te beginnen (2). Petrus Quicke, bisschop van Doornik, gaf zijn toestemming den 13 Januari 1499.

Enkele zusters uit het eveneens tot een Tertiariessenklooster hervormde begijnhof van S. Catharina te Gent werden verzocht om het begijnhof van Aardenburg op denzelfden leest te komen schoeien. Tot teeken van zijn instemming kwam de abt van S. Baafs van Gent, patroon der plaats, de eerste Mis lezen den 22 Maart 1499 (2bis).

Gedurende ongeveer een eeuw vervingen de Grauw-Zusters van den Derden Regel de vroegere Blauwe Begijnen. Ze hielden zich bezig met het onderwijs (3). In 1572 (4) bij de tijdelijke overheersing der stad door de Staatschen

(1) H. Pirenne, o. c., bl. 148.

(2) Miraeus, l. c., spreekt enkel van Margareta. Het stuk *Ex archivis*, Alp. Coen, O. F. M., *Chronologia Provinciae S. Joseph Comitatus Flandriae*, (Hs. PAM, Sect. II), bl. 103, en Sanderus *Flandria Illustrata*, t. II, bl. 131, spreken enkel van Anna van Burgondie. Deze overgang ging echter niet zonder groote moeilijkheden. Cfr. Sanderus, *Flandria Illustrata*, l. c. In de verwijzing naar het archief van het klooster, op het einde van het stuk *Ex archivis*, staat er: *Primo habentur litterae authenticae quibus illis datur locus Beguinagii Ardenburgensis et post motas lites super illa donatione tempore Philippi Primi Hispaniarum postea regis anno 1499 plene et pacifice datus illis praedictus locus...* Cfr. H. Q. Janssen, *Oorkonde betreffende de hervorming van het Aardenburgsche begijnhof in een klooster van de Derde Orde van St. Franciscus*, in *Bijdragen tot de Oudheidkunde van Zeeuwsch-Vlaanderen*, door H. Q. Janssen en J. Van Dale, I, Middelburg 1856, bl. 323-326. Volgens *Ex archivis* gaf Eugenius IV reeds in 1436 het begijnhof aan de Tertiariessen van S. Catharina te Gent, doch om de oorlogen van Aartshertog Maximiliaan konden de zusters het niet in vrede bewonen. U. Hünemann, (*Bullarium Franciscanum*, nieuwe reeks I, Quaracchi 1929) kent geen document van Eugeen IV aangaande de Tertiariessen van Aardenburg.

(2bis) *Ex archivis*.

(3) Sanderus, l. c.

(4) Steph. De Neef, O. F. M., *De origine et progressu Provinciae Comitatus Flandriae* (Hs. n. 485 der Universiteit van Gent; bl. 46 van afschr. PAM, Sect. 11); Alph. Coen O. F. M., o. c., bl. 46, en het stuk *ex archivis* geven 1578. Doch Steph. De Neef, *Tabulae chronologicae de conventibus*, bl. 52 (Hs. PAM, Sect. 11), zegt: anno 1578 moniales Ardenburgenses antea ab haereticis fugatae etiam in habitu saeculari Brugis sparsim habitaverunt.

moesten ze vluchten. Ze namen de wijk naar Brugge. Twaalf jaar later, in 1584, keerden enkele zusters weer naar Aardenburg om het oude begijnhof te bezetten. In 1604, bij de definitieve overheersing der stad door Maurits van Nassau moesten ze het in puinen achterlaten (1).

Ze huurden te Brugge een burgershuis waarin ze woonden tot 1609, toen ze door bemiddeling van Albrecht en Isabella, van de Kartuziers de vroegere refugie der Norbertijnen van Veurne huurden en in 1613 kochten (2).

In 1644 gingen ze over tot de Hervorming der Limburgsche Poenitentinnen (3), ofschoon ze den naam bewaarden van Zusters van Aardenburg en aanspraak bleven maken op de goederen van het oude begijnhof. Ze werden afgeschaft door de decreet van 17 Maart 1783, en heropgericht door een beslissing der Commissie tot Herstel der afgeschaften kloosters, den 18 November 1793 (4). Hun klooster te Brugge werd afgebroken onder de Fransche Revolutie (5).

Het Provinciaal archief der Minderbroeders (6) bewaart een reeks perkamenten die vroeger schijnen behoort te hebben tot de oorkondenverzameling van het Sint Katelijnen-begijnhof. De meeste stukken hebben rechtstreeks betrekking op dit begijnhof. 't Zijn akten van notarieelen aard nopens de tijdelijke bezittingen. Andere stukken hebben slechts een onrechtstreeksch verband met het begijnhof. 't Zijn titels van particuliere personen welke bij onderhandelingen aan het begijnhof schijnen overgemaakt te zijn tot staving van rechtmatig bezit. De stukken zijn allen in het Nederlandsch ongesteld en gaan van het begin der XIV<sup>e</sup> tot het midden der XVI<sup>e</sup> eeuw.

We laten de stukken chronologisch volgen; I-XVII de stukken die rechtstreeks betrekking hebben op het begijnhof. De andere, XVIII-XXVI, al hebben ze weinig of geen belang voor het begijnhof, willen we toch niet van kant laten omdat ze nuttige gegevens behelzen voor geschiedenis en toponomie.

(1) *Ex archivis.*

(2) Ib. Sanderus, o. c. t. II, bl. 131 is te vergelijken met bl. 149.

(3) *Ex archivis.* Cfr. N. J. Cornet. *Notices historiques sur l'ancienne Congrégation des Penitentes-Recollectines de Limbourg et sur quelques Religieuses qui s'y sont sanctifiées*, 1869.

(4) PAM, Sect. IV.

(5) J. B. Krüger, o. c., bl. 394.

(6) Deze stukken werden vele jaren geleden door E. H. Samyn, van Thielt, geschonken aan E. P. Gerlacus Schreurs, O. F. M., toenmaligen gardiaan van het klooster te Thielt, en werden onlangs overgemaakt aan het PAM waar ze hun definitieve plaats nog niet gekregen hebben.

We hebben getracht de oorkonden zoo bevattelijk mogelijk te maken. Zonder nochtans te kort te doen aan de oorspronkelijke taal. De verkortingen, niet zeer talrijk, hebben we aangevuld met uitzondering voor de gedurig weerkerende woorden *filius (filia)* en *voorschreven*; waar we ze nochtans voluit vonden hebben we ze gelaten gelijk ze er zich voordeden.

De leestekens, zeer gebrekkig toegepast in de oorspronkelijk stukken, hebben we zelf ingevoerd. Niettegenstaande de meeste nauwkeurigheid kunnen we niet instaan voor de juiste lezing van sommige letters die paleographisch moeilijk of niet te onderkennen zijn, zoodat bv. U en V, C en T. Dit geldt voornamelijk voor eigennamen.

Aan het hoofd van ieder stuk geven we een zeer beknopte inhoud, aan het einde een korte beschrijving. De aantekeningen op de rugzijde der stukken zijn van verschillende handen en tijdstippen. Een hand der XVI<sup>e</sup> eeuw vindt men op nagenoeg alle stukken weer. Ze schrijft *Aerdenburgh*, gebruikt arabsche cijfers en teekent de stukken met een hoofdletter. Onnoodig te zeggen dat die aantekeningen op de rugzijde dikwijls zeer onduidelijk ja onleesbaar geworden zijn.

Brussel, 26. IX. 1931.

L. Ceysens, O. F. M.

---

## I.

1 Mei 1307. — Kateline uten Thune ende Soethe uten Sconendike erkennen dat Ida Wadepoels en Avesoethe Vens gaven aan Ymmesoethe Rouwleesch een hofstede, die later aan de armen-gemeente zal overgaan.

Wi, joncvrouwe Kateline uten thune ende joncvrouwe Soethe uten Sconendike, grote meestrigghen van den beginnen in Ardenburgh, doen te wetene ende te verstant allen den gonen die dese letteren sullen sien of horen lesen, dat joncvrouwe Yde Wadepoels ende joncvrouwe Avesoethe Vens ghaven ene hofstede binnen den hove vorseit, alsoe grote meestrigghe waren van den hove vornoemt, ver Ymmesoethen Jacob Rouwleesch up te makene een huus, in dese maniere dat dat huus ver Ymmesoethen vornoemt ende haren tue dochtren joncvrouwe Marien ende joncvrouwe Soethen soude syn ende bliven te haren drien live. Ende in de maniere dat joncvrouwe Marie, Ser Symons dochter,

ende joncvrouwe Yde van Suurs souden ebben in dat huus elc ene stede te hare live. Ende also langhe als ver Ymme-soethe vornoemt soude leven of eneghe van haren tue dochtren vornoemt, so ne soude niemene wonen in dat huus en ware bi haren wille. Ende tenden ver Ymmesoethen ende hare II dochtren levenc vorseit, so soudmen dat huus houden staende ten armen ghemeente beof ende dat huus niet vercopen.

Vord so ghevet joncvrouwe Marie Rouwleesch, ver Ymmesoethe dochter vornoemt, tenden haren live XXX scelleghen jaers ewelike, dar men mede sal houden staende dat huus vorseit, ende besetse in V hofstede te nemene.

In die hofstede dar Menus Winkenard up woend XII scelleghen ende VI peneghen te alf ogheste, dewelke leghet ieghen Wouters Wards over, besuden Arnouds van Wulpen. Ende in die hofstede dar Magriette Verhaven up woent VII scelleghen ende VI penneghen te Sinte Baves messe, de welke leghet ter Homele, tuschen Pieter Verhaven ende Alissie Clais Cnoppins. Ende in die hofstede dar Clais de Vette up woent V scelleghen V hallinc min te middewintre, die leghet tuschen Pieter Verhaven vorseit ende Arnould den Hoc in de vorseide strate. Ende II scelleghen III hallinc min te middewintre, in de hofstede dar Magrieth Jacob Estas up woent, die leghet in tente van der sassens strate alrenaest der brugghen up twater. Ende XL penneghen te Sinte Jans messe in de hofstede dar Willem Lael up woent, die leghet in de strate vorseit tusschen Mabelie Hughe Quariocs ende Jacob Grubbe.

Ende omme dat wi, joncvrouwe Kateline ende joncvrouwe Soethe grote meestrighen voornoemt, ende die ghemeene raet van den vorseiden hove willen dat alle dese vorseide dinghe wast ende gestade syn ende vord ewelike bliven, ende dat alle die joncvrouwe vornoemt hare vriede ende hare steden vord ebben na dese vorseide ordinansie, ebben wi in kennesse ende in ene ewelike sekerede dese lettere gheseghel metten ghemenen seghele van hove vornoemt huuthangende. Dit was ghedaen in jaer hons Heren als screef MCCC ende sevene in Sinte Jacobs ende Sinte Philips daghe.

*Rugzijde:* Dit es die tsaetre van joncvrouwe Marie Rouwleeschs huse ende die rente daer mend mede hautd staende.

XXX scelleghen tsjaers beset op huysen in Aerdenburgh de anno 1307.

*Op perkament, 14 x 19 cm. Zonder zegels.*

## II.

31 Maart 1336. — Adeline Eps geeft een stuk land aan Margriet Memers en Adeline Reinouts, meesteressen van het begijnhof.

Wi, Pieter Beniaert, Bailiu van Ardenburgh in dien tiden als Here, Jan Niemare, Clais Teil ser Pieters zone, Laurens Boescuer, Pieter die Wulf ende Boudin de Hase, Scepenen in Ardenburgh, doen te wetene allen den gonen die desen saertere zullen zien jof oren lesen, dat quam vore ons also vore den Here ende vore Scepenen, joncvrouwe Adeline, ser Wertin Eps dochter, ende gaf wettelike ghifte joncvrouwe Margrieten Memers ende joncvrouwe Adeline Reinouts, als grotmeesticghen van den hove van Sente Katelinen in Ardenburgh ende shoofs boef vorseid, van drie ende tseslich roeden landts, lichtellic min jof meer, licghende binnen der cuere van Ardenburgh ende binnen der prochien van Sente Baefs in Ardenburgh, an die zuutside van den hove van Sente Katelinen vorseid, tusschen den waterganghe, die welke loopt an die zuutside van den vorseiden hove, of eenside, ende der poort veste of anderzide.

Ende dese vorseide joncvrouwe Adeline, ser Wertin Eps dochter, gheloofde joncvrouwe Margriete Memers ende joncvrouwe Adeline Reinouts vorseid als groote meesticghen van den hove van Sente Katelinen vorseid ende shoofs boef vorseid dit vorseide land te wetten te warden deerne jeghen elken mensche, vri ende quite, shoofs van Sente Katelinen vorseid wrien eghindoeme met der rechter scult die welke jaerlycs gaet ute desen vorseiden lande ende gheldene jaerlycs den abt van Sente Baefs van Ghend.

In kennessen van deser dinc ebben wi, Bailiu ende Scepenen vorenghenoemt, desen saertere ghezeghelt met onzer zeghelen huuthanghende. Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef dusentich driehondert zesse ende dertich up den achtersten dach van Maerthe.

*Op de rugzijde:*

Adeline Eps. Vanden lande dat leghet an die zuutside van den hove. 63 roeden lants in den cuere van Aerdenburgh binde prochie van St Baefs anno 1336. J.

*Op perkament, 17.7 x 27 cm. Zonder zegels.*

## III.

4 Aug. 1350. — De erfgenamen Wouter Tolline geven een rente aan Marie Tumelaers en Grielen Ratgheers, ontvangers van het zangkoor van S. Katelijn, tot behoef der gemeene scholieren.

Wy, Jan Bollin, Jacob van den Damme, Clais ser Banghelins zone, Heinric Huughs zone ende Boudine Scaefschacht Vriendt zone, Scepenen in Ardenburgh, doen te wetene allen den ghenen die dese letteren zullen zien jof horen lesen, dat quamen voor ons als voor Scepenen, testamentarise ende aeldinghers van Wouter Tolline, ende gaven wettelike ghifte Joncvrouwe Marien Tumelaers ende Joncvrouwe Grielen Ratgheers, ten ghemeenen scolieren bouf van den chore te Sente Katherinen, ten beghinen in Ardenburgh, van tiene sceleghe ende zesse peneghen parisise tsaers erveliker renten, ligghende binnen der poort van Ardenburgh in diversen steden, dat es te wetene:

Vive sceleghe parisise tsaers in dofstede daer Zoete Struux huus up staet, voord vive sceleghe ende zesse peneghe parisise tsaers in dofstede daer Hughe Winkenaerd up woende bi Sente Jans brugghe. Hier bi zo zullen Joncvrouwe Marie Tumelaers ende joncvrouwe Griele Ratgheers, in dien tiden ontfanghighen van den vorseiden scolieren, over hemlieden ende haerlieder nacommers ontfanghighen, gheven elkes jaers Wouter Tollins kindren, beghinen, of der eene van hun tween zesse peneghe parisise, te ghevene ende te bekeerne in alemoesinen omme Gode, daerd hemlieden zit ende voughet.

Ende als Wouter Tollins kinder, beghinen vorseid, zullen zyn commen van live ter doot, zo zullen die ontfanghighen vanden scolieren van Sente Katherinen, ten beghinen in Ardenburgh vorseid, die altoos na dien tiden wezen zullen, gheven zesse peneghe parisise tsaers daer hemlieden dincken zal dat best bested es over Wouter Tollins ziele vorseid.

Ende testamentarise ende aeldinghers van Wouter Tolline vorseid, gheloofden Joncvrouwe Marien Tumelaers ende Joncvrouwe Grielen Ratgheers, ten gemeenen scolieren bouf van den chore te Sente Katherinen, ten beghinen in Ardenburgh vorseid, dese vorseide tiene sceleghe ende zesse peneghe parisise tsaers erveliker renten te wette te warden, vri ende quite, jeghen elken mensche, ten ghemeenen scolieren bouf van den chore te Sente Katherinen ten beghinen in Ardenburgh vorseid, over haerlieder vri eeghin goed.

In kennessen der wareden hebben wy, Scepenen vornoemd, dese letteren gheseghelt met onsen zeghelen vuthanghende. Dit was ghedaen int jaer Ons Heeren als men screef dusentich driehonderd ende vichtich up den vierden dach van der Houghst maend.

*Op de rugzijde:* Nota: Zoete Struux ofstede leight an de westside van den Beghinen strate, naest enen landweghe an de nortside ende eene ofstede toebehorende den Jacoppinen in Brughe an de zuitside. Der scolieren. Wouter Tollins jaerghethide.

Symon Cornel[issen] V sceleghe... III peneghen. Joannis.

Jacop Preit V sceleghe VI peneghen, Incarnationis.

*Op perkament, 21 x 27.5 cm. Zonder zegels.*

#### IV.

15 Maart 1353. — Kateline en Marie Tumelars geven een stuk land en een rente aan Kateline Symoens, tot behoef der Scholieren van S. Katelijn.

Wie, Jan Bovenkerke, Steven van der Praet, Ghiselbrecht die Sot, Heinric van Esine, Jacob van Heile, Carstiaen van den Berghe, Pieter van der Hawe, Jan f. Boidins Boudolfs, Gillis Tellebone ende Jan f. Jans f. Boidins Schepenen van den Vryen, doen te wetene allen den ghonen die dese letteren zullen zien of horen lesen, dat camen vor ons joncvrouwe Kateline Tumelars, tsere Danckard Tumelars dochter, ende joncvrouwe Marie Tumelars haer suster, portighen in Ardenburgh, ende gaven wettelike ghifte joncvrouwe Katelinen Symoens dochter, ter scolieren boef van Sente Katelinen ten beghinen in Ardenburgh, die nu ten tiden syn ende die na hem wesen zullen, van ses ymeten, één halve ymet ende wive ende twintich roeden lands lettelt min of meer, licghende binden ambochte van Ardenburgh ende in diversen prochyen ende steden.

Dats te wetene: drie ymeten ende twee linen lands lettelt min of meer licghende binder prochye van Sinte Baefs, bewesten der Ee, bewesthalf Mueveke werve.

In een sticke lands van vive ymeten ende een halve ymet lands, lettelt min of meer, ymene ende onverdeelt metten heere Bouden Tumelaren, joncvrouwe Katelinen ende joncvrouwe Marien broeder vorseid, ende met Kateline tsere Pieter Clops dochter hare lieder suster kind, tusschen tshospitaels lande van der zieker lieden t'Ardenburgh an die nord side of een side, ende joncvrouwe Marie Blanckards lande an die suud side of ander side.



Vord so leghets van desen vorseiden lande twee ymeten, één line ende zeventiene roeden lands lettelt, min of meer, benorden der port van Ardenburgh, in ene ieghenede heet pissabele, ter steden daer Jan f. Arnouds nu ten tiden up woend, tusschen Danckard Fens lande an die nord side of een side, ende Willem f. Hughes f. Lammins an die suud side, of ander side streckende west waerd over den Joe wech.

Vord so leghets van desen vorseiden lande één halve ymet ende achte roeden ende één halve roede lands lettelt min of meer binder prochye van onser Vrouwen in Ardenburgh an die oostside van den here weghe ende leghet onverdeelt met Boudene Rydute, alrenaest Jans lande van Suudwerve ende Lisebetten die weduwe Ghiselin Ballinx lande of één side ende Lisebette die weduwe Pieter Ballinx lande ende Boudene f. Jans lande of ander side.

Ende joncvrouwe Kateline Tumelars ende joncvrouwe Marie Tumelars vorseid wedden joncvrouwe Katelinen f. Symoens vorseid ter scolieren boef vorseid al dit vorseide land te wetten te waerne, wech ende land, quite land, vri land, ende sonder scult te scolieren boef van Sente Katelinen ten beghinen t'Ardenburgh vorseid vryen eghindome ieghen elken mensche.

Vord so camen vor ons, Scepenen vorseid, joncvrouwe Kateline Tumelars ende joncvrouwe Marie Tumelars, haer suster vorseid, ende gaven wettelike ghifte joncvrouwe Kateline Symoens dochter, ter scolieren boef van Sente Katelinen ten beghinen t'Ardenburgh, die nu syn ende die na hem wesen zullen, van achte schelegghen ende één capoen parisisen arveliker renten tsiaers, de welke vorseide arveliker rente men ghelt in elc jaer ewelike ende arvelike telken Sente Bamesse eerst comende na der note, ende sonder coop ende sonder verstervenesse alst ghevallen sal. Ende de welke vorseide arvelike rente beset staet up dardalve ymet lands, lettelt min of meer licghende binden ambochte van Ardenburgh ende binder prochye van Heyle, tusschen Heinric Teyl f. Hughes lande an beden siden.

Ende joncvrouwe Kateline Tumelars ende joncvrouwe Marie Tumelars vorseid wedden joncvrouwe Katelinen Symoens dochter vorseid, ter scolieren boef vorseid, al dese vorseide arvelike rente te wetten te waerne up dese vorseide besettinghe, ter scolieren boef van Sente Katelinen vorseid, vryen eghindome ieghen elken mensche.

In kennessen van desen dinghen, dat sie vast zeker, ghestade ende wel ghehouden zullen bliven, so hebben wie, vorseide Scepenen, deze letteren gheseghelt met onsen ze-

ghelen utehanghende. Dit was ghedaen upten vichtiensten dach van Marte, int jaer Ons Heren als men screef dusentich driehondert drie ende vichtich.

*Op de rugzijde:* Kateline Tumelaers ende Marie haer zuster. In Ardenburgh amboch. De scoliere van Sente Katelinen t'Ardenburgh. 6½ ymeten 25 roeden inden ambochten van Aerdenburgh ende respective prochien van S. Baefs ende... anno 1353. R.... ende binnen Aerdenburgh.

*Op perkament, 28.5 x 37.5 cm. zonder zegels.*

## V.

19 Mei 1356. — Clais de Vlieghere geeft een rente aan Jan de Knuut, priester, tot behoef der scholieren van S. Katelijjn.

Wi, Hughe tser Banghelins zone, ende Jacob van den Damme, Schepenen in Ardenburgh, kennen dat quamen voor ons, als voor Schepenen, Clais die Vlieghere ende Lisbette zyn vyf ende maeckten machtich ende droeghen up den here Janne den Knuut, priester, ten scolieren bouuf van sente Kathelinen in Ardenburgh, enen tsaertre spreken- de ende mentioen makende van zesse scelleghen parisisen tsaers aerveliker ende euweliker renten, ghelyc dat die tsaertre spreech ende inhevet daer dese presente tsaertre duuere ghesteken es.

Ende Clais ende Lisbette vorseid gheloveden den here Janne den Knuut priester vorseid, ten scolieren bouuf van sente Kathelinen in Ardenburgh vorseid, den tsaertre daer dese presente tsaertre duere ghesteken es, te wetten te wardenne vri ende quite, ter haerlieder vrien eeghendoeme als over haerlieder vri eeghen goed, te verdienne met enen jaerghetide over den here Janne den Knuut, als hi sal zyn comen van lieve ter doet, met vighelien comendatien ende met eere messe van requiem zonder offerande te doene. Ende dese vorseide zesse scelleghen parisise tsaers die sal men ghelden telken sente Martins messe in den winter.

In kennessen der wardenen zo hebben wi, Schepenen voeren ghenoept, desen presenten tsaertre bezeghelt met onsen zeghelen huuthanghende. Dit was ghedaen intiaer Ons Heren als men screef zyn incarnatioen dusentich driehondert zesse ende vichtich up den neghentiensten dach van inganc Meye.

*Op perkament 13 x 21 cm. zonder zegels.*

## VI.

30 Sept. 1388. — Griele Heldecops geeft een stuk land aan de scholieren van S. Katelijn.

Wy, Jan Elfaerd, prochipape in Zinte Baefs kerke in Ardenburgh, Boudin Vlaminck, Jan de Knuut, capellane perpetuele in onser vrouwen kerke in Ardenburgh voorseit, Pieter Reynoud, priester ende Symoen Evelbare, Late van den brieve van Aertrike van tsgraven lyfneere, doen te wetene allen den ghenen die dese lettren zullen zien iof horen lesen, dat quam voor ons, als voor Late, joncvrouwe Griele, Hughe Heldecops dochter, ende gaf alme ende wettelike ghifte den scolieren vanden convente van Zinte Kathelinen in Ardenburgh, van twee linen lands endie tiene roeden, lichtelike min of meer, liggende binnen den ambochte van Ardenburgh ende in die prochie van onser Vrouwen, tusschen Matheus Willems zoons Jans zoons lande of ceuzide, ende joncvrouwe Adeline Weytin Eps dochter lande of anderzide, gheliker wys dat die principale saertre, daer dese ieghenwoordeghe lettre duere ghesteken es, mentioen maect, wel verclaerst ende in heeft.

Ende aldaer zo wedde ende gheloofde joncvrouwe Griele, Hughe Eldecops dochter voors., den scolieren van den convente van Zinte Kathelinen in Ardenburgh voorseit aldit voorseide land te wetten te warendheerne ieghen elken mensche, vri land, quite land, wech ende land, ten voorseiden scolieren behouf, vrien eeghendoeme over haerlieder vri eeghin goet, metter rechter scult diere jaerlix huut gaet, dats te wetene: zeventiene peneghe parisise tsiaers gheldende ten brieve van Aertrike voorseit ende vyf peneghe groter tornoyse gheldende den prochipapen van onser Vrouwen keerke in Ardenburgh in voormen ende conditien die hier na volghen.

Dats te wetene dat die voorseide scolieren van Zinte Kathelinen in Ardenburgh voorseit zullen hebben jaerlix van der renten van desen voorseiden lande twalef scheleghe parisise te minen jaerghetide, myns vaders ende miere moeder ewelike mede te doene, met veghelien, commendatien ende met eere messe van requiem, na costumen ende usage van der keerken van Zinte Kathelinen in Ardenburgh voorseit.

Ende al dat der boven van der renten van desen voorseiden lande bliven zal, dat ghevic den voorseiden scolieren van Zinte Kathelinen in Ardenburgh in hulpen ende meersinghen van den zevenenghetiden mede te doene in die keerke van Zinte Kathelinen in Ardenburgh voorseid. Ende ghevielt ooc

alzo dat dese voorseide scolieren te niere ghinghen, ende men de zeven ghetiden in die voorseide keerke niet ne dade, zo ghevic al tselve dat ic den voorseiden scolieren ten zeven ghetide voorseit ghegheven hebben, den ghematen beghinen ligghende in die firmarie binnen den convente voorseit; maer emmer willic ende begheere zo welken tiden dat die voorseide scolieren weder up commen zullen, ende men die zeven ghetiden weder doen zal in die keerke van Zinte Kathelinen voorseit, dat die scoliere voorseit zullen weder hebben ende behouden vri ende quite te haren vrien eeghindoeme al dat ic hem hiervoren ghegheven hebbe.

In kennessen der wareden hebben wy, Late van den brieve van Aertrike voorseit, dese lettren gheseghelt met onsen zeghelen vuthanghende. Dit was ghedaen int jaer Ons Heeren als men screef dusentich drie hondert achte ende tsestich up den achtersten dach van Septembre.

*Op de rugzijde:* Dese tsarters spreken van II linen lans ende X roeden lichtelic min iof meer comende van joncvrouwe Griele Heldecops die scoliere.

*Op perkament 19.3 x 26.5 cm. zonder zegels.*

## VII.

31 April 1374. — Roele Wantart en vrouw geven een stuk land ten behoeve der scholieren van S. Katelijjn.

Wi, Matheus Wantaert, Clais Clobbart, Willem Lanchals, Pieter Willems zoene Bloemen ende Wouter Plasegheer, Scepenen in lant Ardenburgh, in dien tiden, doen te wetene allen den ghenen die dese lettere sullen sien of horen lesen, dat camen voer ons, als voer Scepenen, Roele Wantart ende Lysbette syn wettelike wyf, gaven alme ende wettelike gifte Jan Willems zoene Bloemen, als ten scolieren boef van Sente Catelinen ten beghinen in Ardenburgh, van eenen ymete lants ende van eenen alven ymete, lichtelike min of meer, met al den boemen diere up staen ende met al datter up es aertvast ende naghelvast, ligghende ende staende binnen der cuere van lant Ardenbourgh voers., tusghen Roele Wantarts lande vors., of een side, ende Hughe Cuerbanes lande of ander side.

Ende al daer gheloefde Roele Wantaert ende syn wyf vors. Jan, Willems zoene, Bloemen, als ten scolieren boef voers. al dit vors. lant te wette te warendeere, vri lant, quite lant, jeghen elken mensghe te sinen vrien eeghindoeme, met siere rechter poert schult dat es te wetene met twintich penne parisise tsiaers van den ymete.

Voert so cam Jan, Willems zoene, Bloemen, als van den

scolieren wegghen van Sente Catelinen ten beghinen in Ardenburgh vors., ende gaf weder Roele Wantarde al dit vors. lant teenen aerveliken pachte, omme viere ende twintich grote tornoyse tsiaers aerveliker renten, boven al datter utgaet, te gheldene telken Bamesse teen jaer na tander volghende aervelike ende eewelike gheduerende. Ende hover dese kennesse stont Gilles Yse zoene als heer.

In kennessen der wareden hebben wi Scepenen vors. dese lettere bezeghelt ende ic Gillis Yse zoene als heere met onsen zeghelen huutanghende. Dit was ghedaen int jaer Ons Heeren als men screef dusentich drie hondert viere ende tseventich up den laetsten dach van April.

*Op de rugzijde: Pieter Moelnare ende Katelyne ver Bartelzoens ende ten VII ghetiden... 1½ ghemeten binnen de ceure van Aerdenburgh anno 1374. S. 't land Hardenburch ten ghementen (?)*

*Op perkament 18 x 26 cm. zonder zegel.*

### VIII.

10 Oct. 1374. — Clais Alfrein, priester, ontvanger van het Gemeen Gezelschap van het koor van O. L. V. erkent een rente schuldich te zijn aan de scholieren van S. Katelijcn.

Wy, Lamsin Biese ende Jacop Clawaerd, Schepenen in Ardenburgh in dien tiden als dese dinghen voor ons ghedaen waren, doen te wetene allen den ghonen die dese lettren zullen zien iof horen lesen, dat quam voor ons, als voor Schepenen, der Claeis Alfrein, priester, ontfanghere in dien tiden van den ghemeenen gheselschepe van den chore van onser Vrouwen in Ardenburgh, ende van tsghemeens gheselschaps voorseit wegghen ende bekenmede hem ende verliede dat tvoorseide gheselschap hadde eenen principalen saertere mentioen makende van drien ponden parisisen aerveliker renten, welke voorseide rente den voorseiden gheselschepe toequam van Janne, Symoens zone Ghiselins zoons, ende van joncvrouwe Magrieten zinnen wive, van welke voorseiden drien ponden parisisen die scoliere van Zinte Kathelinen in Ardenburgh ziin sculdich jaerlix te hebbene tien scheleghe parisise.

Welke voorseide tiene scheleghe parisise der Claeis Alfrein priester voorseit ghelovede te bethaelne wel ende ghetrouwelike over hem ende over zine nacommers die bi tiden ontfanghers wesen zullen van den chore vorseit den voorseiden scolieren elkes jaers te Zinte Bamesse also langhe als hi of zine nacommers, die bi tiden ontfanghers wesen zullen van

den voorseiden chore dese voorseide rente met paeyse zullen moghen ontfanghen ende ghecrighen ende ghevielt ooc also dat die ontfanghers van den chore voorseit cost of scade hadden omme dese voorseide rente jaerlix te ghecrighene dat dan die voorseide scolieren zullen helpen draghen dien cost ende die scade na der quantiteit van haren tiene schelegghen parisisen voorseit.

In kennessen der wareden hebben wij schepenen voorseit dese lettren gheseghelt met onsen zeghelen vuthanghende. Dit was ghedaen int jaer ons heren als men screef dusentich drie hondert viere ende tseventich up den tiensten dach van octobre.

*Op de rugzijde: desen scartre spreet up den coor van Onsen Vrouwen..*

*10 scheleghe op den choor van Onse L. V. tot Aerdenburgh de anno 1374. C. 3.*

*Op perkament 17.5 x 24 cm. zonder zegels.*

## IX.

15 Juli 1375. — Adeline Eps herinnert aan de bepalingen van een vroegere gift aan de behoeftige leden en aan de scholieren van het begijnhof. Ze voegt er een rente bij voor de meesteressen.

Weet ghi, grote meesterigghen ten beghinen in Ardenburgh, beede, diere nu zijn ende hier naer wesen zullen, dat ic, Adeline Eps, emmer wille dat ghi zommels leest desen groten saertere ende den saertere van den wettelicheden mede, die hier toe behoord, ende die thof hier heeft ende bi desen groten saertere leghet of ligghen zoude, omme dat ghi den zin van desen twee saerteres vors. te bet onthouden moocht, wat ghi doen zult; bedi ic ebt hu ghegheven in huwen conscientie, alzo die saertere van der wettelicheden wel bescheed vors., alzo te doene alser in staet in den saertere van den wettelichede vors.

Ende ooc mede eist redenlyc dat ghi mede weet dat hier naer bescreven staet altemaele. Daet ghys niet, ghi en laest den saertere van der wettelichede ende desen groten saertere mede, het mochte zo comen, het zoude grotelike ieghen die becommerde beghinen hier in thof ghaen te schaden, beede buten der fermerien ende der binnen, in de maniere dat die vors. saertere bescheet, ende hier naer mede bescheet; ende ooc zoud ieghen huzelven mede ghaen, ghi grote meesterigghen vors.

Ende al deser ghelike van desen saertere, dat lettelt of niet en schilt, ende van den saertere van der wettelichede mede,

zo ebben die scholieren hier in thof twee saerteres der of ghescreven ende gheseghet, zonder dat in tbeghin van desen groten saertere, die deser ghelike es, niet in die saerteres van der wettelicheden, staet aldus: « Weet ghi scholieren « ten beghinen in Ardenburgh, beede, diere nu zijn ende « hier naer wesen zullen, dat ic, Adeline Eps, emmer wille « dat ghi zommels leest desen groten saertere ende den saer- « tere van der wettelicheden mede, die bi desen saertere « leeght, bedi het mochte zo commen, die scholieren zouder « grote bate of ebben. Hier bi eist redene datze die scho- « lieren lesen hare twee saerteres ende zonderlanghe die « besorghen van den chore, diere die scholieren in be- « vroeden moghen ende zelve der in bevroed zijn hoe grote « bate dat de scholieren vors. der of commen mochte, om- « me datter elc ende elc zyn recht der mede behouden mach « in der manieren ende also als hem die saerteres wel be- « scheeden zullen vors., beede, der becommerder beghinen « vors., die thof vors. heeft, ten becommerden beghinen bouf, « ende der scholieren saerteres die de scholieren ebben vors, « ten scholieren bouf, alst redene gheeft ».

Ende danne es tghescrijfte der naer al alleens in desen groten saertere die thof ebben zal of heeft, ten becommerden beghinen bouf, ende in den groten saertere die de scholieren ebben zullen hier in thof, den scholieren bouf of ebben, die deser ghelike es in de maniere dat vors. es.

Voord, zo weet ghi grote meesterigghe vors., dat ic huwen loon ghebetert ebbe van dat ghi pynen zult in diverser manieren over tshoen ende over tcouce land, van datter over te moeyene ende te pinene es, ende omme dat ghi desen saertere lesen zult ende den saertere van der wettelicheden beede zommels vors. mede, ende omme dat ghi diverselike anderseins pynen zult over mi, daer ic huwen loon over bewyst ebbe. Meest dat lettelt schilt of niet, nochtan up aventure of ic te cord hiewer bliven mocht te diverselike huwe pyne te gheldene, zo willic datter binnen es mede zo dat ghi grote meesterigghe vors. ebben zult elkes iaers na mine dood, Adeline vors., in renten in de maniere ende also alst vors. es, ende hier naer beschreven staet; mede boven dat ghi elkes iaers ebben zult elkerlyc een paer choucen ghelyc dat die becommerden beghinen ebben zullen, of tghelt der over, dat die coucen waerd moghen zyn, commende van den seinze van den schoen ende van den coucen lande, als die saerteres van der wettelicheden wel bescheeden vors., daer thof hier eenen saertere of heeft ten becommerden beghinen bouf vors., ende die scholieren hier in thof eenen andren saertere ten scholieren bouf vors., die beede al

alleens spreken ende beseghelt zyn met zevenē schepene zeglen van den Vryen, omme datter elc ende elc zyn recht der mede behouden mach, thof hier vors. ten becommerden beghinen bouf ende die scholieren hier in thof vors. ten scholieren bouf, alzo hen die saerteres van der vors. wettelicheden wel bescheeden zullen.

Ende ghi, grote meesterrigghen vors., omme dat ghi pinen zult diverselike in de maniere dat vors. es, ende alre meest over tchoen ende over coucen land, alst vors. es, ende den seins der of dheelen ende gheven zult van diere elkes iaers of incommen zal, boven gheschoten ende schulden, elkes iaers ervelike ende eewelike, van drien ymeten ende een ende viertich roeden ende eene alve lands, lichtelike min of meer, in coucen ende in schoen den becommerden beghinen hier in thof vors., beede buten die fermerien ende der binnen, weder dat zy ionc zyn zo houd, up alre heleghe avent of up alre heilighe dach of up alre zielen dach.

Die schoen ebben en zullen gheene coucen ebben, ende die coucen ebben en zullen gheene schoen ebben. Elke personede zal een pardseel ebben, elkes iaers eewelike, alzo verre als den vors. seins ghestrecken mach. Hier mede vors. zo lastic hu, grote meesterrigghen vors., in huwer lieder conscientie, aldus te doene alst hier vors. es, beede, diere nu zijn ende hier naer wesen zullen, alst hen comt te doene, in die maniere als die saerteres van der wettelicheden wel bescheeden, bedi ic ebbe den vors. seins besproken, die incommen zal van den vors. schoen ende coucen lande, tser Jan Eps priesters live, ende die icker toe nomen zal of vriend van minen weghe, storve ic voor der Janne vors., bi alzo dat ic dan yemene nomen wilde der toe dan mi zelve Adelice vors.; nomic niet of vriend van minen weghe dan mi zelve, zo en eist niet, ic wille emmer zelve de seins vors. ebben, tser Jans live vors. Dit ebbic bi eenen saertere beseghelt, die ic van den hove vors. ebbe, alzo ict besprac iegghen die grote meesterigghen die doe waren; nemaer die saerteres van der wettelicheden vors. die en spreker niet of dat ic den seins vors. ebben zal tser Jan Eps priesters live vors.

Voord zo bescheeden die saerteres van der wettelicheden vors. van den schoen ende van den coucen lande mede vors., waer, ende hoe, ende in wat prochien ende steden, dese vors. drie ymete ende een ende viertich ende eene alve roeden lands, ghelegghen zijn, alst redene gheeft.

Voord zo es dit de rente die hier naer beschreven staet, die de vors. grote meesterigghen ebben zullen na minen dood, tmeeste dheel der of, in de maniere dat vors. es ende



dat hier naer noch bet bescheed; nemaer dat die grote meesterigghen nu door mi doen binnen minen levene; ic hope dat ic mi daer in quite ieghen henlieden.

Int eerste, in die hofstede daer Willem Penninc die smit up woond, jeghen die noordoost stegle van onser Vrouwen kerken in Ardenburgh, daer wylen eer Jan die Blok, de smet, up woonde, ende de wedewe Heinrichs Smeets in verledenen tyden te voren: drie schele ende zesse pene parisise tsaers. Te Johannis is die dach. Niet in die hofstede zo en ligghen die vors. drie schele ende zesse pene niet, diere al an de gracht strect, die Willem Penninc nu mede heeft; dit es eene andre hofstede al alleene.

Item in die hofstede daer wylen eer Willem f. Pieters, up woonde in de Maerstrate, ende nu zoo woonter Colin van Conincslaghe (1) up; viere schele ende zevene pene parisise tsaers. Te Johannis es die dach.

Item in eene hofstede daer wylen eer Jacob Judemare up woonde bi den Houchunen, ende die hofstede behoord nu toe Bartholmeuse Straline: ellevene pene ende eenen poyter parisise tsaers. Te Johannis es die dach.

Item in eene hofstede in de steghe daer wylen eer Hughe Vannin up woonde, ende nu zo woonter up Godevaerd f. Willems ende zyn wyf, vreemde liede: vive schele parisise tsaers. Te natale es die dach.

Item in dofstede daer wylen eer Jan f. Meeus up woonde, bi der Loochbrugge, daer woont nu Cornlis Quarioc up, een hoppebrauwe: zestiende pene parisise tsaers. Te Johannis es, die dach.

Item daer der Jacob Wissel woonde, prochipape van onser Vrouwe kerken, daer woont nu Pieter Niemare, bi der borch an die Coren maerct in eene hofstede legghet neffens zinen huus daer zine kokene zom up staet wan der hofstede vors.: zevene pene ende eenen hallinc parisise tsaers. Te Bamesse es die dach.

Item in thuus of up thuus daer der Jan Stoudeman, priester, in woond ende wylen eer woonder Pieter Ardinc in, ieghen die stegle van Sente Baefs kerke in Ardenburgk: zesse schele ende achte pene parisise tsaers. Te meye es die dach.

Dit es huusrenten vors. en de zoe quam mi van miere vrouwen miere moeyen, die ter Homelen woonde. Summa: twee ende twintich schele, zeven pene ende eenen poyter parisise tsaers vors., die de grote meesterigghen meest ebben zulen in de maniere dat vors. es, ende hier naer noch bet be-

(1) mogelijk *Comtslaghe*.

scheed, dats te wetene datter die maerte van der fermerie of ebben zal viere schele parisise tsiaers van der vors. rente, omme dat zoe mede pynen zal over die becommerde beghinen vors., die scoen ende die koucen telpen dheelne ende al dat ter toe behoord mede, ende over mi, Adalice vors., anderseins diverselike up aventure of ic hiewer te cort bliven mochte diverselike tieghen die maerte vors.

Voord zo es te wetene, waerd dat ghi, grote meesterigge, niet en ghaeft den becommerden beghinen vors. beede, buten den fermerien ende der binnen, de schoen ende die coucen elkes iaers, alzo alst vors. es ende die saertres van der wettelicheden vors. wel bescheeden ende bet dant hier vors. es. zo soude den vors. seins die incommen zal van den vors. schoen ende koucen lande, van den iaren dat ghyt liet, comen up die vors. scholieren hier in thof ten beghinen in Ardenburgh vors., telpen die zevene ghetyden mede te doene van den daeghe al die tyt gheduerende ende niet langher, hoe dicke ooc dat dit ghevele, de falgieringhe van den grote meesterigghen vors., alzo die saerteres van der wettelicheden van den schoen ende koucen lande vors. wel bescheeden ende in hebben ende de houde ontfancbrief, mede zom of al die thof hier alre eerst van mi hadde, Adalice vors., over langhe iaren, daer beede divers land ende rente in staet dat ic den hove hier ghegheven ebbe Adalice vors. in diverser manieren ende bi diverser condicien, omme datter hen die grote meesterigghen in bevroeden moghen, diverselike als hen die grote onfancbrief, den houde vors., wel bescheeden zal, diverselike zom of al ende die saerteres van der wettelicheden mede in zomeghen saertere of in allen den saerteres die thof hier der of heeft van mi Adalice vors.

Ende voord ooc mede daden die grote meesterigghen niet als die saerteres wel bescheeden van der wettelicheden van den schoen ende koucen lande vors. zo zouden die scholieren hier in thof mede ebben die twee ende twintich schele zevene pene ende eenen poyter parisise tsiaers vors., die een [der helt] telpen die zevene ghetyde mede te doene van den daghe, ende dander helt der of die besorghheghen van den chore van de vors. scholieren. omme dat zy pynen zullen zommels over mi, ende omme dat zy der scholieren saertere lesen zullen, die deser ghelike dat dese saertere es in de maniere dat vors. es, ende ooc mede zo zullen zy lesen den saertere van der wettelicheden die de vors. scholieren ebben mede, ende zy ligghen of zullen ligghen die vors. twee saerteres beede te gadere. Stervicker in up aventure, oft zo quame dat die grote meesterigghen niet en daden in de maniere-ende al alzo alser vors. es, danne zo zouden die scho-

lieren grote bate der of ebben in de manieren ende also alst vors. es, ende desen saertere wel bescheed ende inheeft, ende die saerteres van der wettelicheden noch vele het mede, van den schoen ende van den koucen lande, daer thof hier vors. eenen saertere of heeft, ten becommerden beghinen bouf vors. ende die scholieren hier in thof vors. eenen andren saertere ten scholieren bouf vors., in de maniere dat vors. es, ende die beede alleens spreken ende inhebben. Waerd also dat also quame dat die grote meesterigghen niet en daden alst vors. es, danne zo zouden die vors. scholieren den seins ebbe van den schoen ende koucen lande, ende die twee ende twintich schele zevene pene ende eenen poyter parisise tsaers vors. mede, in de maniere ende niet anders dant wel vors. es, al die tyt gheduerende dat die grote meesterigghen vors. niet en daden alst vors. es, ende niet langher, hoe dicken ooc dat dit gheviele die falgieringhe van den groten meesterigghen vors., in de maniere dat vors. es.

Al dit vors. moesten die besorghen van den chore van den vors. scholieren wel besorghen ende bewachten, ende zegghen mede den zin zommels allen den vors. scholieren medt, omme tsekerste ende omme theste ter baten ende ten profyte van den gemeenen chore van den vors. scholieren, alst redene ende recht ware, in de maniere en de also alst vors. es.

Voord zo es te wetene dat ic Adelize vors. ebben za; al den seins van den vors. schoen ende coucen lande, tser Jan Eps priesters live ende niet langher, van den vors. hove ende voord ooc mede die icker toe nome of vriend van minen weghe, up dat ic wille ende ic dan sterve voor den Janne Eppen, priester vors.; nemaer dats te wetene nomic niemene of en doe noemen vriend van minen weghe vors. dan mi selven Adelize vors. den vors. seins thebbene, zo en willic emmer niet altoos datten elhyemene heeft na mine dood Adelize vors. den vors. seins dan danne stappans die becommerde beghinen vors., eist dat icker aldus in sterve vor der Janne Eppen priester vors., in de maniere forseit. Dit zegghic nu hier omme theste; nochtan ebbic eenen saertere hier van den hove beschreven ende bezeghelt met tsoofs zegle al aldus sprekende als hier vors. es, dat es dat die becommerde beghinen vors. die naeste niet zyn en zouden den vors. seins thebbene na mine dood up dat ic wilde Adelize vors. als hier vors. es, also ict besprac ieghen die grote meesterigghen, die doe waren eer ic ghifte van den vors. lande ghaf, of eer ic die vors. saerteres van der wettelicheden, vors. up ghaf den hove, den eene saertere ten becommerden beghinen bouf hier in thof vors., ende den andren saertere den scholieren hier in thof ten scholieren bouf vors., in de

maniere dat vors. es. Hoe datter die vors. saerteres van den wettelicheden niet der of en bescheeden no in ebben, het es nochan die gherechte wareyde alst vors. es.

Voord zo es te wetene dat thof alle iare den seins van den schoen ende koucen lande een alf iaer in heeft of ebben mochte of bet, eert den vors. seins betaelt of betalen zal, alzo thof eenen hoest te voren es altoos, weder ooc dat vors. scoen ende koucen land meer zet of mindert in zinen seins of en doet; ende het hevet aldus ghesyn vors. zint dat ic tvoors. land ghaf, dat langhe iaren leden es, ende eewelike zaelt adus zijn, of daer en sloegde groot ramp toe; aldus mach thof vors. ruste ebben van den ghelde vors. alle iare dat incomt van den vors. schoen ende koucen lande up dat het wille eerne thof vors. betaelt of betalen zal in de maniere ende alzo alst wel vors. es. Bedi besiet ende maerct ghi, grote meesterigghen; men scryft nu vive ende tseventich up alre apostelen dach doe desen saertere ghemaect was; thof zal nu ebben dan van Bamesse, van Sente Martinsmesse, van natale, ende van alf maerte, alzo die daghe zyn, ende commen tghelt inebben der of, up dat wille van den vive ende tseventichste hoeste vors. van den vors. schoen ende koucen lande ende dit vors. ghelt en zal thof vors. niet gheven eermen scryft zesse ende tseventich, in koucen ende in schoen up alre helighen havent of up alre helighen dach of up alre zielen dach als vors. es; aldus dan zo hevet thof hier vors. een alf iaers of zo, of bet, den vors. seins al in van den vors. schoen ende koucen lande, eert en betaelt of betalen zal alst wel vors. es, ende eewelike zaelt aldus zyn vors. van iare te iare of daer en sloeghe groot ramp toe alst es vors.; aldus dan zo en leghet thof vors. zyn ghelt niet huut voor mi Adelice vors.

Voord zo es te wetene dat ic Adelice emmer wille alzo: hier naer bescheed ende hier voren ooc mede een dheel der of, dat es: welc van ons beede datter woren of naer sterft van der Janne Eppen priester ende van mi Adelice vors. dat dan al stappans den vors. seins van den schoen ende koucen lande vors. commen zal up die becommerde beghinen vors. voor yemene el die icker toe nomen mochte of vriend van minen weghe in de maniere dat vors. es, bi alzo dat icker aldus in sterve Adelice vors. bedi die ic meende te nomen [of vr] ient van minen weghe, of zien dec thoe hadde, den vors. seins thebbene, die twee zyn doot ende die derde es wel gheghoet nu ende hi can hem zelve[n] behelpen ende doe icker zien toe hadde was hi van achtien[e] of twintich of zo houd ende hi ne hadde niet vele doe, nu eist anderseins met hem, ende aldus dan zo dinket

mi best nu zyn ende ooc bi rade, dat den vors. seins comt van den schoen ende koucen lande vors. up [die be]-commerde beghinen vors. voor yemene el, die icker toe nomen mochte of vriend van minen weghe vors., storve ic dan voor der Janne vors.

Voord zo es te wetene dat ic Adeline Eps vors. ebben zal die twee ende twintich schele [t]ien pene ende eenen poyter parisise tsiaers vors. te minen live ende na mine doot zo willic dat zy comen up die vors. personede in de maniere ende alzo alst vors. es, eist dat icker Adeline vors. aldus in sterve.

Voord zo es te wetene dat ic Adeline vors. houde mine vulle macht in al datter es vors.; dat ic mach doen ende laten, ende meerzen ende minderen, ende verhanderen ende te niete doen, ende in elc point zonder langhe, alzo verre als ict me-[de] doen mach alzo langhe als ic leven zal Adeline vors.. Nemaer die saerteres van der wettelicheden die nemic alle huut vors.; dat icker aldus teenighe macht niet in en ebbe alst vors. es, nemaer dat ic bespr[oken eb]be ieghen die grote meesterigghen ende bescreven ende beseghelt met tsoofs zegle vors. ende zom ooc niet beseghelt alzo ic hem wel ghelooft den grote meesteringhen vors. ende vele te bet of al, alzo ment int soofs houden [ont]-fancbrief schreef, die thof vors. alre eerste van mi hadde Adeline vors., wat mi thof schuldich was ende es vors.. Dit willic al vors. ebben, alst een recht es, te minen wille, al en bescheedent die saertres van der wettelicheden niet, zom of al vors.

In kennessen der wareyden dat ic Adeline Eps vors., al aldus wille alst hier vors. es, eist dat icker aldus in sterve in zom of in al ende voord ooc mede dat aldus es al-[s vor]s. es, zo ebbic Adeline Eps vors. minen zeghel hier an ghehanghen ende ic bidde minen lieven prochipape der Janne Leewaerde, priester, ende Joos Noten, priester, onsen confessor hier van den hove ten beghinen in Ardenburgh, dat zy elkerlyc haren zeghel hier an anghen willen midsgaders minen zegle Adeline vors., omme die meeste verzekerthede ende omme mine zalicheyt ende omme die gherechte wareyde dat ic Adeline vors. al aldus wille alst hier vors. es eist dat icker al aldus vors. in sterve, Adeline vors., ende ooc mede dat al aldus es alst hier vors. es.

Ende omme die bede ende omme die salicheyt van joncvrouwen Adeline Eps vors. zo ebbic Jan Leewaerd, priester vors., ende Joos Note, priester vors., onsen zeghel elkerlyc hier an ghehanghen midsgaders joncvrouwen Adeline Eps zegle vors., in kennessen der wareyden vors., dat al aldus

es alst hier vors. es. Dit was ghedaen int jaer Ons Heeren als men screef dusentich drie ondert vive ende tseventich up Alre Apostelen dach.

*Op de rugzijde: I. Weet ghi grotmeesterighen hier beede diere nu zijn ende hier naer wesen zullen, dat ic Adelice Eps huwen loon ghebetert ebbe van den schoen ende van koucen lande in renten elkes jaers hu thebbene in de maniere ende al alzo als desen groten saetre wel besceed, daer dese vors. rente in staet.*

*Op perkament 53 x 46 cm. zonder zegels.*

## X.

1 Juli 1380. — Clais van Baerle en vrouw geven een rente aan het Gemeen Gezelschap der scholieren van S. Katelijn.

Wy, Clais van der Baerle ende Allene myn wettelyke wyf doen te wetene allen den ghonen die dese lettren zullen zien of horen lesen, dat wy hebben ghegheven ende gheven omme Gode in puurer haelmoessinen, bi goeden voorziene rade, omme die zalicheit van onzer zielen, den ghemeenen gheselscepe van den choore van den scolieren te Zinte Katelynen in Ardenburgh, dese paerdseele van renten die hier naer volghen, dats te wetene:

Int eerste vive ende twintich peneghe parisise tsiaers aervelyker ende eewelyker renten, in thuus ende hofstede Marien der wedewe Willem Raes, staende ende liggende an die maerct bi den vleeschuuse, tusschen Jacobs van der Byst huuse of eenzyde, ende Willems f. Willems Raes camren of anderzyde; ende dese vorseide rente ghelt men elkes jaers te Zinte Jansmesse in den midszomer.

Item vive scheleghe drie peneghe ende eenen hallinc parisese tsiaers aervelyker ende eewelyker renten, in thuus ende hofstede Jans f. Jans Groten, wielmakers, staende ende liggende an den leempit, tusschen des vors. Jans f. Jans Groten huus ende hofstede daer hi nu ter tyt wonende es, an die oostzyde, Lamsins Beenaerds tstroodeckers huus ende hofstede an die westzyde; ende dese vors. rente gheltmen elkes jaers te Zinte Baven messe.

Item darthiene scheleghe ende viere peneghe parisise aervelyker ende eewelyker renten tsiaers, in eene plaetse van lande liggende bi der Beghynen strate, bachten der Jacopynen huus van Brugghe, streckende tote bi der Wynghaerdsstrate ende daer hute weghende, an die zuudzyde ende an die westzyde es gheland Marie f. Heinrichs Noenebroods, welke plaetse van lande nu toebehoord Janne f. Willem van Haelst.

Ende dese vors. rente gheltmen elkes jaers te Zinte Martins messe in den winter.

Item drie scheleghe parisise tsiaers aervelyker renten ter lichtmesse den dach, in thuus ende hofstede Jans Backers f. Laurents Temmermans, staende ende liggende op den houc van den Zuutstrate, tusschen Pieters f. Mabelien Scupers huus ende hofstede an die noordzyde, ende joncvrouwen Lysbetten Smans huus ende hofstede an die zuudzyde.

Ende als hier bi zo zal tghemeene gheselschap van den choore van den scolieren vors. doen elkes jaers ons jaergheyden alzo langhe als wy leven zullen bi der gratie Gods met eenre commemoratie te vesperen ende tsanders daghes met eenrer messe van den helighen Gheest, elc jaerghetide bi hem up eenen zonderlinghen dach. Ende alzo varing als wy comen zullen zyn van lyve ter doot, zo zal men doen twee vighelien, twee commendacien ende twee messen van requiem, elkes jaers eewelyke gheduerende over onze zielen, naer costumen ende usagen van der kerken van Zente Katelynen vors.

Ende alle dese vors. ghiften ende haelmoessinen gheloven wy te houdene goed ende ghestade te eewelyken daghen ende niet daer tieghen te doene bi ons noch bi andren lieden.

Ende hier in verbinden wy ons, onze hoir ende onze naercommers, ende allen die goed van ons versterven zal ende toecommen.

Ende omme dat wy Clais van der Baerle ende Alleene, myn wettelyke wyf vors., willen dat alle dese vors. dinghen ende elc zonderlinghe, die in desen tieghewordighen brief bescreven ende besceeden staen, zullen blyven vast, zeker goed ghestade ende wel ghehouden te eewelyken daghen, gheliker wys dat hier voorscreven staet, zo hebben wy dese tieghewordighe brief beseghelt met onzen zeglen huuthanghende, in kennessen der wareiden. Ende omme die meerrer verzekertheden van alle desen vors. dinghen dat zy zullen blyven wel ghehouden te eeuweliken daghen, in der manieren vors., zo hebben wy der over gheroupen den heere Clais Jonghelinc, priester, publyc notaris tskeyers van Romen, ende hebben hem ghebeden dat hi alle dese vors. dinghen ende elc zonderlinghe kennen wille up ons, ende up alle onze naercommers, ende onthouden met der corroboracie zyns teekyns ende onderscrivinge als publyc ende autentyc persoon.

Dit was ghedaen int jaer Ons Heeren als men schreef dusenttich drie hondert ende tachtich up den eersten dach Hoymaends.

Et ego Nicolaus dictus Jonghelinc, presbyter Tornacensis diocesis, publicus imperiali auctoritate notarius, premissis omnibus et singulis, dum sic ut premittitur agerentur et fierent una cum discretis viris Banghelingo f. Hugonis f. Banghelini, clerico, Johanne f. Petri f. Noyds et Leonio f. Petri Leonii testibus, ad hoc vocatis specialiter et rogatis, sub anno die et mense predictis, indictione tertia, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri Domini Urbani divina prudentia pape anno tercio, presens interfui. Ideo hic me subscripsi et signum meum solitum presentibus litteris ydiomate flamingo scriptis apposui in veritatis testimonium omnium et singulorum premissorum sufficienter rogatus et requisitus.

*Op de rugzijde:* Dit zyn die twee jaerghetyden van Clais van der Baerle ende van joncvrouwen Alleenen zynen wyve.

Marie Raes an die maerct XXV peneghe. Joannis.

Jan die Grote wielmakere an den leempit V sceleghe III peneghe  $\frac{1}{2}$  Bavonis.

Jan van Aelst in de Beghyhenstrate XIII sceleghe IIII peneghe. Martini.

Jan die Backers f. Laurents up den houc van der Zootstrate III sceleghe. Purificationis.

Keur binden stede van Aerdenburgh...

*Op perkament 43 x 28 cm. zonder zegels, met het teeken van den notaris.*

## XI.

4 Mei 1381. — Jacob van den Damme geeft aan Jacob Smoud een stuk land bezet met een rente ten behoeve van S. Katelijn.

Jacob, f. Jacobs van den Damme, die ghaf wettelike ghifte Jacob Smoud, van der rechter heltscheede van zevene ymete ende een half ymet lands. lichtelike min jof meer licghende binden ambochte van Ardenburgh ende binder prochie van onser Vrouwen in Ardenburgh vorseit, zuud van der kerken, bi sente Antonis home, an die oostzide van den weghe, licghende ghemeene ende onverdeelt metter trebutie lande van den Damme, tusschen Jans van den Damme lande of een zide, ende de wedewe Jan Cortbeens lande of ander zide.

Ende Jacob, f. Jacobs Van den Damme vorseit, wedde Jacob Smoud vorseit al die rechte heltscheede van al desen vorseiden lande, licghende ghemeene ende onverdeelt metter trebutie lande van den Damme, ghelike dat vorseit es, te wetten te warendeerne, wech ende lande, vry land, quite land, met tiene sceleghe parisise tsiaers huter helt-



scheede van desen vorseiden lande ghaende, te schulden gheldende den baghinen tardenburgh, te Jacob Smouds vorseit vrien eeyghindomme jeghen elken mensche, al sonder fute ende malengien.

Dit kennen schepenen van den vrien Jan van Ghent, Jan f. Gosins, Jan van Ghent f. Symoens, Jan Brantin, Heinric Moentte f. Jans, Willem van Messeem ende Wouter Zuerinc. Dit was ghedaen up den vierden dach in Meye int jaer Ons Heeren als men screef dusentich driehondert tachtich ende een.

*Rugzijde:* vanden lande van Sente Anthonis bome. Rest II g. II st. siaers tocht, anno XLVIII-XLIX bavonis. Den helft van 7½ ghemeten inden ambachte van Ardenburgh ter prochie van onse lieve Vrouwe, anno 1381. M.

In ard. amb. Ste Anth. bome ghelt nu Anthonis f. Ynghelbrekt anno XVc XLII... Een ghemeten ende half.

*Op perkament 17 x 37.5 cm. zonder zegels.*

## XII.

6 Aug. 1416. — Antoon Lennoot verwisselt een rente met Jacob Baderans, die handelt in naam van S. Katelijjn.

Wy, Pieter van Knesselaere ende Joos Hidde, Scepenen in Ardemburch in dien tiden, kennen dat quam voor ons, als voor Scepenen, Anthonis Lennoot ende gaf alme ende wettelike ghuifte Jacob f. Wouters Baderans, tshoofs bouf vanden beghinen in Ardemburch, van *viere ende dartich sceleghe ende viere peneghe* parisise eeweliker ende erveliker renten siaers; de welke rente Jan Lennoot, svors. Anthonis vader, wilen cochte ieghens Everaerd Goederic, beset, bewyst ende gheassigneert binder stede van Ardemburch in diversen huse ende ofstede also hier naer verclaerst staet.

Dats te wetene achte ende twintich peneghe parisise siaers erveliker renten in Lodewyc f. Jacop f. Maertins ofstede, lighende ande Maerct, biden vleeschuse, alre naest Boudin Krelinx huse ende ofstede of een zide, ende een ydele ofstede of ander zide.

Item twee ende twintich sceleghe ende eenen penninc parisise erveliker renten siaers, in Boudin Krelinx vors. huse ende ofstede alre naest svors. Lodewyc f. Jacobs f. Maertins ofstede of een zide, ende der Poort wech lighende up den waterganc of anderzide.

Item over de Homeelbrughe an doostzide van der straten, achtiene peneghe parisise siaers in Heinricx Spierinc ofstede alre naest Boudin Krelinx ofstede ande zuudzide, ende onser Vrouwen kerke in Ardemburch ande noordzide.

Item neghen peneghe parisise siaers in Jan f. Jans, f. Gheraerds van Boeygheems ofstede alre naest Pieter Niemaers husen ende ofstede ande zuudzide ende den Cattevliet ande noordzide.

Item zeven sceleghe ende achte peneghe parisise siaers in Aernouds Hazen smercs huse ende ofsteden bi Zassenhoucke alre naest Jan Reyngheers huse ende ofstede of een zide ende Aernouds Hazen vors. huse ende ofstede of ander zide.

De welke vors. ervelike renten men jaerlix ghelden ende betalen zal den hove vanden beghinen in Ardemburch vors. telken sente Jansmesse midden zomers, eewelike ende ervelike gheduerende.

Ende aldaer zo wedde ende gheloofde Anthonis Lennoot vors. den vorn. Jacob f. Wouters Baderans, tshoofs bouf vanden beghinen in Ardemburch vorscreven, de vorn. viere ende dartich sceleghe ende viere peneghe parisise eeweliker ende erveliker renten siaers te wetten te warendeerne ieghens elken mensche, vry ende quite svors. hoofs vander beghinen vryen eeghindomme ende over zyn propen vryeeghin goed.

Ende dit in rechter wisselinghen over viere ende dartich sceleghe ende viere peneghe parisise eeweliker ende erveliker renten siaers de welke t' vors. hof vanden beghinen jaerlix adde in tween ofsteden nu toebehorende Anthonis Lennoot vors., licghende binnen zinen hove in Ardemburch vors.:

Dats te wetene: neghen ende twintich sceleghe parisise siaers inde ofstede die wilen was Laureins Boescuers, licghende ande west zide van Sente Baefs strate ande brughe alre naest der poort Waterganc ande noordzide, ende Pieter Ardinx ofstede wilen was, nu Anthonis Lennoots vors. ande zuudzide.

Item vive sceleghe ende viere peneghe parisise erveliker renten siaers in d'ofstede die wilen was Jan Tayaerds, licghende ande noordzide vander Burgstrate alre naest der Poortstrate, lopende voor Anthonis Lennoots poorte te Sente Baefs waert an doostzide, ende sheer Joos Noten priersters ofstede wilen was, nu Anthonis Lennoots vors. ande westzide.

Ende emmer es te wetene dat dese vors. wisselinghe es ghedaen bi concete ende wilcueringhen vanden ghemeenen hove vanden beghinen vors. ende omme verbetren profyt ende oorboere vanden hove vorscreven zonder fraude of malengien.

In kennessen der wareden zo hebben wy Schepenen voorn. desen chaertere vuthanghende gheseghelt met onsen zeglen

up den zesten dach in Oust int jaer Ons heeren alsmen screef dusentich vierhondert ende zestiene.

*Handteeken op de plooi, onleesbaar.*

*Rugzijde:* binnen Ardenbuerch. Renthe.

1<sup>e</sup> schepen Knesselaere. 2<sup>e</sup> schepen Hidde.  
Thof vanden beghinen in Ardemburch.

34 sceleghe 4 peneghe beset op diversche huysen in Aerdenburch de Anno 1316 R.

*Op perkament 16 x 40 cm. zonder zegels.*

### XIII.

9 Juni 1420. — Een achterstallige rente wordt geregeld tusschen Jan Vocken, gevolmachtigde van Adelice van Boeyeghem, meesteres van het begijnhof, en Daneel Willems.

Wy, Hughe de Mulgere, Pieter Inghelrams, Gillis f. Sois ende Jan van Loo, Scepenen in Maldeghem, in dien tyden dat dese dinghen voor ons waren ghedaen, doen te wetenc dat camen voor ons, als voor Scepenen voors., up eenen wetteliken dinghedach in ghebannen vierscarne van Maldeghem, Jan f. Pieters Svulders ende Heynric de Wevere, als wetteliken prysers al daer te wetten wettelike ghenomen by Jan Vocken, als machtich over Joncfrouwe Adelise van Boeyeghem, meesterichghe over tconvent van den beghinen in Ardembuerch, omme te prysenne een alf ymet lants ende buschs, licghende int ambocht van Maldeghem, ende inder prochie van zente Lauwereins, ende es wel ende wettelike ghepandt van vyf scele parisise sjaers aerveliker renten, toe behorende den voors. beghinen in Ardembuerch, ende die verachtet van den jare ellevene, twaleve, dartiene, viertiene, vichtiene, zestiene, zeventiene, achtiene ende neghtiene, gaven overe aldaer te wetten, de voors. prysers wel ende wettelik ghepryst by haren cede in handen van den voors. Jan Vocken te joncfrouwe Adelisen bouf voors.

Dit voorsyde alf ymet busch, busch ende landts, licghende in de voors. prochie van zente Lauwereins, commende metten noortende ande strate daer Pieter Willeyns an woent: Pieter Willeyns voors. es naest ghelant an de zuutzide, ende Clais f. Jans Hezegheers ande noortzyde ende behoort nu ten tyden toe Daniel f. Willems, hute causen van zyne wive, de wedue Philippus f. Heynrix Spierinx ende desen voors. prys vichtien jaer lanegheduerende, omme joncfrouwe Adelisen voors. te hebbene ende te oorbærne alt ghuut dat up tvoors, alf ymet lants ende busch staet ende groeyen zal binnen vichtien jaren naest commende ende danne bloot der of te sceedenne, zuver ende cla-

keloos te wesene van verledenen renten ende wat er ghescote ende over de somme van viven viertich grote verachterder renten, ende ses pond zeven scele parisise van wetteliken costen, comt te gaders acht pont twalef scele parisise; ende naer den over ghevenne van den voors. prysers so maende de heere scepenen van den rechte, ende doe so wysden scepenen van Maldeghem dat men wetteliken dach doen soude Daneel f. Willems ende alle de ghone die dien prys bescudden wilden, van Sontaech up den naesten wetteliken dinghedach; ende ten naesten wetteliken dinghedaghe also alle wetteliken voord gheheescht waren, ende daer niement en cam, diene bescudde doe, so was Jan Vocke ten voors. pryse ghedaen metter cricken te joncfrouwe Adelis en bouf voors., behouden elken zynen goeden rechte.

In kennessen der wareden so hebben wy, Scepenen voors., dese letteren gheseghelt. Dit was ghedaen als men screef dusentich vier hondert ende twintich den negensten dach in Wedemaend.

*Rugzijde:*

Een pandyge van... lants up een... buusch.  
Een alf ghemet lant int ambacht van Maldeghem  
prochie van S. Laureins de anno 1420. O.

*Op perkament, 15 x 40 cm. zonder zegels.*

#### XIV.

11 Mei 1421. — Adeline Saelmoens geeft een stuk land aan Margriet Clercx tot behoef van S. Katelijne.

Wy, Bernaert van der Scuere, Pieter de Clinckere, Martin f. Ghiselin Ghiselins, Willem f. Jans Lanchals, Boudin f. Pieters Lammins ende Jan f. Boudins Moens, laten mynsheren van Vlaenderen ten brieve van Antrike, doen te wettene alle den ghenen die dezen zaertre zullen zien of horen lesen, dat cam voor ons laten voors. joncfrouwe Adeline f. Willem Saelmoens, ghaf alme ende wettelike gifte joncfrouwe Margrite f. Gillis Clercx, shoofs bouf van Sinte Kathelinen in Ardenburch, van drie ghemeten zeven ende twintich roeden lants, lichtelike min of meer, liggende binden ambochte van Ardenburch ende in de prochie van Sinte Cruus, noort van der kerken, streckende metten westhende an sambochts waterganc ende heet « den houden wech », ende metten oosthende anden kerckwech, an de suudzide alre naest zo zyn gheland de wedewe ende kindren Pieter Buzinx en de Willem Lanchals, an de noortzide alre naest zo es gheland Stevin Bitter.

Ende de voors. joncfrouwe Adeline f. Willem Saelmoens wedde ende gheloofde der voors. joncfrouwe Margrite f.

Gillis Clercx, shoofs bouf van Sinte Kathelinen in Ardenburch, dit voors. land ghelyc ende in der manieren dat voors. es, te wetten te warendeerne jeghen elken mensche vry land, quite land, wech ende land, shoofs van Sinte Kathelinen in Ardenburch voors. vryen eghendomme als over zyn proper vry eghin ghoet, met vyf scellinghe ende neghen penninghe parisisen herveliker renten siaers, gheldende den chore van Sinte Baefs in Ardenburch, ende voort metter rechter aerf scult diere jaerlicx huute ghaet, gheldende ten voors. brieve van Artrike, sonder fraude of malengye.

In kennessen der waerheden zo hebben wy, laten voors., dezen zaertre ghezeghelt met onsen zeghellen huuthanghende. Dit was gedaen int jaer Ons Heeren als men screet dusentich vier hondert ende een ende twintich upten hellevensten dach in Meye.

*Rugzijde:* O. In Ardenburch ambacht in Ste Cruus.

3 ghemeten 27 roeden landts binnen het ambacht van Aerdenburgh in de prochie van S. Cruus 1421. Z.

In desen sartere hebben de scolieren XXX scelegghen parisise te wetene te Joncf. Adeline van Boygheems jaerghetide XV scelegghen ende te Lowyse van Boygheems jaerghetide XV scelegghen. Ende met datter over comt vanden pacht zal thof een lamp te houden barnende ewelike voor dat helighe cruce.

*Op perkament 15 x 36 cm. zonder zegels.*

## XV.

3. Nov. 1487. — Jan Lauweem, vrijlaat, geeft een stuk land aan Lysebette Maes, begijn.

Wy, Willem van Halewyn, Jan van Stavele, Jacop van Meckerke, Winnoc Knibbe, Cornelis Joris, Pauwels Brixc ende Anthuenis de Gryse, Scepenen vanden Vryen, doen te wetene allen den ghomen die desen chaertre zullen zien of hooren lesen, dat cam voor ons, als voor Scepenen, meester Jan Lauweem vrylaet in Ardembuerch ambocht, ende ghaf wettelicke ghifte joncvrouwe Lysebette Maes, als ghedietwyf, beghine in Ardembuerch, van zevene linnen ende tiene roeden lands, lettcl meer of min, liggende binnen den ambochte van Ardembuerch ende binnen der prochie van Sinte Cruus, noordtwest vander kerke, in den boom tusschen den Alaerts wech ande zuudtzyde, ende der wedewe Jacop Reygheers landt, ande noordtzyde, streckende metten oosthende an Jacop de Cuenynex, an shelichs gheest van Sinte Cruus ende an meer andre landt, ende metten westhende an Wil-

lems van der Beke ende an Pieter f. Bavens Weghen landt.

Ende meester Jan Lauweem voors. wedde joncvrauwe Lysbette Maes voors. aldit voor voors. landt, int ghe-lycke ende inder manieren dat voors. es, te wetten te warandeerne, wech ende landt, vry landt, quite landt, ende zonder scult te joncvrauwe Lysebette Maes voorseit vryen eyghindomme jeghen elken mensche al zonder fute ende malengien.

In kennessen der waerheden, zo hebben wy, Scepenen voors. desen chaetre gheseghelt met onsen zeghele vut-hanghende. Dit was ghedaen upden darden dach van Novembri int jaer Ons Heeren alsmen screef duust cccc zevens ende tachtentich.

*Op perkament 115 x 34.5 cm. áonder zegels. Op In Ardenduerch Ambocht VII lynen X roeden inde prochie van St Cruus indem boom. 7 lynen 2 roeden lants inden ambachte van Ardenbuerch inden prochie van St Cruys de anno 1487. W.*

*Op perkament 115x34.5 cm. Zonder zegels. Op de plooi een onleesbaar handteeken.*

## XVI.

25 Maart 1516. — Een betwiste rente wordt in der minne geregeld tusschen Amandt vanden Gheenste, eenerzijds, en Marie Waterleet en Margriet van Cassele van het klooster der Derde Orde, anderzijds.

Wy, Jan Scaecker ende Claeys Martins, Scepenen in Aerdemburch, in desen tyden, doen te wetene allen lieden, dat vute dien dat zekere questie ende ghescil beghonste te ry-sene ende apparant was te vermeersene, by processe tusschen zustre Marie vander Waterleet moedere ende zustre Mergriete van Cassele, religieusen vander derden ordene van Sinte Francois residerende int cloostre van Sinte Kathelinen binnen Aerdemburch, heesscheghen over een zyde, ende Amandt van den Gheenste, ter causen van Loysen de dochtre Jan Hoorneweders, zyn wyf, commende ten bescudde van den parcheele hier ondere werclaerst, verweerrere over andere, spruutende ter causen van dertiene scellinghen zesse penninghen parisise, in twee partijen ervelicker renten tsiaers, die de vors. religieuse persoonen zeyden ende mainteneirden hebbende up zekere parcheel van erven, nu toebehoorende den vorn. Amandt, liggende ande westzyde vander beghine strate, alsoot blycken mochte by eener chaetre, onder de zeghellen van Jan Bollin, Jacob vander Damme, Clais ser Banghelins zone, Heindric Huughs zone

ende Boudine Scaefscacht Vriends zone, scepenen in Aerdemburch, in daten van den jare dusentich drie hondert ende vichtich up den vierden dach van Ougstmaent in eene partie. Ende by noch eenen anderen chaertre, onder de zeghelen van Clays van der Baerle ende Alleene zyn wettelike wyf, metgaders onder thandteecken van heer Clays Jonghelinc, priestre, public notaris skeysers van Roomen. in daten vanden jare dusentich drie hondert ende tachtich. up den eersten dach van Hoymaent, mencie makende onder andere van dertiene scellinghen viere penninghen parisise erveliker renten tsiaers, up een plaetse van lande liggende byder beghine strate, bachten den Jacoppinenuus van Brugghe, streckende tot byder wyngaertstrate, ende daer vute weghende ande zuudtzyde, in eene andere partie; duere de welcke twee chaerters, dese onse jehewordeghelietren gheinfixoert ende ghezeghelt, zyn tenderende de vorn. heesscheghen ter betalinghe vanden vorn. renten.

Ende vorn. Amandt sustinerende ter contrarien ende emmeren datter so vele renten niet en ghync vut zinen parcheel als vors. heesscheghen mainteneeren.

Ende het zo zy dat omme rigeur ende costen van procesen te scuvene, minne, accordt ende vriendescepe te voedene, de vorn. partijen, by tusschen sprekene van zekeren goeden mannen, vander zelve huerlieder questie by huerlieder vryer wille ende consente, zonder bedwanck oft persuasie van yemende, veraccordeert ende verleken zyn in deser manieren, te wetene:

Dat ter causen vanden vorn. renten verclaerst inde vors. twee oude chaerters vanden heesscheghen, de vorn. Amandt ende zyn wyf, der zelve heesscheghen nieuwe kennesse ende besettinghe doen zullen up huerlieder parcheel van erven, hier ondere ghenoeemt, ten proffyte vanden vorn. heesscheghen toter somme van *twaelv scellinghen parisise* ervelicker renten tsiaers ende niet meer, ende daarmede de zelve heesscheghen te vreden zyn inde verminderinghe vanden sommen verclaerst in huerlieder vors. twee oude chaerters, also verre alst aengaet sverweerrers parcheel, liggende ande westzyde vander beghine strate, de zelve twee oude chaerters in huerlieden vigeur blivende up andere parcheelen, daer inne ghenoeemt, den zelven Amandt oft zyn vorn. parcheel ande vors. beghine strate niet nopende noch aengaende ende dit zondere preiudicie van dien.

Soo ist dat volghende den zelven accorde ende vriendelicken appointemente voor ons commen zyn, als voor Scepenen, de vors. Amandt van den Gheenste ende Loyse de dochtre Jan Hoorneweders, zine wettelike gheselmede, overe

hemlieden, huerlieder hoirs ende naercommers ende beseden ende ypothiquierden, ende by desen presenten lettren bezetten ende ypothiquieren den zelven religieusen vander dierder ordene van Sinte Fransois, residerende int cloostre van Sinte Kathelinen binnen der stede van Aerdenburch ende het selfs cloosters orboire proffyte ende behouue, up een heurlieder huusekin erve, ende boomgaerde daer bachten, metten boomen dier up staen ende up al datter toebehoort, staende ende ligghende binder stede ende scependomme van Aerdenburgh, inde prochie van Sinte Baefs, zuudt vander kercke, naesten der erve ende boomgaerde wylen toebehoorende Jan Hughe Boudins, daer naer Jan vuter Kelnare, ende nu Dieric Crauwelen, den slootemakere, ande zuudtzyde over een zyde, der erve toebehoorende onser Vrouwen Kercke in Aerdenburch, ende eene stedestrategie westwaert naer Sint Janshuus ande noordzyde over andere, westwaerst streckende tot an svorseys Dieric Crauwels ende Vincent de Graves landt, ende commende metten oosthende ande westzyde vander beghynstrate, die men heet de wyngaertstrate of den ouden baerle wech. Alsse van twaelf scellinghen parisise eeuweliker ende ervedicker renten tsiaers die by hemlieden te gheldene ende te betalene sint Jansmesse in elc jaer, danof teerste jaer van desen vallen ende verschinen zal tsint Jansmesse, int jaer duust vyfhondert ende zeventiene eerstcommende, ende also voort telcken Sint Jansmesse twaelf scellinghen parisise, eewelike ende ervedelic gheduerende.

Ende indien naermaels an hemlieden oft huere hoirs ende naercommers ghebreck viele van te betalene de vors. twaelf scelleghen parisise ervedicker renten tsiaers ten vorn. dage, zo consenteren in dat cas de vors. Amandt vanden Gheenste ende Loyse, de doctre Jan Hoorneweders, zyn wyf, overe hemlieden ende huerlieder naercommers, dat de vorn. Religieusen vanden godshuuse van Sinte Kathelinen in Aerdenburch procederen moghen, of doen procederen ter pandinghe ende afwinninghe van hueren vors. parcheele met zynen toebehoorten, naer rechten, wetten, costumen ende usaigen vander vors. stede van Aerdenburgh in gheylcken zaken onderhouden.

Ende es te wetene dat de vors. religieusen vanden vorn. cloostre van Sinte Kathelinen in Aerdenburch, ende huerlieder naercommers religieusen in tselve convent, alle jare telcken Sint Jansdaghe, mids zomers, ghehouden ende sculdich zyn te biddene ende doen biddene by maniere van eenlesende jaerghetyde over de zielen vanden fondateurs van der voors. rente ende allen ghelooevghen zielen.



Es voort te wetene dat alle achterstellen vander vorn. rente by den vors. religieusen quyte ghescolden zyn toten jare ende Sint Jansmesse XVc zestiene incluz, mids der nieuwer besettinghe ghedaen byden vors. Amandt vanden Gheenste ende Loyse, zyn wyf, inder manieren voorscreven.

Hierof zyn ghemaect twee brieven, eens inhebbende, danof elcke vanden vorn. partijen eenen themwaerts heeft.

In kennessen der waerheden hebben wy, Scepenen vor. noemt, dese lettren ghezeghelt met onsen zeghelen vuthanghende. Dit was ghedaen up den vive ende twintichsten dach van Maerte, int jaer Ons Heeren duust vyfhondert ende zestiene naer Paesschen.

*Op de plooi geteekend:* Bigghere.

*Rugzijde:* Dese voorn. XII sceleghe parisise die ghespecifiert zyn in desen chaertere moet ghelden vidua Margrete Pietre Goederthüre ende dat by verstenesse van Lowise vidua Cornelis Deken, Casteeldere in Sluus, hare zuztere, anno XVc vierenveertich.

Rente chartre van 12 scell. parisise tsiaers beset op huysen in Aerdenburgh anno 1516 relatyf aen den voorgaende chartres andere renthens behelten alhier annex. 3.

*Op perkament 34 x 37 cm. zonder zegels.*

## XVII.

27 Nov. 1516. — Jan Buuck, priester, geeft een stuk land aan Matthens Heyne. ten behoeve van het klooster der Grauwzusters.

Wy, Pieter Rottaes, Jan f. Adryaens Scipmakers, Jacob van der Varent, Jan van der Moere, ende Jan de Kezem, Scepenen ende erfachtighe laten vander stede ende heerlychede van Middelbuerch in Vlaenderen, doen te wetene allen den ghonen die desen chaertere zullen zien of hooren. lesen, dat cam voor ons als voor Scepenen ende laten voorn. meester Jan Buuck, pryestere, ende ghaf wettelycke ghifte Matheeus Heyne, ten cloostere vanden Grauwe Zusters binnen Aerdenbuerch behouf, van zeven lynen lands. lettel meer oft min, liggende binden ambochte van Aerdenbuerch opde heerlychede van Middelbuerch ende inde prochy van Sinte Baefs, zuutwest vander kerke, in twee steden, daer of dats eerst ligghet vyf lynen zesse ende tsestich roeden landts, in een stic van viere ghemeten, twee lynen zesse ende tsestich roeden landts al lettel meer of min, opde zuudzyde, of tusschen mervrauwe de weduwe mer Jans van Cleven lande ande noordsyde, ende Franssoeys Petyts lande

ande suudsyde, streckende mettem westhende an Pieter Bladelins leen, ende metten oosthende ande Maldegheemssche eede boordt; zo ligghets zuudt van daer een lyne vyve ende dertich roeden lands, lettcl meer of min, tusschen Hannekin Tkruidt, Jan f. Willems Lecxsus lande ande zuutsyde, ende Sinte Janshuus in Aerdenbuerch lande ande noordsyde, streckende metten oosthende ande Maldegheemssche eede, gheldende zyne rechte landscult inden bouck van Middelbuerch.

Ende meester Jan Buuck pryestere voors. wedde Matheus Heyne ten cloostere vanden Graeu Zusters in Aerdenbuerch behouf voors., aldit voorn. landt, int gelycke ende inder manyeren dat voor voorschr. es, te wetten te waranderene, wech ende landt, vry landt, quite landt, ende metter voors. scult jaerlycx te gheldene inden bouck van Middelbuerch, ten cloostere vanden Graeuwe Zusters in Aerdenbuerch voorn. vryen eyghendomme, jehghen elcken menssche al zonder fuute ende malengien.

In kennessen der waerheden zo hebben wy, Scepenen ende laten voorn. desen chaertere ghedaen zeghelen met onsen zeghelen vuthanghende. Dit was ghedaen upden zevene ende twyntichsten dagh van Novembre int jaer Ons Heeren duust vyfhondert ende zesthiene.

*Op de rugzijde:* Dese VII lynen ende noch een sarter commen van den selven sprekende van drie ghemeten syn belast in XXV ghesongen messen.

7 lyn landt inden ambachte van Aerdenbuerch opde heerlichede van Middelburgch in Vlaenderen de anno 1516. 3.

## XVIII.

20 Oct. 1311. — Jonkvrouw Marie Jhans, w<sup>e</sup> Cleyem geeft een stuk land aan Adeline, w<sup>e</sup> Wertin Eps.

Wi, Clais van Boeyengheem, Pieter Ballinc, Fransoys Scotte, Jhan Filippins, Woutre van Oestburgh ende Ghiselin die Preidere Jhans zone, Schepenen in Ardenburgh, doen te wetene allen den ghenen die desen tsaetre sullen zien jof horen lesen dat vor ons quam joncvrouwe Marie Jhans, wedewe van Cleyem, ende gaf wettelike ghifte Adelisen Wertin Eps wedewe, van ere linen lands lichtelic min jof meer ligghende buter Waloyse porten, zuud waerd of van smedekyns brugghe, tusschen mire vrouwen ver Adelisen lande, myns here Jhans wedewe uten Polre, of ene side, ende der grote mesterigghen lande van den baghinen

in Ardenburgh of ander side; ende van vive ende twintich roeden lands, lichtelic min jof meer, ligghende buten der Hee porten, bezuut alf den Spoykine, tusschen der zieken lieden lande beenside ende banderside; ende van twaleve roeden lands, lichtelic min jof meer, ligghende bachten baghinen tusschen der poort vesten of ene side, ende der gracht van den baghinen of ander side.

Ende soe ghelovede hare al dit vorseide land te wette te waerne jeghen elken mensche, vri land, quite land, wech ende land, vri ende quite, te haren vrien eghindoeme.

Vord so quam joncvrouwe Marie Jhans wedewe van Cleyeem ende gaf wettelike ghifte Adelisen Wertin Eps wedewe vorseid van tiene schelegghen jaers arveliker renten, lichtelic min jof meer, ligghende in die Maercstrate, in die ofstede daer Woutre die Brede up woend, tusschen Wouter Stuerebouds huse of ende side, ende Marien Mesters kinder huse of ander side.

Ende soe ghelovede hare dese vorseide arvelike rente te wette te waerne jeghen elken mensche, vri ende quite te haren vrien eghindoeme, heuweleke ende arveleke staende.

Ende omme dat wi, Schepenen vornoemt, hier hover ghe-roepen waren ende willen dat dese ghifte blive ghehouden, vast, zeker ende ghestade, in kennessen hebben wi desen tsaertre gheseghelt met onsen zeghelen huuthanghende. Dit was ghedaen int jaer Ons Heeren als men screef MCCC ende chlevene up den Woensdach na Sente Luux daghe.

*Rugzijde: joncfrowe Marie van Cleyem. 1 lyn 25 roeden ende 12 roeden in Ardenburgh met een rente van 12 sceleghe parisise anno 1311.*

*Op perkament 28 x 25 cm. zonder zegels.*

## XIX.

19 Dec. 1312. — Jan van Caedsant geeft een rente aan Wertin Eps.

Wie. Gherard de Moor, Banghelin de Ram, Jhan Blondeel, Wouter Tumelare, Jhan van Hoyen ende Pieter Keyard, Scepenen in Ardenburgh, doen te wetene allen den ghenen die desen tsaertre sullen sien ende horen lesen, dat vor on- quam Jhan van Caedsant, ende gaf wettelike ghifte Wertine Eppen, den clerck, wan zesse ende twintich scelegghen erverliker renten tsiaers, ligghende inde ofstede diemen hier na nomen sal, dats te wetene inde ofstede daer Arnould Sou- taen up woent, inde Molenstrate, zestiene sceleghe erveliker renten tsiaers. Item inde ofstede daer Clais Buts wedewe up

woënt, inde Molenstrate, tiene sceleghe erveliker renten tsiaers.

Ende Jhan vorseid die ghelovede Wertine vorseid dese vorseide rente vri ende quite te wette te warenderne te sinen vrien eghindoeme jeghen helken mensche.

In kennessen van deser dinc hebben wi, Scepenen vornoemt, desen tsaertere bezeghelt met onsen zeghelen vuthanghende. Dit was ghedaen int jaer Ons Heeren als men screef MCCC ende tualeve sdinxendaghes vor Karstaghe.

*Rugzijde: Jan van Calant. Jan... stede in de molestraete. Ghifte van 26 sc. erveliker beset op huysen in Aerdenburch anno 1312. T.*

*Op perkament 15 x 20 cm. zonder zegels.*

## XX.

10 Nov. 1351. — Jan van den Steene geeft een stuk land aan Jan Elfaerde, priester.

Wie, Rase Craeye, prochiepape in Sente Cruus keerke bi Ardenburgh in dien tiden, Pieter Reynoud Pieters zone, priester, Pauwels Jacops zone Martins zone, Jan Pieters zone Jacops zone, ende Pieter Lauwers zone Huerels, late van den riselbrieve, doen te wetene allen den ghenen die dese lettren zullen zien of horen lesen dat quam voor ons alsoe voor late, Jan Willems zone van den Steene ende gaf wettelike ghifte den here Jan Elfaerde, priester, van drien ghemete lands, lichtelyc min of meer, ligghende binnen den ambochte van Ardenburgh ende in die prochie van Sente Cruus vorseit, teenen pertseele, an den heerwech alre naest Willem Willems zoens ser Huughs zoens lande of eenezide, ende Jan Willems zoens lande van den Steene vorseit of anderzide.

Ende Jan Willems zone van den Steene vorseit wedde ende ghelooft den here Jan Elfaerde vorseit dese vorseide drie ghemete lands te wetten te warendeerne jeghen elken mensche, vry land ende quite land, wech ende land, te zinen vrien eeghindoeme over zyn vry eeghin goed, metter rechter scult diere jaerlyk hute gaed, dat es te wetene zesse peneghe parisyse siaers hutte elken ghemete, gheldende ten vorseiden brieve. Ende hutte al desen lande vorseit twee grote ende twee ende twintich miten siaers gheldende der vorseider keerken van Sente Cruus. Ende hute al den zelve lande vier grote ende twintich miten den prochiepape van der zelve keerken vorseit elx jaers.

In kennessen van desen dinghen ebben wij late voor noomt dese lettren gheseghelt met onsen zeglen vuthanghen-

de. Dit was ghedaen int jaer Ons Heeren als men screef dusentich driehondert een ende vichtich synde daeghs voor Sente Martins dagh in den winter.

*Op de rugzijde:* Dese tsaertre es van tser Jans Knuutius capelrie die hi havet ten beghinen in Ardenburgh.

3 ghemeten lant inden ambachte van Aerdenburgh ter prochie van S. Cruus anno 1351. Q

*Op perkament 16 x 23 cm. zonder zegels.*

## XXI.

19 Mei 1321. — Martin Martins geeft een rente aan Catheline Danins Tegheldeckers vrouw.

Allen den gonen die desen tsaertre zullen zien jof horen lezen, wi, Hughe Reynoud, Clais Belaerd, Heinric Babbaerd, Pieter Keyaerd, Jan Reynuaerd ende Wouter van Hoonlede, Scepenen in Ardenburgh, doen te wetene dat voor ons quam, als voor Scepenen, Martin ser Martins zone, ende gaf wettelike ghifte Cathelinen, Danins Tegheldeckers wyf, van zesse scelegghen parisisen siaers ervaliker renten, licghende in die hofstede daer zoe up woond, die welke hofstede leghet in die steghe tusschen der hofstede daer Pieter Huseman up woont of ene zide, ende der hofstede daer Jacob Cauwersyn up woont of ander zide.

Ende dese voorseide ervalike rente belovede Martin, ser Martins zone voornoot, Cathelinen Tegheldeckers voornoot, te wette te warendeerne vrie rente ende quite rente tieghen elken mensche over haer vri heghin goed.

In kennessen van desen voorseiden dingghen zo ebben wi, Scepenen voornoot, desen tsaertre ghezeghelt met onsen zeghelen huuthanghende. Dit was ghedaen in tiaer Ons Heeren als men screef dusentich drie ondert twintich ende een up den neghentiensten dach van Meye.

*Rugzijde:* der Jan de Knuut VI sc. Te sinen jaerghetide. Binnen Ardenburgh. Rente brief van 6 sceleghe parisise tsjaers beset in Aerdenburgh anno 1321.

*Op perkament 14 x 22 cm. zonder zegels.*

## XXII.

3 April 1336. — Ghiselbrecht van Roeselare en vrouw geven een stuk land aan Jan Blankaerde tot behoef van Gillis Balken, poorter van Brugge.

Wie, Jan Preyd, Aernoud Beenaerd, Jan de Brune, Wouter Clais zone van der Ware ende Pieter de Muntere, late

van den risel brieve, kennen dat quamen vor ons, als voor late vors., Ghiselbrecht van Roeselare ende Margriete, syn wettelike wyf, ende gaven wettelike ghifte Janne Blankaerde, den ouden, te Gillis Balken behoef portre in Brugge van seven linen lands, lichtelike min jof meer, liggende in de prochie van Sinter Nicolaus Taverne, tusschen Ghiselbrechts van Roeselare lande of een zide, ende der wedewen Boudyn Coens lande of ander zide.

Ende Ghiselbrecht vors. ende Margriete, syn wyf vors., geloefden Janne Blankaerde vors. te Gillis Balken behoef vors., dit vors, land te wette te wardenerne metter rechter landscout behorende ten risel brieve, ende met al den draghenden bomen ende troncwulghen ende met al dat der aerven es sculdich toe te behoerne.

Al vort so quam [Jan] (1) Blankaerd vors. vor ons, late vors., ende gaf dit vors. land ende boomen teenen aerveliken pachte Ghiselbrechte Van Roeselare vors. omme tiene sceleghe parisise siaens te gheldene, te middwintre eerst comende teerste payment, ende also vort elcs jaers van jare te jare eewelike ende aervelike gedurende, van den vors. lande.

In kennessen der warden hebben wi Ghiselbrecht Van Roeselare vors. ende Blankaerd vors. desen tsaertre bezeghelt met onsen zeghelen huuthanghende. Dit was gedaen int jaer Ons Heeren als men screef MCCC ende zesse ende dartich up den eersten Wonsdach van April.

*Op de rugzijde: in seve (?) verdronckeringe (?) St Nicolaus averne(?) VII linen landts anno duust CCC XXXVI.*

*7 lynen lants inde prochie van S. Nic. Taverne de anno 1506 (sic). S.*

*Op perkament 13 x 28 cm. zonder zegels.*

### XXIII.

21 Oct. 1361. — Pieter Zoetegancs geeft een stuk land aan juffrouw Margriet Eldecops.

Wi, Wouter Pensaerd, Matheus f. Willems f. Jans, Gillis Zoeteman, Jan Debboud ende Joos die Pund f. Wouters, late van den brieve van Aertrike van sgraven lyfneere, doen te wetene allen den ghenen die dese letteren zullen zien of horen lesen, dat quamen voor ons, also voor late, Pieter f. Wouters Zoetegancs ende Lisebette zyn wettelike wyf, ende gaven alme ende wettelike ghifte joncvrouwe Margrieten, Hughe Eldecops dochter, van tween linen lands ende

(1) Weggevalen.

thiene roeden lands, lichtelyc min of meer, ligghende binnen den ambochte van Ardenburgh ende in die prochie van Onser Vrouwen, tusschen Matheeus f. Willems f. Jans vorseit lande of eenzide, ende joncvrouwe Adelize, Weytin Eps dochter lande of anderzide.

Ende al daer so wedden ende gheloofden Pieter f. Wouters Zoeteganics ende Lisebette zyn wyf vorseit der vorseider joncvrouwen Margrieten, Hughe Eldecops dochter, al dit vorseide land te wetten te warendeerne, ieghen elken meinsce, vry land quite land, wech ende land te joncvrouwe Margrieten vorseit vrien eeghindoeme over haer vry eeghin goed, metter rechter scult diere jaerlyx hute gaed, dats te wetene zeventhiene peneghe parisye siaers gheldende ten vors. brieve van Aertrike, ende vive peneghe groter tornoyse, gheldende den prochipape van Onser Vrouwen keerke in Ardenburgh.

In kennessen van desen dinghen ebben wy, late vorenghenoemd, dese letteren gheseghelt met onsen zeghelen vuthanghende. Dit was ghedaen int jaer Ons Heeren alsmeu screef dusentich drie ondert een ende tsestich up den een ende twintichsten dagh van Octobre.

*Op de rugzijde:* Jan Colve in de prochie van Onser Vrouwen in Ardenburgh ambochts. II lynen X roeden lants in Ardenburgh prochie van onser Vrouwen met V peneghe den prochipape gheldende binnen Ardenburgh.

2 lynen 10 roeden lants inden ambachte van Aerdenburgh ter prochie van Onse Vrouwe anno 1361. N.

*Op perkament 13 x 26 cm. zonder zegels.*

#### XXIV.

11 Jan. 1420. — Boudin Cox geeft een stuk land aan Pieter Clinckers.

Wy, Wouter Bloume ruddre, Jan van Varssenare, Vrancke van Moerle., (1) Jan van Boneem, Jan vander Berst, Louis vanden Berghe, Jacob Robrechts, Jan Joris, Jan Alisen Inghelram van Boneem, Boudin Hermier, Jacob Onsin, Scepenen vanden vryen, doen te wetene allen den ghenen die dese lettren zullen zien of horen lesen dat cam voor ons, als voor scepenen, Boudin f. Jans Cox[vry-]laet, ende ghaf wettelike ghifte Pieter, f. Wouters Clinckers, vrylaet, vander rechte heltscheede van vyf linen ende zesse roeden lands, lettcl meer of min, met alden bomen diere up staen,

(1) Een paar letters weggefallen.

ligghende en staende binden ambochte van Ardenburgh ende binder prochie van Onser Vrouwen, nord vander kerke. ghemeene ende onverdeelt met Catelinen f. Jans Cox lande, tusschen Jan f. Joos Ballinx lande ande oostzyde, Jacob Lammins Jan f. Thomaes Zoetmans, Glorie de weduwe, ende de kindren Wouter f. Jacops hare alre lande of anderzyde, streckende metten nordhende anden ghancwech.

Ende Boudin f. Jans Cox voorseit wedde Pieter f. Wouters Clinckers voors. de rechte heltscheede vanden voorseiden vyf linen ende zesse roeden lands, metten bomen diere up staen, ghelyc ende inder manieren dit voorseit es, te wetten te warendeerne, wech ende land, vry land, quite landt, ende sonder scult te Pieters f. Wouters Clinckers vorseit vryen eeghindomme, tjeghens elken mensche, al sonder fute of malengien.

In kennessen der waerheden, so hebben wy, Scepenen voorseit, dese lettren ghezeghelt met onsen zeghelen huut-hanghende. Dit was ghedaen upden ellevensten dach in Lau-maent, int jaer Ons Heeren als men screef dusentich viere hondert ende twintich.

*Op de plooi, geteekend: Epade. (?)*

*Op de rugzijde: Deza schaertere behoord noch een alf ghemet land dat El. Paes moet. Item 5 gh. XII roeden dat Pire Stalin moet. Item noch 11 linen XII roeden lands in Dierkin Steen...*

Den helft van vyf lynen ses roeden lants ambachte van Aerdenbuergh inde prochie van Onse L. Vrouwe anno 1420.

... Pieter f. Wouter Clinckers XVIII.

*Op perkament 12 x 34 cm. zonder zegels.*

## XXV.

10 Dec. 1451. — Jan Taerwin geeft een stuk land aan Jan Stagghaert.

Wy, Jan Witoen heere van Orscamp Rudder, Jan van Boneem, Ghaeysier Bone, Anthonis Lennoot, Monfranc Joris, Meester Mattheus vanden Bussche ende Anthonis Valke, Scepenen vanden vryen, doen te wetene allen den ghenen die dese letteren zullen zien of horen lesen, dat quam voor ons, als voor Scepenen, Jan f. Boudins Taerwin vrylaet ende gaef wettelike gifte Jan Stagghaert, vrilaet, van twee linen ende vichtich roeen lands, ligghende binden ambochte van Ardenburch ende inde prochie van Onser Vrouwen, noort oost vander kerken tusschen Baertolf f. Boudins Taerwen lande, ande westzyde Jan Denys es ghelant ande oostzyde, streckende metten westende anden heerewech.



Ende Jan f. Boudins Taerwin voors. wedde Jan Stagghaerde voors. dit voors. lant, lettelt meer of myn, ghelyc ende inder manieren dat voors., es te wette te warenderene, wech ende lant, vry lant, quite landt, zonder scult, te voors. Jan Stagghert vryen heyghindomme, jeghen elken mensche, al zonder fute ende malengien.

In kennessen der waerheden so hebben wy, Scepenen. voornoomdt desen chaertere gheseghelt met onsen zeghelen vut anghende. Dit was ghedaen upden achtiensten dach in Desember int jaer duust vier hondert een ende vichtic.

*Geteekend op de plooi: Bravianus.*

*Rugzijde: In Ardenb. Jan Stagghaert II lynen LXXX roeden in 't Onser Vrouwen prochie anden heereweegh.*

*2 lynen 50 roeden ambachte van Aerdenburgh prochie van Onse l. Vrouwe de anno 1451. L.*

*Op perkament 14 x 36.5 cm. zonder zegels.*

## XXVI.

20 Juni 1518. — Ingevolge een volmacht van Jan Schelewaerts en vrouw, geeft Pieter de Zanghere een stuk land aan Pieter Schaec. poorter van Aardenburg.

Wy, Jan vander Gracht, Jan van Halewyn, Pieter Laurin, Jan de Gryse, Adriaen Looms, Jan de Pluimcoopere ende Gheleyn van Haefskerke, Scepenen van den Vryen, doen te wetene allen den ghenen die desen chartere zullen zien of hooren lesen, dat wy up den dach van hedent zaghen ende hoorden lesen eene lettre van procuratien ende machten, wel bezeghelt metter stede zeghele van Ryssele in groenen wasse met eenen dobbelen steerte zonder vicie, addicie ofte razure, inhoudende de vorme ende tennuer also hier naervoghende ghescreven staet.

« Allen den ghenen die desen presente lettre zullen zien  
« of hooren lesen, Schepenen ende Raedt vander stede van  
« Ryssele, saluut. Doen te wetene dat up den dach van he-  
« dent voor ons commen ende ghecompareirt zyn in per-  
« soonen Jan, f. Jacobs Schelewaerts ende Paesschyne de le  
« Rue, zyn wyf, wonende inde voors. stede: de welcke ende  
« elc zonderlinghe ende namondelic de zelve Paesschyne by  
« wille ende auctorisacie vanden voors. Jan hueren man,  
« hebben machtich ghemaect ende wettelic in huerlieder ste-  
« de ghestelt, ende by dese presente lettren maken mach-  
« tich ende stellen in huerlieder stede, irrevocabele ende  
« zonder eenich wederroupen, elc den anderen, ende voort  
« Mattheus Heyne, Pietre Loppin, ende Pietere Zanghere

« ende elcken zonderlinghe toogher deser lettren, omme  
 « over ende vuter name van hemlieden te comparene voor  
 « edele ende weerde cuerchmeesters ende schepenen slandts  
 « vanden Vryen ende al omme elders daert behooren ende  
 « van nooden wesen zal, ende aldaer hemlieden wettelic als  
 « oot behoort te vutvutene ende tontervene van eene lyne  
 « achte ende tzeitich roeden landts, wylen toebehoorende  
 « Jacop f. Matthys Schelewaerts, ligghende int voors. landt  
 « Vanden Vryen binden ambochte van Ardenburgh inde  
 « prochie van onser Vrouwen t'Aerdenburgh, verre noordt  
 « vander kerke, tusschen Sint Janshuus in Oostburch landt  
 « ande oostzyde, an tzuudthende ende an tnoordthende en-  
 « de metter westzyde an dabt van Affelgheems landt, vry  
 « landt, quite landt; ende daer inne te goedene ende te  
 « ervene Janne Scaec, poorter in Ardenburch of den ghouen  
 « diet hem believen zal, hallm plot ende ghifte daer of te  
 « ghevene eedt te doene, eist noodt, de naerhede te kennene  
 « of te loochenen, de penninghen daer of commende tont-  
 « fanghene, quitancie te ghevene zo wel vanden achterstellen  
 « van pachte diemen daer of sculdich ende tachtene es, als  
 « vanden principlalen coope ende warandscip daer of te  
 « belovene, ende voort te doene alle de colempnitheden die-  
 « re toe dienen ende behooren zullen ghedaen te wesene  
 « naer rechten, wetten, costumen ende usaigen vanden  
 « voors. lande vanden Vryen oft vander plaetse daer onder  
 « tvoorn. parceel landts ghelegghen es ende die de voors.  
 « constituanten zelve zoude moghen doen up dat zy beede  
 « present ende voor ooghen waren.

« Belovende de voors. constituanten ende elc by zondere  
 « ende zonderlinghe de voorn. Paesschynne by wille consen-  
 « te ende auctorysacien als boven up tverbant van al huer-  
 « lieder goede, voor ooghen ende toe te commene, eeuwelic  
 « goedt, vast, ghestade ende van weerden, te houdene al  
 « tghuendt dat byden eenen van hemlieden oft by eenich  
 « van huere voors. procueruers inde voors. zake met dies-  
 « ser ancleven mach ghedaen zal wesen, zonder nemme-  
 « meer daer tgeghenis te commene noch te doene in toecom-  
 « mende tyden in eenegher manieren.

« In orcondscopen der waerhede hebben wy desen lettre  
 « ghedaen zeghele metten zeghele van zaken der voorn.  
 « stede van Rysselle vuthanghende. Dit was ghedaen upden  
 « twintichsten dach van Meye int jaer duust vyfhondert en-  
 « de achthiene. Ghepasseirt voor Heynderic de Tenremon-  
 « de, schepen, ende Pietre du Biez, voorschepen, ende onder  
 « gheteekendit up den ploy I. de Latere. »

Byder welckier virtuuut ende macht vander voors. lettre

van procuratien ende machten het quam voor ons als voor Schepenen boven ghenoomt Pieter de Zanghere als procuruer ende machtich vanden voors. Jan f. Jacobs Schelewaerts ende Paesschyne de le Rue tselvs Jacobs wyf, ende gaf wettelicke ghifte Jan Scaec poorter in Ardenburch van ééne lyne, achte ende t zestich roeden landts luttel meer of min liggende binden ambochte van Ardenburgh inde prochie van Onser Vrouwen aldaer verre noordt vanderkerke ghelyc de legere ten vullen inde voors. procuracie ghenareirt staet; ende Pieter de Zanghere voorn., inde qualiteyt voorscreven, wedde ende beloefde de voorn. Jan Scaec dit voorn. landt, ghelyc ende inder manieren dat voors. es, te wetten te waranderen, wech ende llandt, vry landt, quite landt, ende zonder scult tesselvs Jan Scaecs voors. wryen eyghendomme ieghen elcken menschen, al zonder fute ende malen gien.

In kennesse der wareheden zo hebben wy, Scepenen voors., desen chartre ghezeghelt met onsen zeghelen vuthanghende. Dit was ghedaen upden twintichsten dach van November int jaer Ons Heere als men screef duust vyfhondert ende achtiene.

*Onleesbaar handteeken op de plooi. Op de rugzijde: Ghifte omme Jan Scaec. Jan Modde. Sterg... A.*

1 lyn 68 roeden inden ambachte van Ardenburgh ter prochie van Onse L. Vrouwe de anno 1518 A.

*Op perkament, 36.5 x 49 cm. zonder zegels.*

## XXVII.

1 Febr. 1534. — Raphaël Myl, Antonine, w<sup>e</sup> Anthuens vuten Hove en Agneet, w<sup>e</sup> Jan de Mey, staan hun deel in de erfenis van Calleken Cornelis' dochter, af aan Gillis de Zwaef.

Wy, Martin Moenaert ende Berthelimeus Humans, Schepenen in Ardemburch in desen tyden, doen te wetene allen lyeden, dat camen voor ons, als voor Schepenen, Raphael Myl over hem zelve ende machtich over Jaquimine zyn wyf, also ten passerene van desen ons bleeck by procuratien vanden zeghele der stede van Axele in datum van XVten in Lauwe XVc XXXIIII Anthonine vidua Anthuens vuten Hove ende Agneete vidua Jan de Mey, elc also verre alst hem angaet; dewelcke gaven halm ende wettelycke ghifte Gilles de Zwaef van sulcken part ende deele als hemlieden by den overlydene van Calleken f. Cornelis de Mey verstorven es in twee huusen ende erfven met al diessen up ende an es, staende ligghende binnen Ardemburch inde Marctstrate,

ghemeene metten zelve Gilles ende Willem Eewout tuschen tselfs Gilles erve ande noordtzide, Pieter Ysebrant ande zuudtzide, streckende metten oosthede an de Stedestrade met sulcke ervelike renten alsser van ouden tyden vutgaen.

Belovende de selve comparanten huerlieder part ende deel inde voorn. huusen hemlieden verstorven, ende inder manieren voorscreven te wetten te warandeerne al over zyn propre eyghen goet ieghens elcken menssche orconden onse zeghelen vuthanghende. Ghedaen up den eersten dach van Sporele int jaer Ons Heeren als men screef duust vyfhondert vierendertich. Orconden ooc my.

*Op de plooi geteekend: J. B. Kempenare.*

*Op de rugzijde: Gilles Zwaef.*

*Op perkament, 11.5 x 31 cm. zonder zegels.*

---

### Essai d'introduction à Bruges de l'industrie des filets de pêche (1766-1769).

Un auteur anonyme qui a réuni des notes au 18<sup>e</sup> siècle écrit à ce sujet les lignes suivantes, que nous reproduisons littéralement d'après le manuscrit. (1).

E. COPPIETERS STOCHOVE.

---

### NETTE-BREIJERS

Alsoo men wilde doen erleven den vischvangst van den haring en anders tot Ostende en Nieuport, waertoe hun associeerden verscheyde personen als uytreeders, en dat men gebreck hadde van de noodige visch-netten, die men moeste krijgen van Duynkercke ofte St Omer en Boulogne; het was diesaengaende dat, op den 27 october 1766, de dischmeesters van Onse Vrouwe Kercke in Brugge, kreegen

---

(1) On consultera sur cette affaire, les documents publiés par L. GILLIODTS VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges*, Bruges, 1906, [Public. de notre Société], t. IV, n. 2476, p. 283-288, ainsi que H. VAN HOUTTE, *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'Ancien Régime*. Gand, 1920, [Univ. de Gand. Rec. de Travaux p. p. la Fac. de Phil. et Lett. 48<sup>e</sup> fasc.] p. 158.

door het Hof van Brussel dit naervolgende order en memorie om eenpaerlijck alle de dischen deser stad daervan deelachtig te maecken, en hierop hun advijsen toe te senden naer Brussel tegen 21 november:

*Mémoire concernant les moyens de se procurer les filets nécessaires pour la pêche du harang pour l'année prochaine.*

L'encouragement que le gouvernement a accordé à la pêche du harang aurait produit des effets plus sensibles de cette année, si l'on avait pu se procurer les filets nécessaires; il y a à Ostende et à Nieuport des chaloupes et pêcheurs en abondance, et des fonds assez dans les païs pour faire aux armements nécessaires pour la consommation du païs de sorte qu'il ne s'agit que de pouvoir (*sic*) aux filets qui nous manquent.

Nous les avons tiré jusqu'ici des hôpitaux de Dunquerque et St Omer, mais prenant en considération qu'une chaloupe mise à neuf ait besoin pour six mille florins de filets, et pour son entretien annuel pour trois mille florins, il en résulte que si les chaloupes actuellement de quatorse montait à celui de quarante, que l'on estime nécessaires pour fournir avec un pêche médiocre pendant toute l'année la consommation du païs, les armateurs de ces vingt six chaloupes d'augmentation, sujets de Sa Majesté paieront aux français une somme de f. 156.000, pour leurs filets de leur mise dehors, et une somme de f. 22000 pour leur entretien annuel, sans qu'ils courent les risques de n'en pouvoir avoir de l'argent ainsi qu'il est arrivé, ci à un ancien armateur, mais encore que la france, jalouse de notre pêche en défend la sortie; ces sommes exportées à l'étranger pour une denrée dont nous avons la matière première de notre crû et l'aisance d'y suppléer par notre navigation dans la mer baltique, et dont nous pouvons avoir la main-d'œuvre à nous même, sont assez considérables pour mériter une attention particulière, afin de les retenir dans ces païs.

Il ne s'agit pour cela que d'employer des bras et de les diriger à ce travail, d'une façon que les filets puissent être faits aux même prix que les français nous les livrent; l'on croit trouver cette ressource dans la ville de Bruges.

Il ij a (a) Bruges sept tables des pauvres, celle de Notre Dame est la considérable et l'on est informé que celle-ci paient l'alimentation à 1100 pauvres ménages, et que dans la ville entière il y a au delà de 2000 orphelins dispersés, auxquels les susdits sept tables de pauvres paient l'alimentation chez des particuliers, et que ceci porte une somme annuël de 8 à 9 mille florins; l'on scait encore que les dites tables ont demander autrefois au magistrat de la ville de Bruges pour pouvoir acheter le couvent des Guillelmijtes pour lors à vendre, afin d'y rassembler les dits enfants orphelins, et de les y faire travailler et de leur donner des instructions nécessaires dans la religion, qui leur manquent à présent, étant en

partie dispersé, en démontrant que sur ce pied leur alimentation serait moins fâcheuse et leurs personnes dirigés au bien de l'état et de la religion.

Ce projet n'a point eu apparemment jusqu'ici son effet, par ce que l'on ne trouvait point de moyen de les occuper utilement à un ouvrage conforme a leur âge; pour lors les besoin des fillets n'existaient pas qui se font néanmoins à St. Omer et à Dunquerque dans les hôpitaux par des enfants de cet âge.

Remarquons encore que la table des pauvres de Notre Dame a le droit de convoquer les six autres, de sorte qu'il pourroit plaire au gouvernement d'ordonner aux présidents et directeurs de la table des pauvres de Notre Dame à Bruges de convoquer ceux de six autres et d'informer le gouvernement.

1. — du nombre des ménages pour chacune et du montant de la somme y employé;

2. — du nombre des pauvres orphelins alimenté par chacune et la somme y employé;

3. — du nombre des pauvres autorisé à demander l'aumône dans la ville avec une medaille à la boutonnière;

4. — s'il ne serait pas plus convenable d'assembler les dits pauvres et orphelins dans un et un même lieu, tant pour leur faire instruire dans la religion, que pour leur faire apprendre dans l'âge convenable un métier;

5. — quel serait dans ce cas l'ouvrage le plus util qu'on pourroit leur faire faire, et si l'on ne pourroit les employer à la fabrique des fillets comme à St. Omer et à Dunquerque, en supposant que les armateurs de la pêche du harang s'engageroit à prendre chez eux autant qu'ils pourroient en faire fabriquer, au même prix qui les paient à St. Omer et à Dunquerque;

6. — de proposer au gouvernement les moyens les plus propres pour rendre un pareil établissement durable et solide, et de faire tourner au profit des dites tables de pauvres et du public.

Comme les dits directeurs sont des gens aisé et des premiers de la ville, l'on croit qu'ils se prêteront par sentiment à rendre ces vues praticables.

Op het ontvangen deser, heeft yder respectiven disch daerop sijn memorien gegeven, en gelijck men wel sag dat men wilde een generael hospitaal oprechten en de goederen der disschen daar toe gebruycken, om dit te voorkomen wierd aenstonds in het werck geleyd een nette-breyerie op te rechten, waertoe hunnen ijver toonden de heeren vooghden van het Manne-tuchthuys, om in het hospitaal van de Magdalene werck huysen te maecken, dat men op het spoedighste begonde netten te breyen door gemeene volck en jongers, die daer aen wilden wercken, hebbende voor loon van yder net een halve croone en van yder half net 16

stuyvers en half. Maer dese nette breyerie is ten leste onderbleven met prima maerte 1767, want veel jongers ende slecht volck en wilden onder het bestier van de vooghden niet staen, nog hun gehoorsaemen, vermits het magistraet de straffen en correctien van de moedwillige aen hun hield, want de vooghden en moghten geen correctien geven, maer moesten hun klachten aen het magistraet doen.

Maer alsoo men wilde de nette-breyerie in Brugge voort setten, is op den 4 van maerte 1768 het decreet daer toe gekomen tot het oprichten der selve, waer bij geordonneert wierd aen de disschen gesaemderhand daer toe te geven 2000 guldens, en dat de provintie soude geven 15000 guldens tot het maecken ende het koopen van de noodige wercktuigen. De bestieringe over het selve wierd gegeven aen seven heeren schepenen, de welcke hadden de volle maght, sonder het magistraet ievers in te kennen, maer bleven voor alles responsable, elck voor sijn selven en eenen voor al, voor de gezegde penningen.

De eerste bestierders waeren de volgende, maeckende een jointe:

President, Jo<sup>r</sup> Robert Gislain Coppieters;

Jo<sup>r</sup> Pieter De Penaranda; Jo<sup>r</sup> Charles Lauwereijns, heere van Roosendaale; d'heer Philippe van Overloope, bouchouder en tresorier, Jo<sup>r</sup> Charles Walwein, Jo<sup>r</sup> Pieter de Wree dit Veranneman, d'heer Philippe van de Walle.

En om de gesejde fabrijcke der nette breyerie te doen, wierd daer toe geheurt het gewesen gildenhuis van het Jonchhof in de vlamingstraete, anders gesejd den Jongenhove van Ste Joris van de staelen booge welckers gebauw gemaect heeft geweest ten jaere 1541.

Maer in de maend van meye 1768, alsoo de heeren bestierders verlegen waeren om volck en kinders te krijgen tot het breyen der netten, hebben gesaemderhand met het magistraet geresolveert de kinders te nemen uyt de Arme Knechtkens Stedeschoole om in de selve te werken, met de propositie dat sij de eerste vier jaeren souden netten breyen en de andere volgende jaeren om een ambacht te leeren, ofte wel om te leeren studeeren, maer door de bondige redens van den heer regent en van d'heeren gouverneurs is dat onderbleven.

Op den 28 junij 1768, wierd bij hallegebod gepubliceert dat alle soorten van slecht volck en jongers, dewelcke klouck en sterck sijnde, sonder eenig letsel, en geheele daegen langst de staeten loopen sonder wercken, sullen moeten binnen de veerthien daegen op een ambacht gaen, ofte op de nettbreyerie in het Jonckhof; ofte faute dies naer het

expireeren deser veerthien daeghen, bij den kop gevat te worden en gesteecken te worden in het Tucht-huys, om aldaer een ambacht te leeren, wordende dies aengaende alle officieren vermaend daer op te vigileeren sonder oogluikinge van persoonen.

Den 14 januarij 1769, hebben alle de dischen van stad een order gekregen van het Hof, van te geven aen de fabrijke der nettebreyerie de somme van vier hondert en vijftig ponden grooten, sonder interest, tot dat sij souden in staet sijn van de gesejde somme te rembourseeren, en op den 18 dito, hebben alle respective dischmeesters hun gedeputeerde naer het collegie gesonden, en aldaer hun belangen te kennen gegeven, en wierd bij al de vraeg afgesaegen, behalvens van die van Onse Vrouwe, vermits vier dischmeesters van dese Kercke waeren actueële schepenen en bestierders van het Net-huys.

Men kan sien als volght de repartitie en copie insinuatie:

Repartitie tot het contingent van de seven disschen tot elkx aendeel in de f. 2700 sijnde lb. 450 grooten courant, waermede bij decreete van den 18 februarij 1768, de selve belast sijn te fournieren aen d'heeren schepenen van de jointe, tot secours van de fabrijke der netten binnen Brugge, alles ingevolge de tabelle door de selve disschen aen het gouvernement toegesonden, in daeten derden december 1766:

Sommen.	Contingent.
O. L. V. Lb. 1228-3-4	Lb. 126-5-6-12 mijten
St. Salv. 422-10-11	84-11-2-9
St. Wall. 300-0-11	30-16-9
St. Jacobs 371-10-0	38-3-9-22
St. Gillis 868-0-0	89-4-8
St. Anne 687-7-4	70-13-3-16
St. Cath. 99-10-0	10-4-6-22

*Extrait du décret de Son Altesse Royale au sujet de l'établissement des filets pour la pêche nationale, comme il s'ensuit:*

Charles Alexander, administrateur etc., Chers et bien amés, aiant eu rapport de votre lettre du 30 du mois de janvier 1767, et voulant favoriser l'établissement de la fabrique de filets commise à votre direction depuis l'année 1766, nous vous faisons les présentes. Et attendu que cet établissement n'attend qu'à l'utilité et à la décharge de tables de pauvres, et qu'en conséquence il est juste que les sept tables de votre ville fournissent un secours proportionné aux fraix de l'apprentissage de leurs pauvres, ainsi qu'à leur salaire journalier jusqu'à ce qu'ils soient en état de le gagner par le pro-



duit de leur travail, nous nous attendons de votre zèle que vous les exhorterez à y contribuer à proportion de leur état respectif, jusqu'à la concurrence d'une somme de f. 2700, une fois, qui pourrait être nécessaire à cet effet; et en cas de difficulté ou opposition vous nous informerez pour que nous puissions y pourvoir à charge des opposans etc.

A tant, chers et amés, Dieu vous ait en sa ste garde; de Bruxelles le 18 février 1768, paraphé: Car.; signé: Charles de Lorraine: plus bas était écrit par ordre de Son Altesse Royale, signé: H. de Beelen. La superscription étoit: A nos chers et bien amés, ceux du magistrat de la ville de Bruges.

---

*Extrait uijt den secreten resolutie bouck van burgmeesters ende schepenen der stad Brugge, waerinne onder andere staet als volght: Actum in Camer den 11 january des jaers 1769. (1)*

Eodem braghte den heer schepen Walwein in den collegie over de repartitie van het contingent, het gone de respective disschen deser stad bij decrete van Sijne Koninglijcke Hoogheyd, over elks aendeel, in eene somme van 2700 guldens maekende de somme van 450 ponden grooten courant, geordonneerd sijn te funcieren aen d'heeren schepenen van de jointe, tot secours van de fabrijsche der netten binnen dese stad, verzoekende den collegie gediend te wesen, ingevolge het verzoek van wegens Sijne Hoogheyd daer bij gedaen, de respectieve dischmeesters deser stad te willen exhorteren ende aenwakkeren ten eynde van ingevolge de voorsc. tabelle tot de voorzeyde fabrijsche te contribuieren het daerbij respectif uijtgesteken aendeel daerop wierp geresolveert.

De respectieve heeren dischmeesters immers de respectieve heeren boekhouders der voorzeyde disschen, te laeten insinueren met eene copie van de selve repartitie, ende daeronderstaende decreet, ende de zelve te belasten van respectievelijk op woensdag toekomende ten negen uren voormiddag, hunne gedeputeerde te senden in het stadhuys, behoorlijck geauthoriseert om aldaer in de Lede Kamer door commissaris te worden aengeraeden en geexhortert ten effecte als bij het voorzejde decreet.

---

(1) Nous imprimons ce texte d'après l'original aux Archives de la ville de Bruges, *Secrete Resolutiën*, 1764-1773, f<sup>o</sup> 119.

## Ne pereant !

### I. Een Jordaens te Wingene ?

In AnEm., 1926, blz. 422, wordt gezegd dat een meesterwerk der Antwerpsche school, een altaarschilderij der 17<sup>e</sup> eeuw, uit de kerk van Wingene hersteld wordt. Bij die gelegenheid had *De Standaard* van 15 Oogst 1926 geschreven « geschilderd onder den invloed van Jordaens of Rubens ». Zonder te willen in die zaak een besluit trekken, kan het van belang zijn te weten, dat in 1777 de kerkheeren van Wingene, bij « hooren segghen », ook verklaren dat de schilderij zou van Jordaens zijn.

Hier volgt een uittreksel van een schrijven waarin het gezegde voorkomt, naar eene kladde bewaard in het Rijksarchief van Brugge, Triage de Liasses, n<sup>r</sup> 43.

Edele ende weirde heeren.

Wij hebben ingevolge UEd. circulaire van 13<sup>e</sup> 9bre lest ons g'adresseerd bij den heer pastor van alhier ten regarde vande schilderyen die souden competeren aen doode hand binnen de kercke deser prochie van Wynghene ende begrepen bij het decreet van haer majesteyt bij den selven vervat. Ende tot voldoenynghe van alle dies hebben wij deere van Ued. part te geven dat soo den heer pastor ons heeft versekert dat de schilderye dienende tot sieraet vanden middel autaar deser kerck, aen haer is competerende, verbeeldende den Kersnacht ende geboorte van Christus Jesus.

't Welcke zoo wel den voorseyden heere pastor als wij gelooven te sijn het eenigh schilderstuck begrepen inde costbaere schilderyen bij het voornoemde haere majesteys decreet gementionneert, sonder nochtans te connen anders declareren als van hooren segghen dat tselve soude uytgevrocht ende gheschildert wesen door Jourdaen.

Uyt onse vergaederynghe  
van 26 Xbr. 1777.

Burghemeestere ende  
schepenen der prochie  
ende baronnie van  
Wynghene als greffier  
onderteekent L. A. Van Coquelaere.

Als D. DE SOMVIELE, Wingenaar en bekende zoeker naar het oude zijner streek, in *Rond den Heerd*, Bd. VII, blz. 27-29 en 43-44 schreef over *Een Rubens te Wingene*, bijdrage

door AnEm. I. c. bedoeld, weet hij enkel te melden dat de schilderij aan Rubens werd toegeschreven in 1844 door een Gentschen gekenden kunstliefhebber. Volgens De Somwiele zou de schilderij maar in de kerk gekomen zijn sedert 1737, toen deze, door den brand vernield in 1679, door pastoor De Busschere werd heropgebouwd. Aan te stippen nog, omdat zulks het tijdstip betreft van zoeven afgedrukten brief, dat schr. daar nog vermeldt dat pastor Vynagie in 1773 een som betaald heeft aan « Louis de Cock, cunstschilder » voor het herstellen van de schilderij van het hoogaltaar. Zou het toeschrijven aan Jordaens van dien ambachtsman niet komen?

## II. H. Mis op het kasteel van Bellegem.

Vroeger wel meer dan nu had ieder kasteel zijn kapel, waar dan ook veelal een priester aan vast was. Zoo, hier bij Brugge voor het kasteel van Dudzeele zijn verscheidene kapelannen bekend. Daartoe echter was bisschoppelijke vergunning noodig. Hier laten we er een drietal uit Vlaanderen kennen gegeven door het bisdom Doornik. Alleenlijk de eerste drukken wij in extenso. De andere, in gelijke bevoording geschreven, vermelden we slechts.

Vicarii etc., Dilecto nobis in Christo nobili viro Anthonio de Costere, scutifero domino temporali de Belleghem et de Derlicke Tornacensis dioceseos, salutem in Domino. Ut hinc ad annum a data presentium computandum, in oratorio domus habitationis vestre in dicto loco de Belleghem site, misse voce submissa et absque aliquorum ecclesiasticorum administratione sacramentorum nisi de licentia expressa curati loci, per notum et ydoneum sacerdotem in vestri necnon domicelle uxoris et familie vestrarumque presentia debite valeant celebrari, dummodo tuus locus ad hoc aptus sit et honestus, nec aliter ecclesiastico interdicto suppositus aut quod alias ibidem cessandum non sit a divinis, interdictis et excommunicatis quibuscumque exclusis, jureque prochiali in omnibus semper salvo, vobis auctoritate Domini Reverendissimi patris de gratia speciali licentiam imperpetuum et facultatem concedimus per presentes. Hortamur vos nichilominus Dominicellamque uxorem et familiares vestros, quatenus diebus Dominicis et festivis maioribus, nisi alias excusemini aut ipsi excusentur legitimo impedimento, ad loci prochialem ecclesiam personaliter accedatis et ipsi accedant, divina officia et Dei ac ecclesie mandata audituri sacramentaque ecclesiastica congrue ibidem recepturi. Datum Tornaci sub

sigillo vicariatus in anno Domini M. IIIc LXII mensis septembris die tertia.

Registrum (Acta Episcopalia) in Rijksarchief Bergen. Evêché de Tournai, n. 244.

In hetzelfde register staan nog twee dergelijke stukken die op onze streken betrek hebben:

18 Februari 1462 wordt gelijkaardige vergunning nagevoeg in dezelfde bewoording toegestaan aan Cecilia de Moerkerke, wed. van Tireletus de la barre, scutifer, voor haar huis te Moskroen.

20 Februari 1471 gelijkaardige toelating voor de weduwe van Joannes Blaeuvoet te Damme.

### III. Bisschoppelijke toelating eene zuster aan te nemen in het hospitaal ten Bundere (1) te Moorslede.

Onderstaande rescripten, waarvan we wederom maar een in extenso geven, bewijzen dat het vroeger anders ging voor het aanvaarden van nieuwe zusters. De vrouwenkloosters, waarvan spraak, zijn hospitalen. Deze moesten leven van stichtingen, van daar noodzakelijkheid van vergunning ten einde te vermijden dat meer zusters aangenomen werden dan de stichtingen konden dragen. Zoo heeten die rescripten: *Commissio panis*.

Vicarii etc, Dilecte nobis in Christo filie Magdalene Du quesne alias Pasquier salutem in Domino. Panem et locum unius sororis in hospitali de Bundere sito infra methas prochie de Moorslede, ad dicti Reverendissimi patris collationem et donationem hac vice spectantem, vacantem per obitum quondam sororis Jossine Van bachten eiusdem hospitalis magistre, vobis, Magdalena Du quesne alias Pasquier, vice et auctoritate dicti Reverendissimi patris contulimus et dedimus, conferimus et damus per presentes. Quocirca dilecto et fideli Domino nostro decano christianitatis Rolariensis horum presentium tenore comitimus et mandamus quatenus habetur realis novitiatus juxta ordinem regulam et consuetudinem dicti hospitalis tradere consuetum vobis Magdalene vice et auctoritate predictis tradat et conferat ac vos ille vestiati adhibitis solemnitatibus et ceremoniis in talibus adhiberi consuetis facientes expresse ipsam Magdalenam soro-

(1) Over dat gasthuis, zie M. VAN DEN WEGHE, *Geschiedenis van Moorslede*. Yper, Callewaert, blz. 247-257.

rem unam de noviciis dicti hospitalis caritativa affectione in Domino pertractari, mandantes sororibus dicti hospitalis quatenus in premissis vobis pareant et efficaciter intendant. Datum Tornaci sub sigillo vicariatus nostri Anno Domini M IIIc LXXmo mensis Januarii die undecima.

Registrum (Acta Episcopalia) in Rijksarchief Bergen. Evêché de Tournai, N° 198).

Verder vinden we nog voor ten Bundere 6 Maart 1471 gelijkaardig rescript voor Isabella Tkint.

In het hospitale pauperum te Komen wordt 18 December 1469 toegelaten Catharina Van den Ameele aan te nemen tot « panem et locum unius sororis per obitum quondam Vincentie Van de Winkele vacantem ».

In dat van Roeselare, 20 Juni 1463, machtiging tot aanvaarden als zuster Maria Eecke.

Registrum (Acta Episcopalia) in Rijksarchief Bergen. Evêché de Tournai. N° 244).

Eindelijk nog dergelijke toelating, 2 April 1461, voor Tanne fa Nicolai Hallinx in het armen hospitaal van S. Jan te Damme.

Registrum (Acta Episcopalia) in Rijksarchief Bergen. Evêché de Tournai, N° 198).

P. ALLOSSERY.

# KRONIEK

Afgesloten op 5 Maart 1935.

## In memoriam.

Te Boschvoorde, waar hij teruggetrokken leefde, overleed in Februari 1935 de kunstschilder **Victor Verougstraete**. Hij was geboren te Kortrijk, 6 October 1868, en leerde er, in avondlessen, wat teekenen. Verder was hij door eigen kracht ontwikkeld. Te Kortrijk nog volgde hij de lessen in Engelsch gegeven door Guido Gezelle en, tot in zijn laatste dagen, sprak hij met genoegen over die heerlijke uren. In 1915 moest hij Kortrijk verlaten en week uit naar Dendermonde, waarna hij zich in 1918 te Volkegem ging vestigen en later te Boschvoorde. Hij schilderde vooral landschappen te Kortrijk en te Oudenaarde en ook enkele zee- en havengezichten in de vlaamsche kustplaatsen. Verougstraete was niet alleen schilder, hij was daarenboven folklorist en taalkundige.

16 October 1934 overleed te Antwerpen **Dr. Hilaire Allaey**s. Geboren te Woesten, 5 Juli 1873, was hij een gekend figuur in de Vlaamsche beweging. Op en top Gezelliaan bekleedt hij een eereplaats in de geschiedenis der Westvlaamsche letterkunde. Daarbij was hij wereldberoemd man der wetenschap, de baanbreker en de ziel der nieuwere tandheelkunde. Over hem en zijn werk, zie, onder meer, **Ach. [Denys] Dr. H. Allaey**s. *Een wondere kerel*. — Ons volk ontwaakt, 1929, blz. 790-792, 802-803 (met photo's).

## Huldebetoon Maur. De Wulf.

Bij gelegenheid der hulde gebracht aan den Westvlaamschen hoogleeraar te Leuven, nu 40 jaar professor aldaar, verschijnt Bd. XXXVI der *Revue néoscolastique de philosophie* als huldenummer. Het bevat 24 bijdragen aan den gevierden geleerde opgedragen.

## Aangekondigde werken.

Dom **Mich. Bocksruth** der Benedictijnenabdij van Praglia bij Padua bereidt een *Dictionnaire des monastères ayant suivi ou suivant encore la règle de Saint Benoît*. Reeds heeft hij meer dan 350 medewerkers, maar zoekt er nog andere.

Deze onder onze lezers die hem op dat gebied kunnen behulpzaam zijn worden verzocht hem hunne medewerking toe te zeggen.

Van de hand van den gunstig gekenden archivaris van 't bisdom van Doornik, Kan. **J. Warichez**, wordt aangekondigd *La cathédrale de Tournai et son chapitre*. Betreffende de hoofdkerk en hare kunstschat-ten geeft hij nu, eerder vulgarisatie, een reeks artikelen in *Collationes Tornacenses* van af 1933 (AnEm. Boekenschouw, 1934, n<sup>o</sup> 301).

Onder titel *Ars Belgica* zullen verschijnen, door de uitgeverij De Sikkels, Antwerpen, een eerste reeks prachtwerken, ieder deel inge-naaid aan den prijs van 200 fr.

I.-II. *De kathedraal van Doornik* door Kan. **J. Warichez** en prof. Dr. Ir. **C. Leurs**.

Het eerste deel zal handelen over de Romaansche bouw- en beeld-houwkunst; een tweede over Gothische bouwkunst, Gothische en Re-naissance beeldhouwkunst en mobilier.

Het eerste deel, Fransch en Vlaamsch, reeds verschenen.

III. *Barokkerken in Antwerpen*: reeds verschenen.

IV. *Lier* St. Gommarus, Stadhuis, Begijnhof, Museum Wuyts-Van Campen.

V. *De oude kerken van Doornik*.

Er worden zoo een 50 monographieën voorzien, met 7000 afbeel-dingen. Formaat 325 × 225 mM, Benevens bovengenoemde, zijn reeds in voorbereiding:

VI. Burgerlijke gebouwen te Gent.

VII. Hoei.

VIII. Brugsche kerken.

IX. Hoogstraten en Geel.

X. Burgerlijke gebouwen te Luik.

Les Editions héraldiques (Paris, avenue Hoche) vont publier un *Grand armorial de France* en 5 vol. Le premier volume vient de pa-raître. L'ouvrage complet donnera environ 30000 blasons, 6000 gé-néalogies et études historiques, 3000 illustrations et 10 planches en couleur. Plusieurs familles de Flandre y trouveront également à gla-ner.

L'auteur en est M. Henri Jouglé de Morenas.

Het huis Desclée van Parijs kondigt eene reeks uitgaven aan die zullen verschijnen onder titel *Bibliothèque historique*. Zij staat onder de leiding van den gekenden **A. Fliche**.

### Verschenen algemeene werken.

In 1934 geeft *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiasti-ques*, onder de kundige leiding der Leuvensche hoogleeraren **A. De Meyer** en Et. **Van Cauwenbergh**, 6 fascicules. Eerst fasc. XLI-XLII die het Bd. VII afsluit en gaat van *Bellotti* tot *Benoist*. Daarin

komen vooral twee studiën voor, waar ook voor onze streken veel kan geleerd worden: *Benedictins* en *Benedictines* door **Ph. Schmitz** (col. 1060-1234) en *Bénéfices ecclésiastiques* door **G. Mollat** (col. 1237-1270). Verder fasc. XLIII-XLVI, het begin van Bd. VIII, gaat van *Benoît* tot *Bertrand*. Hier vermelden we in 't bijzonder: *Bergues-Saint-Winoc* door **F. Baix** en **L. Jadin** (col. 474-486), een bondige maar volledige studie over de vermaarde abdij aldaar; *Bernardines* door **J. M. Canivez** (col. 806-809) en *Jean de France, duc de Berry* door **L. Bréhier** (col. 897-911), vooral het deel sprekende over de kunst: *L'amateur d'art et le collectionneur*.

Dom **Henri Leclercq** liet in 1934 6 fascicules van *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* verschijnen. Eerst fasc. CXXIV-CXXVII die Bd. XI afsluiten. Reeds lang heeft Leclercq ons gewoon gemaakt in dit standaardwerk aan volledige, uitgebreide en tevens over het algemeen heel degelijke studiën. In die boven vermelde afleveringen moeten we speciaal aanstippen *Monachisme*, reeds begonnen in voorgaande aflevering en loopende tot col. 1947; *Monarchie carolingienne* (col. 1964-2034) en *franque* (col. 2034-2182); *Monnaie, Monnayage, monétaire* (col. 2260-2350), alle van de hand van den verbaazenden **Leclercq**. Fasc. CXXVIII-CXXIX, die Bd. XII inzetten, hebben van dezelfde hand een studie over *Mosaïque* (col. 57-332), waar we vooral aanstippen de opgave van het dergelijk werk in « Gaule Belgique », col. 169-170.

De **Katholieke Encyclopedie**, verschijnend te Amsterdam, moeten we aan onze lezers niet aanbevelen. Het standaardwerk, dat reeds 8 deelen telt, beantwoordt ten volle aan wat verwacht mag worden van dergelijke katholieke uitgave die we broodnoodig hadden in Zuid en Noord. Dat er te beknibbelen valt, dat niet alles altijd goed te praten is, het kan niet anders bij dergelijke reuzenonderneming, wat ook de zorg weze die er aan besteed wordt. Dat er leemten zijn, gevoelige leemten zelfs, zulks ook is onvermijdelijk vooral in een 1<sup>o</sup> uitgave en daar steunen wij niet op. Enkele opmerkingen toch. *Bonne Espérance* ligt niet onder 't bisdom Luik maar wel onder dat van Doornik. *Middelburg* (v<sup>o</sup> Bladelin) is niet in Brabant maar in Vlaanderen. Voor *Brugge* wordt gezegd dat het oudheidkundig museum in de Hallen is, als alles reeds meer dan 20 jaar in Gruuthuuse bewaard wordt. In v<sup>o</sup> *Bibliographie* zijn de standaardwerken van Pirenne en P. Allosery onbekend; in v<sup>o</sup> *Beslaan* is België teenemaal genegeerd en in v<sup>o</sup> *Bedevaart* zijn er maar enkele van België opgegeven. Die nog heel onvolledige opsomming doet denken dat men voor het werk te veel aan Noord-Nederlanders heeft gevraagd over Zuid-Nederlandsche toestanden, waar Zuid-Nederlanders beter zouden te huis geweest zijn.

Dit euvel moet bij een heruitgave volstrekt geweerd worden: de eer en de degelijkheid van het anders zoo hoogstaande werk zullen er bij winnen.



Nog b. v. voor Mgr. Cam. Callewaert heeft men maar een 4 tal regels, (en dan nog!) als men voor anderen veel min hoogstaande ½ kolom heeft laten gebruiken. De Fransche staatsman Barthou komt er twee maal in als Louis en als Jean Louis! Eindelijk, noemen we het artikel *Annexionisme* een ware ontsiering van het geheel.

Men neme die enkele bemerkingsen niet als een afbreken maar eerder als een vingerwijzing van iemand die niet anders beoogt dan het prachtwerk hooger te voeren, opdat het waarlijk het katholieke standaardwerk onder alle opzichten worde voor Zuid en Noord. Moge de gewaardeerde opperleiding, nu in handen van P. Gorris, het geheel onberispelijk tot het einde voeren!

Het Algemeen Secretariaat voor katholieke Boekerijen, Cuyllitsstraat, 27, Antwerpen, na een *Titellijst* vroeger verschenen, heeft nu het 1<sup>e</sup> deel der *Auteurslijst* gegeven, onder titel **Lectuur-Repertorium, auteurslijst bevattende 12000 bio-bibliographische schrijversnota's en 1300 portretten van auteurs behoorende tot de Nederlandsche en de wereldliteratuur, met waarde- en vakaanduiding van 40000 literaire en vulgariseerende werken.** Dat er leemten in dergelijk werk kunnen gevonden worden zal wel niemand betwijfelen, ook de opstellers niet, en wij willen er niet van spreken. Wij verhoppen dat een volgende uitgave namen die nu ontbreken, en er zijn er wel eenige, zal opgeven. Een paar bijzonderheden. Sedert wanneer is Karel de Gheldere (blz. 310) leerling van Hugo Verriest geworden? Leerling van Gezelle, ja, en van het poesisjaar dat volgt op dat van Hugo Verriest. De zoogezegde Honoré en Placide Haghebaert (blz. 538) zijn een en dezelfde persoon, die, eerst onderpastoor, later Dominicaan werd en overleed in 1905.

Prachtig uitgegeven, goede nota's, wonderschoone portretten, zal dit werk ook den geschiedkundige van nut zijn.

Een werk dat ontegensprekelijk een plaats verdient in onze *Kroniek* is de tweede uitgave van *Dictionnaire historique et géographique des communes belges* door den onvermoeibaren **Eug. De Seyn**. Twee lijvige boekdeelen, tellende te samen XCIII-1518 blz.; met kaarten, en metende 285 x 210 m.M., alles netjes afgedrukt op schoon papier en opgeluisterd door ontelbare goede photoafdrukken, een waar genoeg voor de oogen, dat eer doet aan den drukker A. Bieleveld, Brussel. Ook de innerlijke waarde verdient lof. Natuurlijk moet men in dit werk geen volledigheid zoeken; natuurlijk ook zal men met sommigen uitleg van den schrijver niet altijd instemmen b. v. op toponymisch gebied. Maar als algemeen werk is dit *Woordenboek* stellig het beste wat voor onze streken tot heden in zijn slag verscheen: men vindt er voor ieder gemeente van ons land — en wat arbeid vertegenwoordigt dit niet? — aantekeningen over geschiedenis, aardrijkskunde, kunst en oudheid, plaatsnamen, waterstaat, bestuur, handel en

nijverheid, enz. enz. Kortom dus een werk van goede gehalte dat diensten zal bewijzen en daarom verdient schrijver E. De Seyn ons aller dank en lof. Die tweede uitgave merkelijk vermeerderd verscheen in 1933 en 1934 en kost 250 fr. ingenaaid en 350 fr. gebonden.

De Vlamingen hadden natuurlijk liever gehad dat het werk in hunne taal ware verschenen.

Een ander werk, absoluut eenig in zijn slag voor onze streken, hebben we nog te danken aan den noesten Benedictijnenarbeid en de alles overwinnende wilskracht van **E. De Seyn**. Men weet dat hij voor enkele jaren, benevens zijn even genoemd werk, nog een *Dictionnaire des Ecrivains belges* gaf. Dit laatste werk nu heeft hij herzien, radikaal uitgebreid tot kunsten, wetenschappen en letteren en zoeven mochten we de 1<sup>e</sup> aflevering van het nieuwe woordenboek begroeten, dat verschijnt onder titel *Dictionnaire biographique des sciences, des lettres et des arts en Belgique*. De uitgave, formaat en flinke bezorging lijk bij genoemd *Dictionnaire des communes*, is het werk van Editions l'Avenir, 34, de Jamblinne de Meuxplaats, Brussel. Het verschijnt in afleveringen van 48 blz. ten prijze van 18 fr. ieder. Het volledig nieuw woordenboek zal ongeveer 20 dergelijke afleveringen bevatten, opgeleusterd door circa 2000 portretten en honderd afbeeldingen van kunstwerken. Lijk het daar voor ons ligt, mogen we zeggen dat het geheel een leemte aanvult en ontgensprekelijk diensten zal bewijzen.

Een ander heel verdienstelijk werk is het *Répertoire des maîtres en Théologie de Paris au XIII<sup>e</sup> siècle*. Parijs, J. Vrin, 1933-1934, 2 Bd. door **P. Glorieux**. Meer dan 300 geleerden worden er opgegeven, hun levensloop en werk. Stellig zijn er nog veel leemten: in een dergelijke poging in zulks onvermijdelijk. Ook besprekingen van het werk in verscheidene tijdschriften hebben het reeds aangevuld.

Onmisbaar voor onze streken zijn de verscheidene uitgaven van Prof. **P. Geyl**. Vooreerst zijn *De Groot-Nederlandsche gedachte: historische en politieke beschouwingen*, Haarlem-Antwerpen, 1925-1930, 2 Bd., waar hij zijn opvatting uiteenzet en verdedigt. Gewis zal men niet immer met schr. akkoord gaan, maar desniettemin wint hij met zijn theorie volgelingen. Verder dan, zijn stelsel toepassend, is hij begonnen een algemeene geschiedenis der Nederlanden te bewerken, die wellicht wel een keerpunt zal vormen in de geschiedschrijving ten onzent: *Geschiedenis van de Nederlandsche stam*, Amsterdam, Wereldbibliotheek. Tot nu verschenen in 1930 en 1934, 2 lijvige Bd.: I (tot 1609) en II (1609-1688).

Eindelijk, moeten we vermelden *Un siècle de l'Eglise catholique en Belgique* (1830-1930), uitgegeven onder leiding van M. Cam. Joset en onder de hooge bescherming van het Belgisch Episcopaat. Bd.

I is verschenen en doet eveneens eer aan drukker Jos. Vermaut van Kortrijk, die het onder alle oogpunten buitengewoon goed verzorgd heeft. Sommige bijdragen erin opgenomen hebben speciaal belang voor ons Vlaanderen en zijn vermeld onder Boekenschouw in deze aflevering. Bd. II gaat eerlang ter pers: daar ook zullen verscheidene artikelen ons speciaal aanbelangen, als het Bisdom Brugge, zijn katholiek onderwijs zoo algemeen als techniek, zijn katholieke sociale actie.

Het werk kost ingebonden 250 fr. per boekdeel, postvrij te huis besteld tegen terugbetaling. Voor het buitenland hoeven port- en inrukkosten bij de hoofdsom gevoegd.

### In de archieven.

In het *rijksarchief te Brugge* is ons medelid M. R. Dewitte, archivaris, klaar met zijn inventaris van kaarten en plannen. Weldra zal het verschijnen.

Van de hand van H. Jos. De Smet, archivaris en ons medelid, is het *Inventaris van het Archief van het Land van Wynendaele en zijn toebehooren* verschenen.

Het *Stadsarchief van Brugge* is ook gereed met verscheidene buitengewoon belangrijke werken. De archivaris, ons medelid, M. R. Parmentier, geholpen door M. Schouteet, heeft een alphabetische lijst opgesteld der namen voorkomend in de Poortersboeken alsook in de registers der Thesaurie, een werk dat geroepen is om de grootste diensten te bewijzen aan alwie Brugge's ontwikkeling wil volgen. Door die beide wordt ook onverpoosd gewerkt — en reeds zijn zij het einde nabij — aan het inventaris van het belangrijk fonds der Brugsche ambachten. Eindelijk onze afgestorvene vriend en medelid M. Ern. Hosten was bij zijn overlijden klaar met het inventaris van een groot deel van het archief. Durven we verhoplen dat de stad Brugge wel de noodige middelen zal vinden om die uitgaven spoedig te laten drukken.

**M. P. Faider**, wiens *Catalogue des manuscrits conservés à Namur* verschenen is (zie daarover RBPhH. 1935, blz. 191-193), werkt aan een dergelijke catalogus voor Kortrijk.

Verder wordt aangekondigd dat **E. H. C. Declercq** zijn *Catalogue des manuscrits du grand séminaire de Malines* heeft voltooid en dat deze der hoogeschoolbibliotheek van Leuven, bezorgd door Kan. **Le Clercq**, ver gevorderd is.

Eindelijk voor enkelen tijd verscheen *Inventaire des Archives de l'Arrondissement de la Flandre Orientale et du Département ou Préfecture de l'Escaut (1794-1814)* door **Ch. Van den Haute**. Men weet

dat onder het genaamde « arrondissement de la Flandre Orientale » van 9 Dec. 1794 tot 23 Nov. 1795 insgelijks het Vrije van Brugge en de kasselrij van Kortrijk vervat waren.

### In de geschiedkundige genootschappen en tijdschriften.

Onder de onderwerpen behandeld in de *Journées d'histoire du droit*, gehouden te Leuven 28-30 Mei 1934, stippen wij eene lezing aan over de kerkelijke wetgeving van Karel den Groote, door **E. H. De Clercq**; eene over de Hansa der 17 steden door **H. Laurent** en eene over de Makelaars in de middeleeuwsche steden door **J. Van Houtte**.

In een andere zitting voor rechtsgeschiedenis, gehouden te Middelburg in Zeeland, door de *Société d'histoire du droit des pays flamands, picards et wallons*, 5-7 April 1934, hadden we **Meercamp van Embden** over de abdij van Middelburg; **W. S. Unger** over de oude vierschaar der stad; **P. Dieleman** over de Zeelandsche Polders; **Eg. I. Strubbe**, onze sekretaris, over een keure van Grevelingen uit het begin der 15<sup>e</sup> eeuw; **M. Decroix** over het verplaatsen van den zetel der rechtsmacht van de zaal van Rijsel; **F. L. Ganshoff** over de rechtsmacht der *curia comitis* in Vlaanderen tot in 't begin der 14<sup>e</sup> eeuw; **Harsin** over het groot privilege van Maria van Burgondie in 1477; **G. Gamblin** over de oorlogsverrichtingen door den prins van Oranje, rond Gent, in 1645.

Een meldenswaardig jubelfeest in de geschiedkundige wereld is wel dat der Koninklijke Commissie voor geschiedenis, die gesticht werd in 1834. Bij die gelegenheid verscheen in haar *Bull. comm. roy. d'histoire*, 1934, een studie door **H. Pirenne**, *Un précurseur de la Commission royale d'histoire en 1825* en gaf men *La commission royale d'histoire, 1834-1934. Livre jubilaire composé à l'occasion du centième anniversaire de sa fondation*. Académie royale, 1934, 372 blz. met portretten. Over het jubelfeest, zie ook RBPhH. 1935, blz. 284-286.

In de zitting van 13 Mei 1934 der *Société pour le progrès des Etudes philologiques et historiques*, Section d'histoire, sprak **A. Grunzweig** over *Les Galères de Bourgogne*, een onderwerp dat ons Vlaanderen rechtstreeks aanbelangt. Onder dien naam immers verstaat men een scheepvaartdienst door de Medici ingericht, die, onder de vlag der hertogen van Burgondie, vaarde van Porto Pisano naar Brugge eenerzijds en naar het Oosten anderzijds. Dien dienst hebben ze uitgebegaat van 1467 tot 1480 in mededinging met andere maatschappijen, onder meer die der zoogenaamde Galères de Flandre van Venetie. Spreker deelde tal van bijzonderheden mede door hem bijeenverzameld over de verscheidene overvaarten vooral over die van 1472-1473, tij-

dens dewelke een der galeien door den zeeschuimer Paul Bencke van Danzig gekaapt werd. Het is dank aan die gebeurtenis dat een groot drieliuk van Memlinc in de hoofdkerk van Danzig bewaard wordt.

In een volgende zitting der zelfde maatschappij, 11 November 1934, gaf P. Ed. de Moreau, S. J., een heel belangrijke mededeeling over *Les évêques et les monastères mérovingiens de l'ancienne Belgique*.

De goed gekende *Revue Bénédictine*, bij gelegenheid van haar vijftig jaar bestaan in 1934, heeft een jubelnummer uitgegeven, waaraan tal van Belgische en uitlandsche geleerden hebben meêgewerkt. Onder deze vermelden we H. Pirenne, *De l'état de l'instruction des laïques à l'époque Mérovingienne*.

### Hoogeschoolkonkoers

In het hoogeschoolkonkoers voor 1931-1933 verkreeg Mej. Anne Marie Feytmans van Oostende een eervolle melding met *Etude sur Thierry d'Alsace comte de Flandre*.

Voor het konkoers 1934-1935 komen onder meer vragen naar een studie over de regeering van Boudewijn V, graaf van Vlaanderen, en een over de politiek der Burgondiërs in het bisdom van Doornik in de 15<sup>e</sup> eeuw vooral onder Philips den Goede.

### Plaatselijk nieuws

Het Brugsche weekblad *La Patrie* gaf in vorm van feuilleton, van af 10 November 1934 tot en met 9 Februari 1935, een onuitgegeven werk van vriend K. De Flou zaliger, *Promenades autour de Bruges*, waardige tegenhanger van en als 't ware een bijvoegsel aan zijn *Promenades dans Bruges*. Vijf uitstappen van uit Brugge weg worden er beschreven. Zou men dit niet in boekvorm uitgeven ten bate der menigvuldige toeristen? Men weet dat de verzameling van *La Patrie* op het Brugsch stadsarchief bewaard wordt, maar voor het groot publiek, waartoe De Flou's werk bestemd is, zal het onbekend blijven, zoolang het niet in boekvorm bestaat en zulks ware jammer.

In de Brugsche bladen verschijnen bijna wekelijks bijdragen die, voor de geschiedenis van Vlaanderen, dienen vermeld te worden.

In évengeoemde *La Patrie*, onder titel *En marge du calendrier*, verschijnen buitengewoon belangwekkende artikels. Bij gelegenheid van een feest door de Kerk gevierd — van daar de titel — handelt schr. over een of andere kerk, kunstschaten enz., die op dien heilige betrek hebben en geeft er dikwijls bijzonderheden die men te vergeefs elders zou zoeken.

In *Het Belfort* mocht, voor enkele weken, Maur. Van Coppenolle, met rechtmatige fierheid, schrijven dat hij zijn honderdste *Brokjes geschiedenis van de streek* bereikt had. Onder dien titel geeft hij

er geschiedkundige nota's over een of ander gemeente uit het Brugsche, over een of ander bijzonderheid uit die gemeenten. Geschreven voor het volk is het vulgarisatiewerk.

Benevens die bijdragen, die eer doen aan het blad, verschijnen er, sinds 30 December 1933, *Brugsche wetenswaardigheden gezien van uit de Potterie*, door ons medelid E. H. Alf. Maertens. De titel is eenigzins bedriegelijk, want het gaat er hoofdzakelijk over de Potterie, hare menigvuldige kunstschaten en haar verleden: schr., die zoo heerlijk de schatten der Potterie aan het licht heeft gebracht, geeft hier con amore merkwaardige nota's.

Bij de 3 genoemde bijdragen zijn telkens, of bijna, clichés gevoegd die de waarde nog verhoogen.

Ook in *De Toekomst* (Veurne) komen af en toe geschiedkundige nota's vooral over Nieuwpoort en zijn verleden. Deze zijn geschreven door E. H. R. Dumon.

**Ardooie.** Van de hand van ons medelid E. H. P. Allossery ligt drukkensgereed: *Bijdrage tot de geschiedenis van Ardooie, meest onder kerkelijk en godsdienstig oogpunt*. Dit zal verschijnen in een volgend nummer onzer *Annales*.

**Knokke aan Zee.** Ingenieur J. De Langhe, die vooral zijn aandacht wijdt aan dien Noord-Westhoek van ons Vlaanderen, heeft een flink doordachte studie gemaakt over de monding van het oude Zwin. Zij zal verschijnen in de volgende aflevering van onze *Annales*.

**Kortrijk.** In den Zomer van 1934, bij het aanleggen der waterleidingen, heeft men verscheidene diepe ondergrondse krochten ontdekt, die uit de middeleeuwen schijnen te dagteekenen.

Onze Kortrijksche vrienden zullen daar wel meer over weten in hunne eerstkomende *Handelingen*.

**Oostduinkerke.** M. Is. Florizoone, gewezen gemeentesecretaris aldaar is bezig opzoekingen te doen naar het verleden zijner gemeente en parochie. Inlichtingen dienaangaande zullen door hem met dank ontvangen worden.

Bij de steenbakkerijen van M. Florizoone zijn in de laatste tijden heel merkwaardige vondsten gedaan van oud vaatwerk en de opzoekingen duren nog voort. Zie de beschrijving ervan in de bijdragen verschenen in *Biekorf*, 1934-1935, (AnEm. Boekenschouw, 1934, n<sup>o</sup> 294 en 1935, n<sup>o</sup> 208).

De gevonden merkwaardigheden zijn bewaard in het klein maar heel belangwekkend museum, ingericht, door toedoen van denzelfden Heer Florizoone, in een der zalen van het gemeentehuis van Oostduinkerke. 't Is een bezoek overwaard.

# BOEKENSCHOUW

VOOR DE

## GESCHIEDENIS VAN HET OUDE GRAAFSCHAP VLAANDEREN EN DE PROVINCIE WEST-VLAANDEREN

### I. HULPWETENSCHAPPEN.

#### 1. HANDLEIDING, BOEKENSCHOUW.

- 1 **P. Bonenfant.** *Die Archive Belgiens.* — Archivalische Zeitschrift, 1934.

Kijk op de verscheidene archiefverzamelingen.

- 2 **J. De Smet.** *Inventaris van het archief van het Land van Wynendaele en zijn toebehooren.* Tongeren, G. Michiels, 1934, 99 blz.

Men weet dat Wynendaele de meest uitgestrekte heerlijkheid was van het Vrije van Brugge, met een dertigtal groote achterleenen in Westvlaanderen. Het inventaris heeft 2171 nummers.

- 3 **E. I. Strubbe.** *De oorkonden uit het vlaamsche gravelijke archief op het S. Donaasfonds te Brugge.* — *ANEM* 1934, blz. 96-112.

Na een inleiding over die stukken en hun berusten in het S. Donaasfonds op het Archief van 't Brugsche Bisdom, geeft schr. een uiterst nauwkeurige beschrijving der 8 stukken, gaande van 1167 tot 1242, met aanduiding der werken waarin zij gedrukt werden. Een viertal ervan, die onuitgegeven waren, worden hier overgedrukt.

#### 2. OUDSCHRIFTKUNDE, OORKONDENLEER, TIJDREKENKUNDE, WAPENKUNDE.

- 4 **H. Lietzmann.** *Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit, des Mittelalters und die Neuzeit für die Jahre 1-2000 nach Christus.* Berlin, De Gruyter, 1934, 127 blz.

Klein boekje dat enkel de praktijk bevoegt.

- 5 **Lucien Fourez.** *Le droit héraldique dans les Pays-Bas catholiques.* Bruxelles, L'Édition universelle, 1932, 393 pp. (RBPhil. 1934, t. XIII, p. 882-891. = A. Huart).

Précis du droit héraldique, acquisition et perte, transmission de

la noblesse, honneurs y attachés, relèvement des noms et armes, ordonnances en la matière, jusqu'à son abrogation en 1795.

L'ouvrage, grandement établi sur la "*Jurisprudentia heroica*" de Chrystin, ouvrage devenu rare, rendra de grands services à ceux qui s'occupent du droit héraldique.

Le compte rendu d'A. HUART constitue une mise au point de certaines allégations. A. v. Z.

- 6 *Legislation héraldique. Loi du 23 mars établissant des mesures temporaires, destinées à maintenir l'équilibre budgétaire.* — NB. 1929-1930, t. I, p. 213-215.
- 7 **A. de Ridder.** *Le recrutement des Rois d'Armes au XVII<sup>e</sup> et XVIII<sup>e</sup> siècle.* — NB. 1927-1928, t. I, p. 5-20.
- 8 **A. de Ridder.** *Prérogatives nobiliaires et ambitions bourgeoises. III Deuil, funérailles et tombes.* — NB. 1929-30, t. I, p. 157-212.

### 3. AARDRIJKSKUNDE EN PLAATSNAAMKUNDE, VOORGESCHIEDENIS, VOLKS- EN TAALKUNDE.

- 9 **J. De Langhe.** *Het oude Zwijn.* — B. 1935, blz. 38-40.  
Bondige gegevens uit de studie door schrijver gemaakt en die verschijnen zal in een volgende aflevering der AnEm.
- 10 **A. van Zuylen van Nyevelt.** *Eene kaart van de watering van den Broucke en Moerkerke zuid over Leie door Pieter Pourtus.* — AnEm. 1934, blz. 112-124, met photo der kaart.  
Dit stuk, berustend in het Brugsche Rijksarchief, werd gemaakt door Pourbus na zijn bekende kaart van 't Vrije. Na een korte inleiding over de kaart, geeft schr. den tekst die in een hoek er van als uitleg bijkomt alsook een uitvoerige toelichting gegeven door een gelijktijdig stuk.
- 11 **R. Buckinx.** *De Westvlaamsche bergen.* — T. 1934, blz. 306-312, met platen.
- 12 **D. Lescouhier.** *Het Vrijbusch.* — B. 1934, blz. 169-173.  
Enkele bijzonderheden over het bosch en zijne geschiedenis.
- 13 **K. de Flou †.** *Over de beteekenis van enkele Toponiemen uit Westelijk Vlaanderen.* — VKVA. 1934, blz. 95-103.  
Mededeeling door Jos. De Smet van enkele nota's door wijlen K. de Flou verzameld voor het opstellen van zijn Inleiding tot het Wdb. der Toponymie: betreffende het opzoeken der etymologie. Daarbij twee lijsten met beteekenis van omtrent 140 plaatsnamen.
- 14 **J. Helsen.** *De Poëzie der Plaatsnamen.* — T. 1934, blz. 66-68.
- 15 **E. Vlietinok.** *Uitwijking van plaatsnamen in Middelceurisch Vlaanderen.* — B. 1934, blz. 233-240.
- 16 **J. D[e] S[met].** *Plaatsnamen. Een mengeling uit het pas verschenen XV<sup>e</sup> deel van K. de Flou's Woordenboek der Toponymie.* — B. 1934, blz. 271-276.
- 17 **J. De Smet.** *D: verfransching van de straatnamen in Westvlaanderen (1806-1807).* — VTVL. Med. 1933, blz. 21-34.



- 18 P. D[e] B[rabandere]. *Methela. De oude busschen van Oyghem.* — B. 1935, blz. 18-20.  
Enkele nota's over de bosschen en dien ouden naam die in de XI<sup>e</sup> eeuw niet meer voorkomt, maar vervangen werd door Ooigem.
- 19 J. D[e] S[met]. *De plaatsnaam Smede.* — B. 1934, blz. 254-255.
- 20 R. Dufiou. *De « Carrick » te Vlamertinge.* — B. 1934, blz. 258.  
Uitleg van dien herbergsnaam, verschenen in *De Poperingenaar* van 17 April 1932.
- 21 J. D[e] W[olf]. *Les mayens.* — B. 1935, blz. 21-23.  
In dien naam veel gebruikt in 't Fransch Wallis (Valais, Zwitserland) om grasweiden te beduiden tusschen de beboschte berg-hellingen, vindt schr. een Germaanschen oorsprong.
- 22 E. Neylants. *Loterij en volksleven te Brugge vijfshonderd jaar geleden.* — B. 1934, blz. 289-297.  
Bijzonderheden getrokken uit wat destijds L. GILLIODTS-VAN SEVEREN over die 15<sup>e</sup> eeuwse loterij uitgaf in *La Flandre*, deel I-III.
- 23 E. I. Strubbe. *Hoe een Tieltenaar in 1684 zijn ziel aan den duivel verkocht.* — B. 1934, blz. 298-301.  
Geen fabel, maar, lijk schr. zegt, een onbetwistbaar echt stuk die het feit bevestigt, door hem hier ontleed.
- 24 P. Denis du Péage. *Mariages et autres solennités extraits des comptes de la ville reposant aux archives communales de Lille.* — SEPC. Bull. 1934, t. XXXIV, p. 133-189.
- 25 *Begravenis te Yper in 1714.* — B. 1934, blz. 255.  
Melding van een gebruik getrokken uit CFF. Ann. 1895, blz. 461.
- 26 V. De Meyere. *De Vlaamsche Vertelselschat, IV. Antwerpen, De Sikkel, 1933, met pl.*  
Dit deel is gewijd aan dieren- en plantensprookjes. De geheele verzameling in 4 deelen bevat circa 500 sprookjes en kost per deel 32,50 fr.
- 27 *Zei-spreuken.* — B. 1934, blz. 147-149, coll. 1935, blz. 16.
- 28 M. d. l. C. *De weerwolf.* — B. 1934, blz. 306-308.  
Oud verhaal uit Fransch Vlaanderen. Daarbij een nota van K naar GEZELLE's *Rond den Heerd*, Bd. IV, blz. 2. — B. 1934, blz. 309-310.
- 29 R. Dumon. *Over den oorsprong onzer kermissen.* — B. 1934, blz. 269-271 coll. J. D[e] W[OLF] *Kermis-Kerkfeest.* — B. 1934, blz. 304-306.
- 30 A. Van Loey. *L'étude de la grammaire historique du Néerlandais.* — RBPhH. 1934, p. 983-902.  
Naar aanleiding van het laatste standaardwerk op dat gebied *Historiese Grammatika van het Nederlands* door SCHÖNFELD (Zutphen, W. J. Thume en C<sup>o</sup>, 1932. XLVIII-339 blz.). Deze uitgave is reeds de derde.

31 **F. Karg.** *Flämische Sprachspuren in der Halle-Leipziger Bucht.* Halle, Saal, Niemeyer, 1933, 57 blz.

32 **A. Van Loey.** *Nog fragmenten van een gesprekboekje.* — RBPhH-1935, blz. 5-23 (met photos).

Een fragment door schr. ontdekt in het algemeen Rijksarchief, van circa 1400, is een brokstuk van een gesprekboekje waarvan een 16<sup>e</sup> eeuwsch afschrift berust in de stadsbibliotheek van Den Haag. Nauwkeurige beschrijving en onderzoek der twee gevolgd door de uitg. van beide.

33 **H. Obreen-A. Van Loey.** *De oudste Middelnederlandsche Oorkonden* voor onderwijs en eigen studie verzameld en naar het oorspronkelijke uitgegeven. — VKVA. 1934, blz. 329-471.

Een reeks van 33 oorkonden in 't Middelnederlandsch tot en met 1270 opgesteld, waarvan het oorspronkelijk nog bestaat. De teksten zijn alle, ook de reeds vroeger uitgegevene, van het oorspronkelijk stuk afgeschreven; voorzien van taal- en geschiedkundige aantekeningen. Ten slotte een calendarium, een naamregister en een uitvoerig glossarium.

De volgende Vlaamsche oorkonden zijn hier voor het eerst uitgegeven:

5 en 6.— Maart 1260. Rentekoop te Gent door den ridder Gerard van Rode.

8.— April 1263. Verkoop van land in Zaamslag en Otene aan het Sint-Janshospitaal te Gent.

9.— December 1263. Verkoop van land in het ambacht van Dudzele (Brugsche Vrije).

14 en 15.— November 1266. Ruiling van land te Houtave tusschen de abdij van Sint-Andries en de leprozerij van Sinte-Magdalen te Brugge.

17.— Februari 1267. Schenking van een goed gelegen te Meetkerke.

19.— April 1267. Rentekoop op goed te Lissewege.

21.— October 1267. Gift van rente op goed te Meetkerke.

22.— November 1267. Verkoop van land en rente aan de abdij van Sint-Andries.

27.— Februari 1269. Gift van land en jaarrente te Zuienkerke.

30.— October 1269. Vestiging van een jaarrente op een huis, ten behoeve van het Sint-Janshospitaal te Gent.

31.— November 1269. Gift van land in erfpacht op Zedelgem.

32.— Juli 1270. Verkoop van een jaarrente op goed te Zandvoorde bij Oostende, door hoorigen van de Sint-Donaaskerk.

33.— Juli 1270. Verkoop van land op Sinte-Kruis (Ambacht van Syseele).

De tekst der oorkonde n. 7 en n. 23 als onuitgegeven vermeld, is uitgegeven in *La Flandre*, I (1867), bl. 46 volgens het oorspr. en in deze *Annales de la Soc. d'Emulation*, t. XXXVIII (1888), blz. 75, naar een Cartularium.

De titel en de inleiding maken aanspraak op volledigheid (nog-

maals duidelijk uitgesproken door H. Obreen in de *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, XIV, 1935, blz. 95, nota): deze bewering moet wel verrassend blijken voor iemand die weet dat er nog tientallen onuitgegeven Middelnederlandsche oorkonden uit het bestreken tijdvak, in Vlaamsche archieffonds en aanwezig zijn.

A. V.

- 34 **A. Cosemans.** *Taalgebruik in Vlaanderen en Brabant tijdens de Middeleeuwen.* — VKVA. 1934, blz. 485-512.

Enkele aanmerkingen en terechtwijzingen (nl. op de werken van Pirenne en Des Cressonnières). De beweringen van den schr. vragen een dieper en uitgebreider onderzoek.

- 35 **H. Obreen.** *L'introduction de la langue vulgaire dans les documents diplomatiques en Belgique et aux Pays Bas.* — RBPhH. 1935, p. 90-98.

In Vlaanderen zou dit eerst geschied zijn. Zie ook nota bij vorig nummer.

- 36 **A. Van Loey.** *De Oudste Nederlandsche Oorkonden van Bochoute en Velzeke stylistisch vergeleken.* — VKVA. 1934, blz. 589-600.

De oorkonde van Bochoute 1249 vergeleken met drie oorkonden uitgaande van schepenen van Velzeke in de jaren 1254, 1257 en 1267: waarschijnlijk volgens eenzelfde formulier opgesteld. Ten slotte een vergelijking met een Brabantsche oorkonde (Lubbeek, 1167) waarop schr. steunt om de "eerstigheid" van Vlaanderen in het gebruik der landstaal te betwisten.

- 37 **A. V[iaene].** *Borrelle — Cooptauwer — Taetgesnidere.* — B. 1934, blz. 248-252.

Proeve van uitleg dier oude woorden.

- 38 **A. V[iaene].** *Convere — Converie — Prael.* — B. 1934, blz. 288-285.

Proeve van uitleg dier woorden.

- 39 **J. Grauls en J. F. Vanderheyden.** *Two Flemish proverbs in Chancer's Canterbury tales.* — RBPhH. 1934, p. 745-749.

#### 4. PENNING-, MUNT- EN ZEGELKUNDE.

- 40 **M. Tourneur - Nicoméde.** *Bibliographie générale de la Sigillographie.* Besançon, 1933.

Van 1926 tot 1932 gaf schrijfster de *Bibliographie* in *Bibliographie moderne*. Nu heeft ze alles samen geordend en het geheel met een tafel voorzien. Voor ieder afdeeling is de verdeeling gedaan per land.

#### 5. GESLACHTKUNDE, LEVENSBERICHTEN.

- 41 **Bon M. Houtart.** *Note sur l'origine de la maison de Beaufort-Spontin.* — NB. 1931-32, t. I, p. 11-34.
- 42 **P. H.** *Généalogie de la famille Brugmann* — NB. 1929-30, t. I, p. 5-17.
- 43 **M. R. Goffin.** *Généalogie de la Famille de la Catoire.* — NB. 1929-30, t. I, p. 19.

- 44 **D. C[oppieters] G[ibson].** *Généalogie: Coppieters. Branche de Gibson.* — NB. 1931-32, t. I, p. 141-149.
- 45 **A. Roersch.** *Livinus Torrentius ou Vander Beke.* — BN. t. XXV, col. 462-475.  
Bisschop van Antwerpen, geb. te Gent in 1525.
- 46 **U. Berlière.** *Henri de Tholnes.* — BN. t. XXV, col. 414.  
Bisschop suffragaan van Luik en Utrecht in de 15<sup>e</sup> eeuw. Geb. in Zeeland.
- 47 **P. Bergmans.** *Martin Tracenus.* — BN. t. XXV, col. 516.  
Vlaamsch reiziger. 15<sup>e</sup> eeuw.
- 48 **R. Apers.** *Philippe Triest.* — BN. t. XXV, col. 632-633.  
Ridder, officier in 't Spaansch leger, broeder van bisschop Triest, 17<sup>e</sup> eeuw.
- 49 **R. Apers.** *Philippe Léonard Jean, baron de Triest.* — BN. t. XXV, col. 633-634.  
Legerhoofd, in Spanje geboren van Brugsche herkomst, 18<sup>e</sup> eeuw.
- 50 **P. Mansion.** *Charles Joseph Marie de Tilly* — BN. t. XXV, col. 263-264.  
Generaal, geboren te Brugge.
- 51 **L. Fredericq.** *Gustave Charles Désiré Titeca.* — BN. t. XXV, col. 340-341.  
Legergeneesheer, geb. te Westnieuwkerke.
- 52 *Een schoon jubileum.* — S. Gregoriusbode (Bijblad aan LP.) 1934, blz. 52-53.  
Em. Van Kerschaever, 50 jaar organist in S. Salvator te Brugge.
- 53 *De heer Demazière 50 jaar koster.* — S. Gregoriusbode (Bijblad aan LP.) 1934, blz. 39.  
Koster te Steenkerke bij Veurne.

## II. ALGEMEENE GESCHIEDENIS.

### 1. GESCHIEDENIS VAN VLAANDEREN.

- 54 **M. Van Empel en H. Peeters.** *Zeeland door de eeuwen heen.* Middelburg, G. W. Den Boer.  
De 9<sup>e</sup> aflevering van dit standaardwerk is reeds verschenen.
- 55 **M. Lintzel.** *Ueber Einhards Vita Karoli.* — Forschungen und Fortschritte, 1934, n. 14, p. 179 ss.
- 56 **P. Lehmann.** *Karls des Grossen literarisches Bild im lateinischen Schrifttum des Mittelalters.* — Forschungen und Fortschritte, 1934, n. 26, blz. 318 vgd.
- 57 **R. Wahl.** *Karl der Grosse. Eine historie.* Berlin, S. Fischer, 1934, 460 pp. 5 pl. en 3 kaarten. Pr. 5,60 Rm.
- 58 **G. G. Dept.** *Letold de Tournai.* — BN. t. XXV, col. 501.  
Vlaamsch ridder uit de 1<sup>e</sup> kruisvaart.
- 59 **F. L. Ganshoff.** *Gui de Thourout.* — BN. t. XXV, col. 141-143.  
Ridder, trouwe volgeling van Gwijde van Dampierre.
- 60 **G. G. Dept.** *Thomas de Savoie.* — BN. t. XXV, col. 37-41.  
Graaf van Vlaanderen door huwelijk met Joanna van Constantinopel.

- 61 **Fl. Prims.** *Antverpiensia 1933*. Zevende reeks. Antwerpen, De Vlijt, 1934, 438 blz.  
Nieuwe kijk op het tijdstip aldaar van Lodewijk van Male, onder meer heel belangwekkende bijdrage over *Lodewijk van Male. flamingant*.
- 62 **Fl. Prims.** *Het eerste officieel Fransch te Antwerpen*. — VKVA. 1933, blz. 763-781.  
Onder Lodewijk van Male was in Vlaanderen de taal Fransch in de centrale diensten. Nadat de graaf Antwerpen had genomen in 1357, binst heel zijn regeering zijn de brieven tusschen graaf en stad in 't Vlaamsch en zoo ook blijven de rekeningen. Toen echter de graaf Antwerpen afstond (1380) aan zijn schoonzoon, Philip den Stoute, komt het Fransch op.
- 63 **V. Fris.** *Roland de Uutkerke*. — BN. t. XXV, col. 1020-1026.  
Vlaamsch diplomaat, 14<sup>e</sup> eeuw.
- 64 **B. Croco.** *Un condottiere italiano del Quattrocento: Cola di Monforte. conti di Campobasso, e la fide del Commynes* — Critica, 1934, p. 16 ss. ; 88 ss.  
Over dien Italiaanschen medewerker met Karel den Stoute en de waarde der getuigenis van onzen kroniekschrijver Philip de Commynes.
- 65 **V. Fris.** *Pierre Tyncke*. — BN. t. XXV, col. 866-871.  
Gentsch samenzweerder, 15<sup>e</sup> eeuw.
- 66 **P. Bergmans.** *Adrien Todeschinus*. — BN. t. XXV, col. 379-380.  
Kapitein, geboren te Gent in 1471.
- 67 **V. Fris.** *Jean de Uutkerke*. — BN. t. XXV, col. 1018-1020.  
Vlaamsch ridder, 15<sup>e</sup> eeuw.
- 68 **R. Apers.** *Philippe Triest*. — BN. t. XXV, col. 631-632.  
Ridder, Gentsch politiek man, 16<sup>e</sup> eeuw.
- 69 **V. Fris.** *Jean Uutermeire*. — BN. t. XXV, col. 1014-1015.  
Gentsch opstandeling, 16<sup>e</sup> eeuw.
- 70 **G. G. Dept.** — *Ferdinand Alvarez de Tolède, duc d'Albe*. — BN. t. XXV, col. 388-404.
- 71 [AnEm. 1934, n<sup>o</sup> 101] **L. Van der Essen.** *Alexandre Farnèse, prince de Parme, gouverneur général des Pays-Bas*. t. II (1578-1582), t. III (1582-1594) Bruxelles, Librairie nationale d'Art et d'histoire. 1934.
- 72 **M. Sabbe.** *Klaagdichten over het Barrière-Tractaat*. — VKVA. 1934, bl. 9-34.  
Schr. doet ons de gezindheid kennen die zich in de Zuidelijke Nederlanden ontwikkelt bij het sluiten van het Barrière-tractaat. Hij ontleedt twee gedichten die rond het jaar 1715 gedrukt zijn : *Les Lamentations et les Regrets de la Patrie désolée* (se trouvent à vendre à Lille, chez Jaques le Francq) en het uitvoeriger Vlaamsch gedicht : *Dialogue tusschen een Hollander en Vlaminc over het werck van Barriere*, met het fictieve adres "tot Geneve op druckerije onder de Persse". Beide stukken behooren tot de Pamflettenverzameling van de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage. Op bl. 11-13 benuttigt Schr. gegevens uit zeldzame

pamfletten o. a. uit een protestschrift van Gentsche en Brugsche notabelen tegen het Tractaat.

73. **M. Sabbe.** *Vreugdezangen bij het tijdelijk verdrijven der Barrière-garnizoenen in 1745.* — VKVA. 1934, bl. 241-252.

Vijf volksliederen van West-Vlaamschen oorsprong (in handschrift bewaard bij het Comité Flamand de France) zijn hier ontleed en gedeeltelijk uitgegeven: Op den slag van Fontenoy. — De Inneming van Doornik. — Inneming van Nieupoort. — Op de Inneming van Knokke, Audenaerde, Oostende, Melle, enz. Belangwekkende kijk op de politieke en godsdienstige stemming: de Fransche zegepralen worden als katholieke triomphen gevierd. Hollanders en Engelschen zijn de vijanden. De misnoegdheid wegens de Barrière-garnizoenen komt sterk tot uiting.

74. **S. Tassier.** *Les Belges et la Révolution française (1789-1793).* — RUB. 1934, t. XXXIX, p. 452-470.

## 2. PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS.

75. **J. G. Claeys.** *Philips van Belle, pensionaris van Brugge, 1516-1592.* — AnEm. 1934, blz. 1-14, met plaat.

Belangwekkende losse aantekeningen over dien verdienstelijken ambtenaar, over wien weinig of niets bekend was.

76. **A. De Jonghe.** *Onuitgegeven bescheiden over de gebeurtenissen te Brugge in Augustus en September 1830.* — AnEm. 1934, blz. 124-176.

Aan de hand van talrijke onuitgegeven bescheiden, berustend op het algemeen Rijksarchief in Den Haag, geeft schr. ons een heel belangrijke bijdrage over die roerige dagen. Grondige wijzigingen brengt hij niet aan de bijdrage door L. RYELANDT in AnEm. 1905, blz. 243-301, hij zegt het zelf, maar inderdaad worden hier andere getuigen voorgebracht, die de feiten uit een anderen hoek bekijken en zoo ook soms andere feiten zien. 10 bewijsstukken worden in aanhang afgedrukt.

77. **J. Schepens.** *Een Italiaan te Brugge: Lionello Fiumi.* — T. 1934, blz. 662-664.

Over het boek van Fiumi *Un' Clanda fra due orarii e ritorno via Bruges.* Dat verscheen met links Italiaanschen tekst en rechts Nederlandschen tekst door Carla Simons.

78. **H. Van Werveke.** *Kritische studiën betreffende de oudste geschiedenis van de stad Gent.* Antwerpen, De Sikkel, 1933, 104 blz. (RBPhH. 1934, blz. 822-826 = F. Vercauteren).

79. **W. H. Schukking.** *De vesting Hulst, haar beleg in 1645 en haar betekenis als monument van geschiedenis en kunst.* — Oudh. kring "De Vier ambachten", Hulst, 1934, blz. 51-90.

80. **J. Adriaanse.** *De Hulstersche stadsrekening van 1326.* — Oudh. kring "De vier ambachten", Hulst, 1934, blz. 15-50.

81. **J. De Langhe.** *Keuwelhofsteden te Knokke en te Westkapelle.* — B. 1934, blz. 211-215.

Belangwekkende nota's aangaande een drietal hofsteden: vermeldingen, ligging, naam, oorsprong.

82. *Vikings te Kortrijk.* — B. 1935, blz. 32.

- Nota getrokken uit RBPhH. Bd. XIII, blz. 751, naar de *Annales Vedastini*.
- 83 **J. Pollet.** *De aandeekooi te Meetherke.* — B. 1934, blz. 259-262.  
Heel belangwekkende gegevens over die "zwanerie" die tot leen verheven werd.
- 84 **E. Vlietinok.** *Jean Turpin.* — BN. t. XXV, col. 848-850.  
Burgemeester van Nieuwpoort, 15<sup>e</sup>-16<sup>e</sup> eeuw.
- 85 **M. Van Coppennolle.** *Oostkerke-bij-Brugge.* — T. 1934, blz. 136-139 met platen.  
Heel goede vulgarisatie.
- 86 **J. Claeys.** *Sint Michiels-bij-Brugge.* — T. 1934, blz. 671-675 met platen.  
Enkele nota's over geschiedenis, parochiekerk, gemeente. Goede vulgarisatie.
- 87 **St. Stréuvels.** *Tieghem. Het Vlaamsche rustoord.* Tielt, J. Lannoo. Tweede bijgewerkte uitgave. Fr. 8.  
De 1<sup>o</sup> uitgave van dit werk werd besproken in AnEm. Boekenschouw, 1909, n<sup>r</sup> 78.
- 88 **R. Duflou.** *Vlamertinge.* — T. 1934, blz. 622-624, coll. blz. 718, met platen.
- 89 *Mietje Verinde, de honderdjarige van Zuienkerke.* — Ons volk ontwaakt, 1935, blz. 97 (met photos).

### III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS.

#### I. RECHT EN INSTELLINGEN.

- 90 **U. Stütz.** *Römerwergeld und "Herrenfall". Zwei kritische Beiträge zur Rechts- und Verfassungsgeschichte der Fränkische Zeit.* Berlin, De Gruyter, 1934.
- 91 **F. L. Ganshof.** *Note sur le sens de "Ligeris" au titre XLVII de la Loi salique et dans le "Querolus".* — Historical essays in honour of James Tait. Manchester. 1933, p. 111-120.  
Ligeris is niet, lijk men altijd zegt, de Leie maar wel de Loire.
- 92 **L. Cerepnin.** *Sur le contenu et l'origine du Capitulaire de villis* (in 't Russisch). — Bull. de l'Academie des sciences de l'U. R. S. S. Leningrad, 1934, série VIII, p. 359-386.
- 93 **A. V[iaene].** *Een vonnis te Kortrijk in 1575* — B. 1934, blz. 285-286.  
Nog een voorbeeld van vonnis waar de weerspiegeling van het misdrijf in de straf voorkomt.
- 94 **E. I. Strubbe.** *Oud Rechtsgebruik.* — B. 1934, blz. 231-232.  
Uitleg van het gezegde: Iemand de hand afwinnen.
- 95 **J. D[e] S[met].** *Bijnamen van misdadigers uit de XVI<sup>e</sup> eeuw.* — B. 1935, blz. 12-16.  
Eigenaardige reeks bijeenverzameld door K. de Flou zaliger.
- 96 **E. Lancien.** *Les gens de loy de Bailleul à Armentières en 1584.* — CFF Bull. 1934, p. 299-300.
- 97 **L. Goemans.** *Antoine van tsestich.* — BN. t. XXV, col. 809-813.  
Rechtskundige en ortograaf, Heer van Damme, 15<sup>e</sup> eeuw.

- 98 **A. Roersch.** *Jean Van Torre.* — BN. t. XXV, col. 459.  
Brugsch rechtsgeleerde, 17<sup>e</sup> eeuw.
- 99 **P. Bergmans.** *Ignace Van Toers.* — BN. t. XXV, col. 381-383.  
Advokaat, geb. te Gent 1767.
- 100 **L. Goffin.** *Louis François Bernard Trioen.* — BN. t. XXV, col. 649.  
Advokaat, geb. te Westnieuwkerke, 19<sup>e</sup> eeuw.
- 101 **E. Lesne.** *La matricule des pauvres à l'époque carolingienne.* —  
Revue Mabillon, 1934, t. XXIV, p. 105-123.
- 102 **M. Fosseyeux.** *Les premiers budgets municipaux d'assistance. La  
taxe des pauvres au XV<sup>e</sup> siècle.* — Revue d'histoire de l'Eglise  
de France, 1934, p. 407-432.  
Meest voor Frankrijk, doch ook zeer leerzaam voor onze ge-  
westen.
- 103 **W. Van Hille.** *La coutume de Messines.* — Bull. comm. roy. des  
anciennes Lois et ordonnances, 1934, p. 1-113.
- 104 **V. Fris.** *Baudouin Untervolrestraete ou de le Volrestraete, de  
vico Fullonum.* — BN. t. XXV, col. 1016-1018.  
Gentsch financier en magistraat, 14<sup>e</sup> eeuw.
- 105 **V. Fris.** *Jean Utenhove.* — BN. t. XXV, coll. 990-994.  
Gentsch magistraat, 14<sup>e</sup> eeuw. Ook nog over een 5tal anderen  
van dien naam.
- 106 **A. van Zuylen van Nyevelt.** *Nicolas Uten hove.* — BN. t. XXV,  
col. 999-1010.  
Ridder en magistraat, geb. te Gent, 14<sup>e</sup> eeuw.
- 107 **R. Apers.** *Nicolas Triest.* — BN. t. XXV, col. 626-629.  
Vlaamsch magistraat, 15<sup>e</sup> eeuw.
- 108 **V. Fris.** *Jacques Thysebaert.* — BN. t. XXV, col. 217-222.  
Gentsch magistraat, 17-18<sup>e</sup> eeuw.
- 109 **L. Goffin.** *Joseph Ferdinand Toussaint.* — BN. t. XXV, col. 509-  
510.  
Notaris, geb. te Meulebeke in 1807.
- 110 **P. Bergmans.** *Liévin van Thyne.* — BN. t. XXV, col. 159-160.  
Gentsch landmeter, 17<sup>e</sup> eeuw.

## 2. ECONOMISCHE EN MAATSCHAPPELIJKE GESCHIEDENIS.

- 111 **F. Vercauteren.** *L'interprétation économique d'une trouvaille de  
monnaies Carolingiennes faites près d'Amiens en 1865* — RBPhH.  
1934, p. 750-758 (avec carte).
- 112 **E. I. Strubbe.** *Un chirographe d'Ypres de 1253 conservé et inédit.*  
— RBPhH. 1934, p. 763-766.  
Sedert de oorlogsgruwel de rijke verzameling chirografen te  
Yper vernield heeft, is het stuk hier uitgegeven en besproken,  
bewaard in het archief van 't Bisdóm te Brugge, wellicht een  
unicum geworden: het is een schuldbekenenis van September  
1253 te voldoen op de Brugsche jaarmarkt.
- 113 **R. De Roover.** *Le livre de comptes de Guillaume Ruyelle, chan-  
gier à Bruges (1369).* — AnEm. 1934, p. 15-95 met pl.



Brugge heeft de eer, alleen in België, een reeks rekeningboeken te bezitten uit de middeleeuwen. Schr. had reeds vroeger een studie gewijd aan die van Collard de Marke (1366-1369): nu neemt hij dien van Willem Ruyelle en geeft ons een beschrijving en studie die de moeilijksten bevredigen moet. Het boek is in 't Fransch geschreven, wat in die tijden, in den groothandel en finantiewezen, wel meer voorviel.

- 114 **W. Friocius.** *Der Wirtschaftskrieg als Mittelhansischer Politik im 14 und 15 Jahrhundert.* — Hansische Geschichtsblätter, 1933, (vervolg en slot).
- 115 **R. De Roover.** *L'organisation administrative et commerciale de la Compagnie d'Ostende.* — Bull. d'études et d'informations de l'institut supérieur de commerce St Ignace. Anvers, Mai 1934.  
Veel nieuws. De "Compagnie" is reeds het volmaakt beeld eener groote kapitalistische inrichting.
- 116 **G. Verlende.** *Een oud zeeboek op nieuwe vaart.* — B. 1934, blz. 201-207.  
Enkele aantekeningen aangaande het boek vermeld in de bijdrage opgegeven in AnEm. Boekenschouw, 1934, n° 169.
- 117 **A. Ronse.** *De Windmolens* met een voorwoord door F. VAN RYCKEVORSEL, Brugge, Desclée, de Brouwer en C<sup>o</sup>, 1934, 180 blz. met pl. Fr. 50 (AnEm. 1934, p. 181-182 = E. I. Strubbe).  
Een handschrift onlangs door J. De Smet in de nagelaten papieren van vriend K. De Flou gevonden bewijst dat de geschiedkundige inleiding in dit werk wel van De Flou is.
- 118 **P. Van Damme.** *Les anciens moulins de Dunkerque.* — Le Lion de Flandre, 1934, p. 107-116.
- 119 *Introduction du système Dekker en Flandre Belge. La cérémonie d'inauguration a Ghistel.* — Le Lion de Flandre, 1934, p. 79-83.  
Feesten bij gelegenheid van den verdekken molen alhier te Ghistel.
- 120 **M. Braet.** *Les syndicats de meuniers en Flandre Belge.* — Le Lion de Flandre, 1933, p. 176-178.  
Bondig overzicht van ontstaan en werking.

### 3. GESCHIEDENIS DER WETENSCHAPPEN, LETTEREN EN VLAAMSCHE BEWEGING.

- 121 **A. Pelzer.** *Barthélemy de Bruges, philosophe et medecin du XII<sup>e</sup> siècle* († 1356). — Revue neo-scholastique, 1934, t. XLI, p. 459-474.  
Hij was leeraar aan de facultas artium der Parijzer hoogeschool. Schr. geeft de opsomming zijner werken en een kijk op de gemoedelikheden die heerschte in zijn lessen.
- 122 **Jan Yperman,** *de vader van de vlaamsche heekunde.* — Le Lion de Flandre, 1934, blz. 148-152.  
Overdruk van Vande Velde's redevoering vermeld in AnEm. Boekenschouw, 1934, n° 178.
- 123 **L. Fredericq.** *Jean Utergaleide ou Joannes de Galeida.* — BN. t. XXV, col. 1013.  
Geneeskundige, geb. te Gent, in 1385.

- 124 **P. Bergmans.** *François de Thoor ou Thorius.* — BN. t. XXV, col. 121-122.  
Geneeskundige, dichter, geboren te Belle, 16<sup>e</sup> eeuw.
- 125 **P. Bergmans.** *Raphael de Thoor ou Thorius.* — BN. t. XXV, col. 122-124.  
Geneeskundige, dichter, geb. te Belle, 16<sup>e</sup> eeuw.
- 126 **G. Sartou.** *Simon Stevin of Bruges (1548-1620)* — Isis, 1934, t. XXI, p. 241-303 avec pl.
- 127 **P. Mansion.** *Joseph Marie de Tilly.* — BN. t. XXV, col. 264-269.  
Generaal, mathematicus, geb. te Ieper.
- 128 **V. Fris.** *Thomas de Bergues Saint Winnoc.* — BN. t. XXV, col. 27-30.  
Geschiedschrijver uit de 14<sup>e</sup> eeuw.
- 129 **H. Vander Linden.** *Jacques Typoets.* — BN. t. XXV, col. 871-874.  
Brugsch geschiedschrijver, 16<sup>e</sup> eeuw.
- 130 **M. Francon.** *Les albums poétiques de Marguerite d'Autriche.* Harvard, University Press.  
Het gaat over 3 handschriften uit de Kon. Bibliotheek met verscheidene gedichten.
- 131 **C. De Clercq.** *Une œuvre inédite de Chretien Masseur († 1546).* — De Gulden passer, 1934, blz. 14 vgd.  
Humanist, geb. te Waasten.
- 132 **P. Bergmans.** *Charles Utenhove.* — BN. t. XXV, col. 988-986.  
Gentsch humanist, 16<sup>e</sup> eeuw.
- 133 **A. Roersch.** *Antoine Van Torre.* — BN. t. XXV, col. 452-453.  
Jezuiet, humanist † te Kortrijk in 1679.
- 134 **C. Debaive.** *Jean Baptiste Triest.* — BN. t. XXV, col. 624-625.  
Capucien, Latijnsch dichter, 15<sup>e</sup> eeuw.
- 135 **M. Heijer.** *Maerlant's Leven van Sint Franciscus.* — TNTL. 1934, blz. 114 vgd.
- 136 **L. Willems.** *Maerlant-studiën.* — VKVA. 1934, blz. 281-292.  
Een reeks gegronde gissingen over :  
1. *Maerlant's geboorteland* : nl. Brugge-Ambacht, steunend op een verbeterde lezing van *Alexander*, I, 1081 :  
2. *Maerlant's terugkeer naar Vlaanderen* : omtrent 1266 verliet M. het eiland Oost-Voorne en kwam zich te Damme vestigen : dat hij te Damme *schepenclerk* werd « is een zeventiende eenwische legende (Sanderus) die allen historischen grondslag mist ».  
3. *Het kosterken van Maerlant* : Schr. waagt de lezing « Jacob, die conster (constenare?) van Maerlant » — en dan zou M. geen koster geweest zijn.
- 137 **J. W. Muller.** *Reinaert-studiën.* — TNTL. 1934, blz. 53-127.
- 138 **J. Vercoillie.** *Philippe Utenbroeke.* — BN. t. XXV, col. 980.  
Vlaamsch dichter die leefde te Damme, 13<sup>e</sup> eeuw.
- 139 **C. Debaive.** *Guillaume Utenhove.* — BN. t. XXV, col. 988-989.  
Vlaamsch dichter, 13<sup>e</sup> eeuw.
- 140 **J. Muls.** *De Dichters der Schelde.* — VKVA. 1934, blz. 839-880.  
Oude en nieuwe liederen en gedichten over de [Beneden] Schel-

- de vooral bij Antwerpen, letterkundig toegelicht. Terloops de Vlaamsch-Zeeuwsche Schelde in de Geuzenliederen der 16<sup>e</sup> eeuw.
- 141 *Werken van Michiel De Swaen*. Dl. VI uitg. door V. CELEN met de medewerking van C. HUYSMANS en MAUR. SABBE. Antwerpen, De Sikkel, 342 blz. Fr. 40.
- Daarmede is de uitg. van het werk van den Duinkerkschen dichter bijna voltooid. Dr Celen belooft nog De Swaen's vertaling van *Den Cid* en *Andronicus* (zie daarover AnEm. Boekenschouw 1927, n<sup>o</sup> 543).
- 142 *Le Chant des Fils de Flandre*. — Le Lion de Flandre, 1934, blz. 161-162.
- Fransche vertaling door Rodenbach zelf gemaakt van zijn *Lied der Vlaamsche Zonen*.
- 143 B. H. Molkenboer. *Vondel - Bilderdijk - Gezelle*. — Kultuurleven, Juli 1934.
- 144 *Trilogie Neerlandaise. Ruusbrouc. - Erasme - Gezelle*. Anvers, Ça ira.
- Verheerlijking dier drie groote. Weinig nieuws.
- 145 G. Broms. *Gezelle en de traditie*. — De nieuwe Taalgids, 1934, blz. 198-198.
- 146 K. Van Acker. *Het temperament van Guido Gezelle*. — Vlaamsch geneeskundig tijdschrift, 1935, blz. 3-16.
- Naar de temperamenten theorie van Kretschmer wordt Gezelle geplaatst onder de volkomen cyclothymiekers. De geleerde Gentsche psychiater geeft stellig een "essay" lijk hij het noemt, op de meest degelijke wijze, maar, wij vragen ons af, of het niet gewaagd is een man op gebied van psychiatrie te beoordeelen als men dien man niet herhaaldelijk in handen en onder oogen heeft gehad.
- 147 Ch. d'Ydewalle. *Enfances en Flandres*. Bruxelles, Nouv. soc. d'Editions, [1934].
- Boek dat onder meer een paar grove beschuldigingen bevat tegen Gezelle: zie volgend nr.
- 148 C. Debusschère. *Voix d'outre tombe*. — Le Lion de Flandre, 1934, p. 195-200.
- Scherpe kritiek op het werk van d'Ydewalle (*Enfances en Flandres*, zie voorg. nr) bestempeld met den naam van "présomptueux auteur". Is die betiteling zelfs niet te zacht als men weet dat d'Ydewalle een tweede uitgave van zijn werk liet verschijnen zonder iets te veranderen aan de dwaasheden en onwaarheden, die hij schreef over Gezelle, en zulks niettegenstaande de bewijzen die hem van verscheidene zijden gegeven werden?
- 149 J. Schepens en Carmen Maerten. *Julius Sabbe, 1833*, Fr. 9.
- 150 L. Monteyne. *De Sabbe's*. Antwerpen, 1934, 356 blz. met photo's.
- Bij gelegenheid der Maurits Sabbe hulde in 1933, als huldebetoon uitgegeven. Con amore geschreven studie over Julius Sabbe, een der baanbrekers der vervlaamsching in Brugge, en dezes twee groote zonen, den te vroeg gestorven Herman, en Maurits, den huidige gunstig gekenden conservator van het

- Antwerpsch Plantijn museum. Jammerlij: te eenzijdig opgevat: b. v. voor den strijd te Brugge, geeft hij Julius Sabbe al de eer en negeert teenemaal het werk van Dr Van Steenkiste en zijn vrienden, alsook dat van Duclos in *Rond den Heerd*. Dat Maur. Sabbe in *Filosof van 't Sashuis Van Haecke* heeft voor oogen gehad (blz. 259, nota 23) wordt zeker door Sabbe zelf niet aangenomen.
- 151 **R. Roemans**. *Analytische bibliographie van en Bibliographie over Prof. Dr Maurits Sabbe* (Reeks *Kritische Bibliographicen van Vlaamsche Schrijvers*). Aalst, 1933. Fr. 30.
- 152 **Cyr. Verschaeve**. *Warden Oom* †. — Het Boek in Vlaanderen, 1934, blz. 8-9.
- 153 **Herwin Eeckel**. *Dr Hilaire Allaey*s. — B. 1934, blz. 256.  
Overlijdensbericht.
- 154 **J. L. Callewaert**. *Cyriel Verschaeve, 1874-1934*. — Le Lion de Flandre, 1934, blz. 201-209.
- 155 **Cyrille Verschaeve**. — DWB. 1934, blz. 776.  
Uit „L'esprit nouveau“, Hulde aan den schrijver doorzaaid door de schreeuwendste onnauwkeurigheden.
- 156 *Verschaeviana*. — Boekengids, Januari 1935.
- 157 **E. H. Cyriel Verschaeve en het Tourisme**. — T. 1934, blz. 262-264.
- 158 **Lod. Dosfel** †. *Cyriel Verschaeve*. 1934, Fr. 5.  
Heruitgave van wat vroeger verschoen.
- 159 **St. Axters**. *De paradijsgedachte in het werk van Verschaeve*. — *Kultuurleven*, November 1934.
- 160 **Leo Galle**. *Essay over Karel Van de Woestyne door Urbain Vande Voorde*. — De Tijdstroom, October 1934.
- 161 *De Heer Raymond Brulez en het Tourisme*. — T. 1934, blz. 14-16.
- 162 **Cyr. Verschaeve**. *Prof. Sobry's Newman en zijne Idea of a University*. — *Kultuurleven*, November 1934.
- 163 **M. E. Belpaire**. *Prof. Dr P. Sobry: "Newman en zijn Idea of a University"*. — DWB. 1934, blz. 851-853.
- 164 **E. Van den Bossche**. *Het technisch onderwijs in België in het kader van de beroepsopleiding voor nijverheid en handel*. Brussel, De Standaard, 1934, 424 blz.  
Heel degelijke studie, onontbeerlijk voor wie zich met de ontwikkeling der beroepsopleiding bezig houdt ook in Vlaanderen.

#### 4. KUNSTGESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE.

- 165 **J. Crick**. *Kunstalbum. Leven en Werken onzer Beeldende-Kunstenaars*. 2Bd. Album I, Fr. 30; Album II, Fr. 40.  
„Vulgarisatiewerken, maar werken tevens van een ongemeene documentaire waarde voor al dezen, die de Vlaamsche schilder- en beeldhouwkunst der laatste decennia terdege bestudeeren willen“. (T. 1935, blz. 85).
- 166 **P. De Keyser**. *Ter kennismaking met Gent*. — T. 1934, blz. 407-411 met platen.
- 167 **H. Nowé**. *'s Gravensteen te Gent*. — T. 1934, blz. 412-415 met platen.

Degelijke vulgarisatie.

- 168 [J. Opeddrinck]. *Het stadhuis van Damme*. — B. 1934, blz. 227-229.  
Stuk uit een nagelaten onuitgegeven gebleven werk van den verdienstelijken geschiedkundige.
- 169 J. Filliaert. *De Beiaard van Nieuwpoort*. — T. 1935, blz. 33-37.  
Enkele nota's over dien beiaard ingehuldigd in 1739. Uit den oorlog is maar één der veertig klokken gered.
- 170 *Een verdienstelijke Brugsche timmerman*. — B. 1934, blz. 253.  
Adriaan de Muyr die den toren bouwde van het stadhuis te Veere (Zeeland) op het einde der 16<sup>e</sup> eeuw. Mededeeling eener nota uit *Nieuwe Rotterdamsche courant* van 20 October 1934.
- 171 H. Coninckx. *Martin van Utenhove*. — BN. t. XXV, col. 999.  
Mechelsch bouwmeester. 15<sup>e</sup> eeuw, ontwerper van St. Maartens portaal en toren te Ieper.
- 172 P. Bergmans. *Louis-François 't Kindt*. — BN. t. XXV, col. 363-364.  
Bouwmeester geb. te Gent in 1734.
- 173 P. Bergmans. *David 't Kindt*. — BN. t. XXV, col. 362-363.  
Gentsch bouwmeester † aldaar in 1770.
- 174 P. Saintenoy. *Tilman François Suys*. — Bull. de la classe des Beaux Arts de l'Acad. roy. de Belgique, t. XV, 1933, p. 149 ss.  
Bouwmeester geboren te Oostende.
- 175 V. De Meijere. *De Vlaamsche Volkskunst*. Meubelen, plateelwerk en porselein, ijzer-, koper- en tinwerk, glaswerk, vlechtwerk, schilderkunst, snij-, boetseer- en beeldhouwwerk, volksprenten, godsdienstige huisversieringen, snij- en knipwerk, huiselijk werk, juweelen, smuisterijen en zoo voort. Antwerpen, De Sikkel, 1934, Fr. 250, met veel platen,
- 176 A. M[aertens]. *Fragmenta*. — LP.  
1934, blz. 365-367: 17<sup>e</sup> eeuwsch berechtingsvaatje te Wulvergem (met plaat).  
— blz. 380-381: Heilig-Oliebusje der Potterie te Brugge (met plaat).  
— blz. 393-395: de custodie der H. Olie in de Potterie en St. Janshospitaal te Brugge (met plaat).  
1935. blz. 7-10, 22-23: een viertal Paxtafels in de Potterie (met platen).  
— blz. 56-58: twee oude relikwiekastjes in het hospitaal te Ieper (met platen).
- 177 Marg. Devigne. *Dominique Jean Thomaes*. — BN. t. XXV, col. 27.  
Beeldhouwer van Oudenaerde, 15<sup>e</sup> eeuw.
- 178 P. Bergmans. *Ulner*. — BN. t. XXV, col. 906-907.  
Familie Vlaamsche beeldhouwers, 17<sup>e</sup> eeuw.
- 179 Em. Renders. *Jean Van Eyck. Son œuvre, son style, son évolution et la légende d'un frère peintre*. Bruges, Beyaert, 1935, Fr. 125.
- 180 K. Cruysberghs. *De hoofdgedachte van het Drieluik: De aanbidding van het Lam*. — *Kultuurleven*, September 1934.

- 181 **G. Huisman.** *Memlinc.* Paris, Alcan, 1934, 153 pp.
- 182 **L. Scheeuwe.** *Die neueste Literatur über Roger Van der Weyden.* — Zeitschr. f. Kunstgeschichte, 1934, t. III. p. 208-212.
- 183 **Dorothea Klein.** *St Lukas als Maler der Maria. Ikonographie der Lukas-Madonna.* Berlin, O. Schloss, 1933, 125 pp. et XVII pl.  
Studie die haar uitgangspunt neemt bij het gekende tafereel van Rogier Van der Weyden.
- 184 **A. Alvarez Cubanas.** *La Crucifixion, tabla de Roger van der Weyden.* — Religion y Cultura, Madrid, 1933, t. XXIV, p. 56-66.
- 185 **E. N[eylants].** *Van Orley's drieliuk uit de Sinte Walburga te Veurne.* — B. 1934, blz. 252-253.  
Niets anders dan beknopte inhoud der bijdrage vermeld in AnEm. Boekenschouw, 1934, n<sup>o</sup> 252.
- 186 **P. Bergmans.** *Philippe Uuterswane.* — BN. t. XXV, col. 1015-1016.  
Gentsch schilder, 15<sup>e</sup> eeuw.
- 187 **P. Bergmans.** *Marquet Tournemine.* — BN. t. XXV, col. 508.  
Schilder uit Rijsel, 15<sup>e</sup> eeuw.
- 188 **A. J. J. Delen.** *Jean Thomas.* — BN. t. XXV, col. 92-101.  
Schilder geboren te Ieper.
- 189 **P. Bergmans.** *Jeremie Tierendorf.* — BN. t. XXV, col. 253-254.  
Schilder die te Ieper werkte, 17<sup>e</sup> eeuw.
- 190 **P. Bergmans.** *Armand Van Tours.* — BN. t. XXV, col. 505.  
Poperingsch schilder, 19<sup>e</sup> eeuw.
- 191 **P. Lambotte.** *Antoine Theodore 't Scharner.* — BN. t. XXV, col. 707-708.  
Schilder en graveerder † te Veurne in 1906, waar hij ongeveer 30 jaar woonachtig was.
- 192 **P. Bergmans.** *Gerard de Tollenaere.* — BN. t. XXV, col. 405.  
Brugsch miniaturist, 15<sup>e</sup> eeuw.
- 193 **P. Bergmans.** *Antoine de Trompere ou des Trombes.* — BN. t. XXV, col. 665.  
Brugsch miniaturist, 15<sup>e</sup>-16<sup>e</sup> eeuw.
- 194 **F. Van Ortroy.** *Pierre Torrentius ou Van der Beke.* — BN. t. XXV, col. 459-461.  
Gentsch cartograaf, 16<sup>e</sup> eeuw.
- 195 **P. Bergmans.** *Herman Tipper.* — BN. t. XXV, col. 320-321.  
Vermaard Gentsch leurder en graveerder uit de 17<sup>e</sup> eeuw.
- 196 **G. Brunin.** *Pierre Joseph Jacques Tiberghien.* — BN. t. XXV, col. 237-240.  
Graveerder, geb. te Meenen.
- 197 **L. Crick.** *Dirk Martens, 28 Mei 1534-1934.* — T. 1934, blz. 370-380 met platen.
- 198 **A. V[iaene].** *Een Brugsche klok in Denemarken.* — B. 1934, blz. 160-162.

Over een klok in de kerk van Kirkestillinge, die ofwel te Brugge gegoten werd of voor Brugge bestemd was.

- 199 **J. Dassonneville.** *Antoine de Févin (1473-1512) et sa messe "Ave Maria"*. — Le Lion de Flandre, 1933, p. 161-163.  
Polyphonist uit Fransch Vlaanderen.
- 200 **L. Willems.** *Vlaamsche Polyphonische Kerstliederen van Willem van Messaus.* — VKVA, 1934, blz. 787-811.  
Messaus is een Antwerpsche musicus (1589-1640). Terloops enkele gegevens betreffende den componist Andries Pevernage van Harelbeke († 1591).
- 201 **Peter Benoit (1834-1934).** — Le Lion de Flandre, 1934, p. 98-100.
- 202 **G. Eeckhoud.** *Persoonlijke herinneringen aan het intieme leven van Peter Benoit.* 2<sup>e</sup> uitg. 1934. Fr. 7.50.
- 203 **L. Ortrop.** *Mededeelingen over Peter Benoit in verband met het jaar 1885.* — DWB, 1934, blz. 568-577.  
1885, het jaar der eerste Antwerpsche wereldtentoonstelling, het hoogtepunt in Benoit's loopbaan.
- 204 **J. Van Nuffel.** *Peter Benoit.* — DWB, 1934, blz. 578-582.
- 205 **L. Ortrop.** *Bij de honderdste verjaring van Peter Benoit's geboortedag.* — DWB, 1934, blz. 561-567.
- 206 *Hulde Benoit en Hiel* [in de Koninklijke Vlaamsche Academie]. — VKVA, 1934, blz. 743-756.  
Viering van het eeuwfeest hunner geboorte in de plechtige zitting van 5 Aug. 1934. In zijn toespraak over "Benoit en Hiel" beschrijft M. SABBE bondig de samenwerking van dichter en componist.
- 207 *Benoit hulde te Antwerpen.* — VKVA, 1934, blz. 757-780.  
Toespraken gehouden op de Academische Zitting te Antwerpen. (Augustus 1934):  
— **Henri Prunières.** *Peter Benoit et la France.* Verhouding van B. tot de Fransche muziek en zijn plaats in het musicaal-nationalisme der 19<sup>e</sup> eeuw.  
— **Johan Wagenaar.** *Peter Benoit en Nederland.* De verhouding licht geschetst.  
— **F. Van der Mueren.** *Peter Benoit en het Vlaamsche Volk.* Algemeene beschouwingen en lyrisme.  
— **A. Cornette.** *Peter Benoit en Antwerpen.* Invloed van Antwerpen op het streven en gemoed van B.
- 208 **R. Dumon.** *Nieuwe ontdekkingen te Steendam bij Nieuwpoort.* — B. 1935, blz. 1-4 (slot volgt).  
Over de vorige vondsten zie AnEm. Boekenschouw, 1934, n<sup>o</sup> 294.

## 5. KERKGESCHIEDENIS.

### A. ALGEMEENE GESCHIEDENIS.

- 209 **A. Hodüm.** *De kloosterhervorming in de X<sup>e</sup> en XI<sup>e</sup> eeuw.* — CB, 1934, blz. 12-16.  
Algemeene invloed van Cluny op onze streken.

- 210 **A. Hodüm.** *De hervorming der wereldlijke geestelijkheid in de X<sup>e</sup>-XI<sup>e</sup> eeuw.* — CB. 1934, blz. 99-103.  
Algemeen. Bij vergelijking toe te passen op onze streken.
- 211 **A. Hodüm.** *De godsdienstige toestand der Nederlanden in de XVI eeuw.* — CB. 1934, blz. 432-440.  
Bondige samenvatting.
- 212 **A. Hodüm.** *Het Protestantisme in de Nederlanden onder Keizer Karel.* — CB. 1935, blz. 20-25.  
Bondige samenvatting : Lutheranisme, anabaptisme, calvinisme.
- 213 **H. De Vocht.** *Pierre Titelmans.* — BN. t. XXV, col. 352-359.  
Inquisitor, werkzaam alhier, † te Kortrijk in 1572.
- 214 **W. B[ossier].** *Van Pervijze naar het eiland Ré. Reisweg van een verbannen priester.* — B. 1934, blz. 163-166.  
Reisweg van Pater Antonius, in de wereld Emmanuel Verkest van Wingene, door hem zelf aangeteekend. Opmerkingen aan gaande pater Verkest volgen blz. 198-199.
- 215 **A. C. De Schrevel** †. *Introduction à l'histoire des diocèses belges. — Un siècle de l'Eglise catholique en Belgique*, t. I. p. 49 ss.
- 216 **J. Warichez.** *Transmare.* — BN. t. XXV, col. 520-521.  
Bisschop van Noyon (937-950), vroeger monnik van S. Vaast te Atrecht, weldoener van S. Pietersabdij bij Gent.
- 217 **J. Warichez.** *Jean de Thoisy.* — BN. t. XXV, col. 19-21.  
Bisschop van Doornik † 1433.
- 218 **K. R. Jansenius** in zijn jeugd. — B. 1934, blz. 241-243.
- 219 **A. C. De Schrevel.** *Antoine Triest.* — BN. t. XXV, col. 614-624.  
Vijfde Bisschop van Brugge.
- 220 **A. Van Hove.** *S. Ewc. Révérendissime Mgr. G. J. Wafelaert, évêque de Bruges. Notice.* — Annuaire de l'Université de Louvain, 1930-1933, p. I-IX.
- 221 **A. C. De Schrevel.** *Gerard Thol.* — BN. t. XXV, col. 21-25.  
Proost van O. L. Vrouw te Brugge.
- 222 **A. C. De Schrevel.** *Gaspar de la Torre.* — BN. t. XXV, col. 453-459.  
Proost van O. L. Vrouw te Brugge, † in 1631.
- 223 **C. Debaive.** *Daniel Liévin Thysebaert.* — BN. t. XXV, col. 215-217.  
Priester, overleden te Gent 1705
- 224 **J. Ghesquièrre.** *In memoriam Leo De Geeter.* — S. Gregoriusbode (Bijblad aan LP) 1934, blz. 39-40.  
Overleden onderpastoor op S. Jan Baptista te Oostende.
- 225 **Greg. De Clercq.** O. S. B. *Kloosters naar den regel van S. Benedictus in West-Vlaanderen.* — St Benedictusbode (Bijblad aan LP.) 1935, blz. 34-39 ('t wordt voortgezet).
- 226 **R. Fawtier.** *Une bulle d'Alexandre IV pour l'abbaye de Saint Bertin.* — Historical essays in honour of James Tait, Manchester, 1933, p. 91-95.  
Bulle van 11 November 1255 aan den abt en prior het privilege gevend niet te moeten oordeelen in kerkelijke zaken.



- 227 *Abdij van S. Pieter en Alle apostelen, Oudenburg-Steenbrugge (1084-1934)*. — S. Benedictusbode (Bijblad aan LP.) 1934, blz. 177-180, col. 1935, blz. 1-3.  
 Bij Pauselijke breve van 9 Nov. 1934 is de abdij van Steenbrugge erkend als opvolgster der beroemde abdij van Oudenburg.
- 228 **M. English**. *Oudenburg*. — S. Benedictusbode. (Bijblad aan LP.) 1935, blz. 3-8 (met platen).  
 Een en ander over de oude abdij.
- 229 **A. V[iaene]**. *Het Duinhuis te Westoeteren*. — B. 1934, blz. 254.  
 Enkele toevoegingen aan de bijdrage vermeld in AnEm. Boekenschouw, 1934, n<sup>o</sup> 308.
- 230 **A. Viaene**. *Het klooster van Hemelsdale te Wercken, Nieupoort en Dixmude, 1559-1623*. — B. 1935, blz. 23-28.  
 Heel belangwekkende bijzonderheden over dat klooster in die jaren.
- 231 **Ant. Verschuere**. O. F. M. *Wat weinigen over de Vlaamsche Minderbroeders weten*. — T. 1934, blz. 271-275 met platen.  
 Over het klooster van Tiel. Uittreksels uit het boek van schr. opgegeven in AnEm. Boekenschouw, 1934, n<sup>o</sup> 312.
- 232 **L. Joos**. *Het Gentsche Begijnhof O. L. V. ter Hooie viert zijn zeehonderdjarig bestaan*. — T. 1934, blz. 452-456 met platen.
- 233 **V. Fris**. *Tomellus*. — BN. t. XXV, col. 425-427.  
 Benedictijn levend in Vlaanderen in de 11<sup>e</sup> eeuw. Zie AnEm. Boekenschouw, 1934, n<sup>o</sup> 90, waar betoond wordt dat Tomellus niet bestaan heeft.
- 234 **A. Poncelet**. *Jean Baptiste Tyberghien*. — BN. t. XXV, col. 858-860.  
 Jezuiet, geb. te Kortrijk in 1697.
- 235 **G. Van den Ghoyen**. *Pierre Joseph Triest*. — BN. t. XXV, col. 634-638.  
 Stichter der Broeders en Zusters van liefde.
- 236 **P. Bergmans**. *Ermentrude Utenhove*. — BN. t. XXV, col. 986-988.  
 Stichtster der Byloke te Gent, 12-13<sup>e</sup> eeuw.
- 237 **P. Carolus**. Cap. *Jonkvrouw Suzanna van der Goes van Antwerpen*. Antwerpen, Bureel van "Franciscaansche Standaard", 1934, 140 blz. met pl. Fr. 12.  
 Capucines, zuster Clara Francisca, in geur van heiligheid gestorven in 't klooster te Kortrijk in 1647, oud 29 jaar. Goed en deugd-doende schets. Op te merken valt, wat aan schr. onbekend is, dat Gezelle, reeds in zijn tijd, die "lelie uit S. Franciscus' bloementuin", deed kennen in een heel degelijke bijdrage in een Kortrijksch blad.
- 238 **Wilhelm v. Rubruk**. *Reise zu den Mongolen, 1253-1255*. Ueberg. d. F. Risch. Leipzig, A. Deckert, VIII-336 pp.
- 239 **E. Lamalle**. *Elie Philippe Trigault*. — BN. t. XXV, col. 638-639.  
 Jezuiet-zending, geb. te Dowaaï in 1575. Bestemd voor China † te Goa.
- 240 **E. Lamalle**. *Nicolas Trigault*. — BN. t. XXV, col. 641-649.  
 Jezuiet-zending in China, geb. te Dowaaï in 1577.
- 241 **E. Lamalle**. *Michel Trigault*. — BN. t. XXV, col. 639-641.

- Jezuïet-zending in China, geb. te Dowai omstreeks 1600.
- 242 **P. Hildebrand.** *Vlaamsche Kapucijnen in Afrika in de XVII<sup>e</sup> eeuw.* — Kerk en Missie, 1933, blz. 75-83.  
 Verscheidene paters onder hen zijn uit ons Vlaanderen.
- 243 **H. Van der Linden.** *Ignace Toebast.* — BN. t. XXV, col. 380-381.  
 Missionaris in Zuid-Amerika, geb. te Gent in 1648.
- 244 **A. Henrion.** *Il P. Frederico Janssoone de Ghyvelde O. F. M. l'apostolo dei due mondi.* Firenze, 1934, 149 pp.
- 245 **Ed. de Moreau, S. J.** *Les missionnaires belges de 1804 à 1930.*  
 — Un siècle de l'Eglise catholique en Belgique, t. I. p. 323 ss.
- 246 **Z. H. Exc. Mgr. de Jonghe d'Ardoye.** — Kerk en Missie, 1933, blz. 118.  
 Apostolisch vicaris in China.
- 247 *Het gouden priesterjubileum van zijne Hoogwaardige Excellentie Monseigneur V. Roelens, Bisschop van Djerba, Apostolisch Vicaris van Opper-Congo, 1884 - 8 September - 1934.* — Maandschr. Witte Paters, 1934, blz. 245-292 (met platen).
- 248 **J. Fruytier.** *Gulden priesterjubileum van Mgr. Roelens.* — Maandschr. Witte Paters, 1934, blz. 322-327.
- 249 *Jubelfeesten Hunner Excellenties Mgr. Roelens en Mgr. Huys.* — Maandschr. Witte Paters, 1934, blz. 341-346.
- 250 **P. Leemaus.** *Jubelfeesten ter eere van Z. Exc. Mgr. Roelens, Albertstad.* — Maandschr. Witte Paters, 1935, blz. 38-46 met photos.
- 251 *Hooge Pauselijke onderscheidingen aan Z. Exc. Mgr. Roelens en Z. Exc. Mgr. De Clercq.* — Maandschr. Witte Paters, 1934, blz. 181-184.
- 252 *Bisschopswijding van Zijne Excellentie Mgr. Six, apostolische vicaris van Leopoldstad.* — Missiën Scheut, 1934, blz. 144-145.
- 253 **E. Wolters.** *Blijde intrede van Z. Exc. Mgr. Six te Leopoldstad Kinshasa.* — Missiën Scheut, 1935, blz. 53-54 met photos.
- 254 **P. Joannes Maria.** *Disc. E. P. Brocardus.* — S. Theresia's Bode, Nov. 1934.  
 Theoph. Van Domme, geb. te Rouselare, † 2 Oct. 1934.
- 255 **P. P. Van Keep.** *Bij 't afsterven van Pater Roger Camerlynck.* — Maandschr. Witte Paters, 1934, blz. 213-218.  
 Geb. te Izegem, woonachtig te Ardoie.
- 256 **Louis de S. Thérèse.** Carm. Disc. *Le Père Alphonse de la Mère des douleurs.* Bruges, Desclée-Debrouwer, 1934.  
 Leo Pavy, verscheidene jaren zending in Eng. Indie. Daarna bijna 50 jaar in 't klooster te Brugge.
- 257 *In Memoriam P. Maurice Pollet.* — Missiën Scheut, 1934, blz. 307.  
 Zending in Congo, geb. te Moskroen.
- 258 *In Memoriam P. Leopold Van den Bon.* — Missiën Scheut, 1934, blz. 279-280.  
 Zending in Congo, geb. te Syssele.
- 259 **P. J. Peeters.** *Bij 't afsterven van Broeder Leo.* — Maandschr. Witte Paters, 1934, blz. 149-150.  
 Firmin Danneels van Dudzele.

260 *Bij het overlijden van broeder Marie Aloys.* — Maandschr. Witte Paters, 1935, blz. 56-58.

Odiel Maes, geb. te Torhout, † in Rwanda (Midden Afrika).

261 P. Hildebrand. *Aalmoezeniers op Oostendsche zeeschepen.* — BG. 1934, Bd. XXV. blz. 289-301.

## B. BIJZONDERE GESCHIEDENIS.

### a. BECHT EN INSTELLINGEN.

262 F. Lot. *Origine et nature du bénéfice.* — Annuario de historia del derecho español, 1933, p. 175-185.

### b. GELOOFSWAARHEDEN EN KETTERIJDEN.

263 P. Bergmans. *Antoine Timmerman.* — BN. t. XXV, col. 280.

Dominicaan, martelaar van het biechtgeheim, geb. te Duinkerke in 1547. Cf. AnEm. Boekenschouw, 1934, n<sup>o</sup>s 103-105.

264 C. Debaive. *Jean van Tombe ou Thomme.* — BN. t. XXV, col. 420-421.

Beschermder der armen en verdediger van den kath. godsdienst in de 16<sup>e</sup> eeuw. Geb. te Kortrijk.

265 J. Calvin. *Le catéchisme de Genève, en français moderne, suivi de la confession de foi des églises réformées de France et de la confession de foi des églises réformées Wallonnes et Flamandes des Pays-Bas.* Paris, Je sers, 1934, IV-255 pp. Fr. 4.

266 R. Apers. *Philippe Triest.* — BN. t. XXV, col. 629-631.

Gentsch hervormde, 15<sup>e</sup> eeuw.

267 V. Fris. *Antoine Utenhove.* — BN. t. XXV, col. 981-983.

Vermaarde hervormde 16<sup>e</sup> eeuw, geb. te Ieper.

268 C. Debaive. *Jean Utenhove.* — BN. t. XXV, col. 995-999.

Protestantsch Godgeleerde, geb. te Gent, 16<sup>e</sup> eeuw.

### c. KERKGEBRUIKEN EN GODSDIENSTOEFENINGEN.

269 *Cruythof der Kerck-ceremonien.* — B. 1935, blz. 52-55.

Eenige uittreksels uit het boekje van dien naam door Jan David S. J. van Kortrijk: hij handelt er voor het volk over kerkelijke gebruiken. Ieder maand zal men uittreksels geven.

270 T. *Practische Liturgie. In het klein seminarie van Roeselare.* — LP. 1935, blz. 44-46.

271 L. A. S. *Benedictusfeest te Steenbrugge.* — S. Benedictusbode (Bijblad aan LP.) 1934, blz. 114-119 (met platen) col. blz. 129-132.

272 *De drievoudige plechtigheid in onze abdij op Zondag 12 Augustus 1934.* — S. Benedictusbode. (Bijblad aan L.P.) 1934, blz. 132-142 met platen.

Overbrengen eener relikwie van H. Arnoldus naar Steenbrugge.

273 R. Labyn. *Onze Lieve Vrouw van den Oudenberg te Geeraardsbergen.* Leuven, Vlaamsche drukkerij, 1934, 116 blz. Fr. 7.

### d. HEILIGENLEVENS, GERSTELIJK LEVEN.

274 Ph. Schmitz. *Saint Ursmer.* — BN. t. XXV, col. 944-945.

Naar de overlevering stichter onder meer der kerk van Oudenburg.

- 275 **J. Gessler.** *Une version inédite de la légende de sainte Wilgefortis ou Ontcommere.* — RHE. 1935, p. 98-99.  
Vlaamsche tekst uit een bundel heiligenlevens in de Kon. bibliotheek te Brussel, door schr. hier uitgegeven en besproken.
- 276 **M. Meertens** (= **Z. Imelda**). *De godsvrucht in de Nederlanden naar h.s. van gebedenboeken der XV<sup>e</sup> eeuw.* Bd. VI. Antwerpen, De Standaard, 1934, XI-317 blz. Fr. 75.  
Beschrijvende catalogus der handschriften.
- 277 **H. Lindeman.** *De Nederlandsche tekst van het Rosarium Jesu et Mariæ.* — Ons geestelijk erf, 1934, Bd. VIII, blz. 419 vgd.
- 278 **F. L. Van den Brande S. J.** *De bonden van het H. Hart in West-Vlaanderen.* — Bode van het Heilig Hart, 1935, blz. 108-110.
- 279 **E. Willems.** *Het werk der geslotenen E. K. Retraites in 't Bisdom Brugge, in 1934.* — CB. 1934, blz. 473-477 ; 1935, blz. 63-75.
- 280 *Dekenale vergadering der Intronisatie. Veurne.* — De liefdekoning, 1934, blz. 218-219.
- 281 [AnEm, 1934, n<sup>o</sup> 333]. **S. Axters.** *Bijdrage tot een bibliographie van de Nederlandsche Dominikaansche vroomheid.* — Onsgeestelijk erf, 1934, blz. 141 vgd.
- 282 **L. Goffin.** *Corneille 't Sas ou Sas.* — BN. t. XXV, col. 702-703.  
Godvruchtige schrijver † te Ieper in 1656.
- 283 **A. Poncelet.** *Michel van Triest.* — BN. t. XXV, col. 625-626.  
Antwerpsch Jezuiet, veel jaren leeraar aan het groot seminarie van Ieper, 17<sup>e</sup> eeuw.
- 284 **A. Poncelet.** *Arnold Thomassin.* — BN. t. XXV, col. 105-106.  
Jezuiet, geestelijk schrijver, eenigen tijd leeraar te Ieper.
- 285 **J. Goyens.** *Pierre d'Alcantara de Tremerie.* — BN. t. XXV, col. 599-600.  
Franciscaan, godvruchtige schrijver, geb. te Veurne in 1859.

## KERKELIJKE WETENSCHAPPEN.

- 286 **E. Van Steenberghe.** *Gerson à Bruges.* — RHE. 1935, p. 5-52.  
De kanselier der Parijzer hoogeschool bekwam het Dekenschap van S. Donaas te Brugge en verbleef eenigen tijd in Vlaanderen. Schr. geeft hier, aan de hand van stukken uit het archief van 't Bisdom te Brugge, tot nu ongekende bijzonderheden over dat verblijf alhier.
- 287 **A. V[iaene].** *Onze catechismus. Zijn geschiedenis volgens het nieuwe boek van E. H. Frutsaert.* — B. 1934, blz. 278-282.  
Bondige ontleding met enkele opmerkingen van het standaardwerk vermeld in AnEm. Boekenschouw, 1934, n<sup>o</sup> 337. Schr. deelt hier een onuitgegeven brief mede van den Antwerpschen drukker Jan Cnobbaert aan den Bisschop van Brugge, betreffende het drukken van den catechismus in 1623.
- 288 *1834-1934. Eeuwfeest van Bisdom en Groot Seminarie Brugge, 12 Juli* — CB. 1934, blz. 265-340 met talrijke platen.  
Dit verscheen ook afzonderlijk. Benevens het relaas der eeuwfeesten hebben wij hier verscheidene merkwaardige studiën: *Wederoprichting van het bisdom Brugge* door M. E[NGELISCH] (blz. 274-

- 293) : *De Bisschoppen van Brugge (1834-1934)* door denzelfde (blz. 294-309) : *1833 Groot seminarie van Brugge 1933* door [A. HODÛM] (blz. 310-331) en *Werk der priesterlijke roepingen* (blz. 332-340) door Mgr. CALLEWAERT.
- 289 **A. C. De Schrevel.** *Jean Utenhove.* — BN. t. XXV, col. 989-990.  
Godgeleerde Dominicaan, 13<sup>e</sup> eeuw, meer gekend onder naam van Jan van Aardenburg.
- 290 **A. C. De Schrevel.** *Jean Utenhove.* — BN. t. XXV, col. 994-995.  
Godgeleerde Dominicaan, geb. te Gent 15<sup>e</sup> eeuw.
- 291 **U. Berlière.** *Gilles 't Soggaert.* — BN. t. XXV, col. 820.  
Godgeleerde uit Zeeuwsch Vlaanderen. 16<sup>e</sup> eeuw.
- 292 **A. Poncelet.** *Jacques Trentecamp.* — BN. t. XXV, col. 601-602.  
Jezuïet, godgeleerde, geb. te Oudenaerde in 1717.
- 293 **P. D. Kustersretraite en congres 1934.** — S. Gregoriusbode. (Bijblad aan LP.) 1934, blz. 33-36.
-

The following information was obtained from a review of the files of the Department of the Interior, Bureau of Land Management, regarding the proposed acquisition of certain lands in the State of California.

The lands in question are situated in the County of [redacted] and are owned by [redacted]. The proposed acquisition is for the purpose of [redacted].

The Bureau of Land Management has conducted a preliminary investigation of the lands and has determined that they are suitable for the proposed purpose. The Bureau has also conducted a survey of the lands and has determined that they are of approximately [redacted] acres.

The Bureau has also conducted a review of the title to the lands and has determined that there are no outstanding claims or interests in the lands. The Bureau has also conducted a review of the laws of the State of California regarding the proposed acquisition and has determined that the proposed acquisition is in compliance with the laws of the State.

The Bureau has also conducted a review of the proposed acquisition and has determined that it is in the public interest. The Bureau has also conducted a review of the proposed acquisition and has determined that it is in the public interest.

Vragen tot lidmaatschap hoeven gestuurd te worden aan WEL EERW. MSG. C. CALLEWAERT, voorzitter van het genootschap, Annuntiatenstraat, 47, Brugge.

Geldverrichtingen hoeven te geschieden met Z. E. H. A. HODÛM, penningmeester van het genootschap, Groot Seminarie te Brugge. — Stortingen worden gedaan op postcheckrekening n<sup>o</sup> 107939 op adres : *Annales de la Société d'Emulation, Brugge.*

Sekretariaat en redaktie zijn gevestigd : S. Janplaats, n<sup>o</sup> 17, te Brugge.

---

*Le président de la société, Mgr. le chan. C. CALLEWAERT, rue des Annonciades, 47, à Bruges, reçoit les demandes d'admission de nouveaux membres.*

*Le trésorier de la société, le rév. M. A. HODÛM, Séminaire épiscopal à Bruges, reçoit les cotisations des membres : compte de chèques postaux n<sup>o</sup> 107939, au nom des Annales de la Société d'Emulation à Bruges.*

*La correspondance pour le secrétariat et la rédaction doit être adressée à la Société d'Emulation, place S. Jean, 17, à Bruges.*

